

Marjanucz László

Trianon szülötte II.

Gyálarét (1935–1950)

Szerző:

Dr. Marjanucz László

Lektor:

Dr. Sipos József

Könyvterv és grafika:

Márffy János

Nyomda:

Generál Nyomda Kft. Szeged
Felelős vezető: Hunya Ágnes
6728 Szeged, Kollégiumi út 11/H

Gyálaréti Lokálpatrióta Egyesület

Felelős kiadó: Molnár Zoltánné
6757 Szeged, Koszorú u. 35.
+36 30 561 2729
www.gyalaretiegyesulet.hu

ISBN 978-615-01-0341-9

Gyálaréti Lokálpatrióta Egyesület, 2020
Minden jog fenntartva

Tartalom

Bevezetés	5
1. Történeti visszapillantás	6
2. Gyálarét az önállóság útján	11
Ártéri birtokosok	11
Faluigazgatás	14
Kisfalu – Nagyközség?	22
A falu háztartása	25
A népesség alakulása	31
A „kastély” és lakói	34
Közéleti események	46
Mezőgazdasági viszonyok	50
A községi iskola sorsa	57
Utak és utcák	62
A helybeli posta	67
Egészségügyi személyzet	69
A háború szele	72
3. Új világ születik	75
A második földreform	75
Az „újgazdák”	78
Régi köntös – új bélés	80
Faluból – városba és/vagy Csanádból – Csongrádba	85
Az átalakulás sodrában	90
Új világ felé	95
Utószó	100

„Senki sem különálló sziget; minden ember a kontinens egy része, a szárazföld egy darabja; ha egy görgyöt mos el a tenger, Európa lesz kevesebb, éppúgy, mintha egy hegyfokot mosna el, vagy barátaid házáat, vagy a te birtokod; minden halállal én leszek kevesebb, mert egy vagyok az emberiséggel; ezért hát sose kérdezd, kiért szól a harang: érted szól.”

(John Donne)

Tisztelet Gyálarét alapítóinak, tisztelet és emlék a Brunner családnak...

Bevezetés

Trianon szülötte az 1930-as években bizonyította életképességét, és elindult a fejlődés útján. Ez a falu lakosságának a jó réti földön folytatott gazdálkodásában, a szomszéd uradalom kínálta kereseti lehetőségek kiaknázásában és önmaguk szabad kormányzásában mutatkozott meg. A faluteremtők jó talajfogatásának legszemléletesebb bizonyítéka a népesség dinamikus növekedése. Sajátságos közigazgatási helyzete két tőről fakadt, hogy ti. magukon kívül még több mint ezer nem helybéli birtokossal osztozkodtak a réti határon, másrészt a Csanád megyéhez tartozás hátráltatta a mindennapi ügyek intézését. Szerencsére a község saját hatáskörben mindkét helyzetet kezelni tudta javasolt és elfogadott változtatásainak köszönhetően. Társadalma pedig a tisztességes szegénység határán élve, ha nem is polgári jólétet, de biztonságos megélhetést teremtett a családok számára. Szabad eredete szerint polgári közösség jött létre a saját lábán álló független egzisztenciák falusi szervezeteként. Az emberek döntően a mezőgazdaságból éltek, alig 1–3 hold tulajdonosaként, esetleg még ugyanannyi haszonbérlet földből. A víz, nap, föld, szorgalom négyesében fogant paprikatermelés eredményeire támaszkodva volt képes a falu jövőjét biztosító iskolai oktatás megszervezésére, saját postaügynökség fölállítására, a telefonvonal bevezetésére, kövezett út megépítésére és mindezek révén a nagyvilággal való napi kapcsolat létesítésére.

Községi jogállása az igazgatás oldaláról tette lehetővé, hogy maguk dönthessék el, milyen irányt szabnak életüknek, igaz, több kérdésben csak felsőbb jóváhagyás után, de a maguk kezdeményezése alapján. A beálló, a napi rutin feladatai szerint élő falu annyira belefeledkezett saját gondjainak megoldásába, folyamatos dolgainak intézésébe, hogy a II. világháborúnak a nyomait alig lehet fölfedezni hivatalos „krónikájában”, a községi képviselő-testületi jegyzőkönyvekben. A közgyűlés tárgyai az élet változatlanul folyását mutatják, mígnem 1945 elején a hangnem, a stílus és a falut vezető hivatal személyzet összetétele is nagyrészt megváltozik. Miközben a mindennapi élet jogi-igazgatási keretei változatlanok, az 1886. évi községi törvény szerint főnállók, addig a községi elöljáróság és képviselő-testület önállóságának föltételei teljesen átalakulnak. A forma még polgári, de a tartalom már pártvezérelt. A születés utáni lét jogosságát igazoló fejlődés hamarosan komoly átalakító hatások alá esett. Könyvünk a tartalom és forma egyesítését hozó 1950-es tanácsfalu megalakulásáig követi nyomon Gyálarét történetét.

1 Történeti visszapillantás¹

A gyálai rét múltjába azért tekintünk vissza, mert a folyószabályozás földrajzi következménye és a rét tulajdonjogi viszonyának változásai jelenkori problémák okaira is rávilágítanak. A Délmagyarország 1916-ban elemző cikkben járt utána annak, hogy Szeged miért szalasztott el egy kiváló alkalmat arra, hogy maga legyen a rét tulajdonosa.

A Boszorkánysziget alatt, a Rőszke-Szentmihálytelki Kapitányságig terjedő szakaszon, a Tisza jobb partján terült el a gyálai rét, a magyar Alföld legtelevénydúsabb és egyik legjobban termő földterülete. Térfogata mintegy 5000 katasztrális holdra rúgott. Mint az elnevezéséből is kivehető, ez a nagybirtok közgazdaságilag a Torontál vármegyében fekvő Gyála községhez tartozott, amely pedig a Tisza bal partján feküdt. Tehát Gyála községet és a gyálai rétet a Tisza folyó választotta el. Valamikor, a Tisza szabályozás előtti időben más volt a helyzet, akkor Szegedet a gyálai réttől a Tisza választotta el, vagyis a gyálai rét a Tisza bal partján terült el. A folyó szabályozása követelte azt, hogy a gyálai rétnél a tiszai nagy kanyarodást szüntettessék meg. Ennek következtében a nyolcvanas évek elején (1882) ennél a kanyarodásnál megtörtént az átvágás, és a gyálai rét a Tisza jobb partjára került, földrajzilag tehát teljes összefüggésbe jutott Szeged területével.



1830. évi Szeged körüli vizes állapotok

1 A Trianon szülte falu önállóságra volt utalva, ami valóságos adottságként a jelzett időszakban fejtette ki hatását. Történetét döntően két levéltári iratanyag alapján dolgoztuk föl:

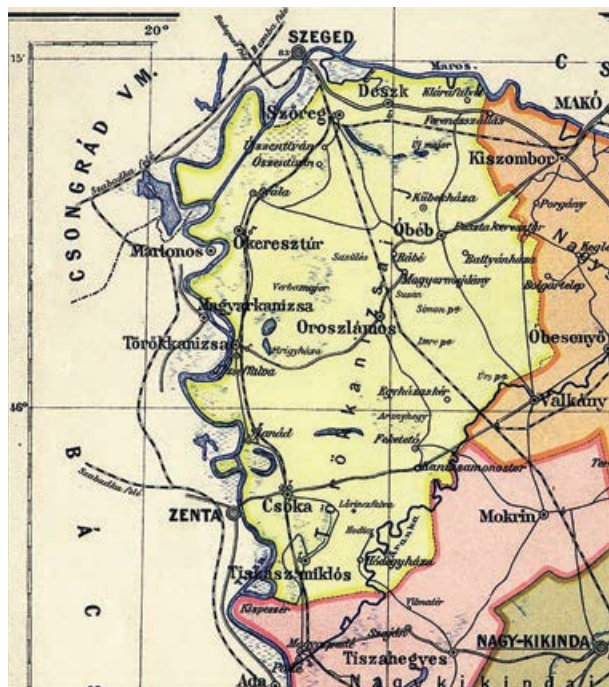
1/ Gyálanagyvér Község Közigyelési jegyzőkönyve 1931. évre – 1938-ig, V. 258/a/1

2/ Gyála község Közigyelési jegyzőkönyv II 1938–1949-ig, V. 258/a/2.

Bár a Tisza kivágta a gyálai rétet Torontál vármegye testéből, Gyála községtől pedig elvágtá, közigazgatásilag egész 1950-ig Torontál-vármegyéhez tartozott. Ugyanakkor életének és érdekének minden szála, valamint földrajzi fekvése is nagyrészt Szegedhez kötötte ezt a területet. A Tisza szabályozása és az ártéri érdekeltségek megalakítása előtt, az 1850-es években a gyálai rétet tulajdonosa egy külföldi bank volt, amely a számlájára folytatott eredménytelen gazdálkodás folytán fűnek-fának megvételre kínálta a gyálai réti 5000 holdas birtokot. 1882-ben Szegednek is felkínálták megvételre, pénz sem kellett volna hozzá, mert olcsó kamat mellett az egész vételarat rajta hagyta a bank, azaz meghitelezte volna házon belül.



Gyála-Nagyrét, Gróf Szapáry birtok (1901)



Torontál vármegye részlet, 1912, Gönczy Pál

A gyálai rétet eladási árát 450 000 forintban állapították meg. Szeged közönségének azonban nem kellett a megvételre felajánlott föld, mert akkor nem a vétel, hanem az eladás volt a helyi „divat”. Azokban az időkben erős hangulat keletkezett emellett az eszme mellett, hogy a város a maga akkori 80 000 holdas latifundiumát 500–1000 holdas középirtokokra ossza fel és adja el. A paraszt kisbirtokokat és kisbirtok eladásokat szüntesse meg, mert a nagyvárosiassághoz és a város fejlődéséhez elengedhetetlen feltételként szükséges, hogy Szegeden erős középirtokos osztály jöjjön létre. Egyedül László Gyula akkori gazdasági tanácsnok volt a gyálai rétet megvételével mellett, nem is lett a vételből semmi. Pedig a következmények azt igazolták, hogy a gyálai rétet meg kellett volna venni, mert ezt a rétet 1916-ban majdnem annyi évi bérért lehetett hasznóbérbe adni, mint amennyiért a város 1882-ben megvehette volna. Magyarország főurái kezdtek érdeklődni az eladásra kínált gyálai rétet után, és nemsokára meg is vette 450 000 forintért gróf Szapáry Géza, volt fiúmei kormányzó. 1910-ben ismét felkínálták a városnak a gyálai rétet nagyobbik részét megvételre. Ekkorra már a gróf Szapáry-család (Szapáry Pál) több részre osztva eladta a birtokot. Az új tulajdonos mintegy 3000 holdat kínált holdanként 1400 koronáért, tehát ekkor már 4 millió 200 000 korona lett volna a vételára a rétet háromötöd részének. Még ekkor is lelkes szószólói voltak a felkínált föld megvételének. Bokor Pál helyettes polgármester, az ügy előadója, sőt dr. Lázár György polgármester is a megvétel mellett foglaltak állást. Azonban az ügyet már az előkészítés stádiumában levették napirendről, mert a többségi hangulat a vétel ellen nyilatkozott meg.

Elszalasztott alkalom volt ez, s mint utólag kiderült: egyben az utolsó is a megvételre. A jövő már nem adott erre újabb alkalmat, egyrészt a föld vételárának magasra emelkedése miatt, másrészt pedig a birtok új országba kerülve más küldetést teljesített.

Szeged sokat töprengett 1916-ban, tehát amikor még állt a régi haza, hogy a gyálai rét megvétele ily magas vételár mellett mennyire lenne kifizetődő pénzügyileg. A többség úgy gondolta, hogy a város háztartásában komoly gondok keletkeznének, ha megvennék a rétet. Voltak olyanok azonban, akik szerint a városnak a gyálai rét kérdésében más irányban kellene tájékozódnia. Ez pedig nem más, mint a város háztartásában kedvező finánciális eredményeket előmozdító módszer megtalálása. A javasolt „módszer” valóban más oldalról ragadta meg a kérdés lényegét. Éspedig: meg kell ragadni azt a természetes alkalmat, hogy a tiszai átvágás folytán a gyálai rét a Tisza jobb partjára esett, Torontál vármegye testéből kivágták, viszont Szeged területével a természet rendje szerint összeforrott. Így egész életviszonyával és jövődjével Szegeddel egy érdekkörben futott. A természetnek ezt a javítását kell felhasználni arra, hogy a gyálai rétet Torontál vármegyéből és Gyála községből közigazgatásilag kebelezzék ki, és Szeged törvényhatósági területébe kebelezzék be. Úgy gondolták az „ötletgazdák”, hogy e terv megvalósíthatásának nem lenne komoly akadálya, Szeged fejlődésében pedig igen nagy eredményt hozna, mert jótékony pénzügyi hatása a város háztartásában is nyomban jelentkezne. A kérdéssel nem szabad késlekedni – hangsúlyozták –, mielőbb az országgyűléshez kell fordulni a városnak a bekebelezés kérdésével, mert minden elmulasztott perc távolabb viszi Szegedet a most még remélhető sikertől.² Ez a siker nem jött el Szeged számára, miközben a rét helyzete gyökeresen megváltozott egy új közösség számára.

A trianoni béke folytán magyar impérium alatt maradt 4800 holdas gyálai határrész 21 tanyájával és 153 lélekkel alkotta a későbbi község magvát. 1925-ben az Országos Földbirtokrendező Bíróság ezen a visszamaradt területen 213 házhellyel beltelket létesített, és az igénylők között kiosztotta azokat, hogy itt falu épüljön. A kiosztott házhelyeken az építkezés 1931-ben indult meg. Az emberek ebből látták,



Fotó: Gyenes Kálmán
(Halászat, Pintér Antal)

2 Szegedről – Szegednek. Délmagyarország, 1916. július 9.

hogyan épül a falu. A házhelykiosztás sikeres volt, Trianon szülötte az 1930-as évek második felére fölnőtt. Lakóhelye és otthona lett 1940 körül több mint 400 embernek, mert a házhelyek étellel, családtagokkal, napi munkával teltek meg.

Az új falu határának művelése szempontjából fontos volt a beltelken kívüli földállomány parcellázásának sorsa, mivel annak hasznosítása Gyálanagyrét önkormányzatát is gazdagította. Ezt szemlélteti az eladási statisztika.

A gyálai birtokon parcellázott területekből eladtak

1929-ben	20	k.h.	1482	négszögöl
1930-ban	198	„	554	„
1931-ben	23	„	1089	„
1932-ben	19	„	805	„
összesen	262	„	730	„

területet 236 336 P 73 f értékben.

Míg a házhelyosztás a nem mezőgazdasági foglalkozásúak számára is lakhelyet és földszerzést biztosított, addig a parcellázás a meglévő nagyobb birtoktestek kisebb üzemekre bontását jelentette. Esetünkben a Lichtenegger és Récsey birtokok egyes darabjainak eladásáról volt szó.

A parcellázásra kijelölt területekből Gyálán 1932-ben eladatlan maradt 70 k.h. 1442 négyszögöl, ugyanakkor befizettek az eladási árra 1932 végéig 55 016 P-t. Az el nem adott területet a környékbéli lakosságnak adták ki 1930-ban részben feles gazdálkodásra, részben haszonbérbe. 1931–32-ben az eladatlan területeket a lakosság részben termény-, részben készpénz-haszonbérért vette bérbe. Vagyis terménnyel, esetleg készpénzzel fizetett a földhasználatért. A parcellavásárlók viszont, különösen azok, akik az 1929-i magas termény- és földárak mellett vásárolták parcelláikat, csak kis mértékben vagy egyáltalán nem tudtak eleget tenni fizetési kötelezettségeiknek (törlesztés + földadó). Nekik a belügyminiszter csökkentette az esedékes évi tőketörlesztési részleteket.³

Az ún. gyálai birtokként nyilvántartott 333 hold 572 négyszögöl, teljes egészében legelőterületet a magyar állam vette át az elcsatolt Gyála község tulajdonából.⁴ De ez a terület fekvése miatt az ószentivániaknak jelentett határbeli gyarapodást.

A főnti tényekből következett, hogy a falu sajátos szerkezeti vonása továbbra is megmaradt, azaz az adózók száma és a lakosok száma nagy eltérést mutatott.

Az OFB által a földreform során megváltott 1150 kh termőterület-ingatlanból (a határ 23,7%-a) 566 fő termőföldhöz, 213 fő házhelyhez jutott. Összesen tehát 779-en voltak, akik az állam által korábban megváltott törlesztéses haszonföldből, illetve lakóterületből részesedtek. Ám a különféle jogcímen folytatott gazdálkodásuk 1423 tételből álló adólistát tett ki. Tehát 779 fő gazdálkodásával 1423 igazgatási esetet produkált. A törlesztésnek és az adózásnak ez a kétfajta nyilvántartása nagyfokú pénzügyi adminisztrációt igényelt az 1930-ban 202 lelkes falutól, mert a falunál jegyzett adózó föld és tevékenység birtokosai döntően nem helybeliek voltak.

A nagyközségi szervezet fönntmaradását épp ezen körülménnyel indokolta a falu elöljárósága.

A község beruházási fejlődése és lakosságának szaporodása szükségessé tette, hogy a nagyközségi szervezet megmaradjon. Pénzügyi, illetve község-háztartási szempontból vizsgálva Gyála életképes nagyközségnek volt mondható. 1935-i községi pótdója – állami támogatás nélkül – beruházásokkal 42%-os volt, s a lakosság szaporodásával állandóan emelkedett a bevétele.

3 Az Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyonának 1930–1932. évi felhasználásáról. In: Képviselőházi irományok 1931–1936. VIII. kötet, 91–92. Budapest, 1935.

4 Uo. 1927. XXIV. kötet, Budapest, 1935. 273.

Ártéri birtokosok válogatott listája 1929-ből									
Változás előtt					Változás után				
A birtokos		a földrészlet			A birtokos		a földrészlet		
Neve	Lakhelye	műv. ága	ter.	ktj.	Neve	Lakhelye	műv. ága	ter.	ktj.
Bazsó Imre	Szeged Feketénél	sz	3,765	57,39	Kocsis Savanya Antalné	Gyálanagyvér	sz	egész birtok 3,765 57,39	
Varga Imre	Szeged Nagyszéksós	sz	1,1560	53,32	Gregus Mihály	Horgos Kamarás Királyhalom	sz	1,1560	53,32
özv. Bata Illésné	Helyben	sz	1,1580	32,79	Ördög Pál és n.	Röszke	sz	1,1580	32,79
Szalma János és n.	Helyben	sz	0,80	0,60	Récsey Sarolta	Gyálarét	sz	0,80	0,60
„	„	sz	0,849	6,37	„	„	sz	0,849	6,37
„	„	sz	0,970	7,27	„	„	sz	0,273	2,3
					Szalma János és n.	„	sz	0,697	5,24
Skultéti Mihály	Gyálanagyvér	sz	1,390	14,93	Skultéti József	Horgos	sz	1,390	14,93
„	„	sz	0,1100		„	„	sz	0,1100	
Koledin Gyuka	Gyála	egész birtok sz 1,515 21,15			Szegszárdi Mihály és Kardos Katalin	Ószentiván	egész birtok sz 1,515 21,15		
Német Antal ½ n. Pap Ilona ½	Nagyszéksós	sz	egész birtok 1,1536 43,12		Özv. Német Antalné 4/8 Német Mária 1/8 kh. Német Ida 1/8 kh. Német Julianna 1/8 kh. Német József 1/8 kh.	Nagyszéksós	sz	egész birtok 1,1536 43,12	
Szlvjanov Juszta	Gyála	sz	egész birtok 0,405 4,05		Bartók Pál és n. Puskás Katalin	Újszentiván, Vedresháza		egész birtok 0,405 4,05	
Skultéty Mihály ½ és n. Szegedi Anna ½	Helyben		egész birtok 7,882 66,22		Skultéty Mihály 4/8 Skultéty József 1/8 Marinkó Györgyné 1/8 Papp Józsefné 1/8 Skultéty István 1/8	Helyben Horgos Röszke Helyben Helyben		egész birtok 7,882 66,22	

2 Gyálarét az önállóság útján

Ártéri birtokosok

Gyálarét és a környék lakosai földművelést folytattak a gyálai árterületen is. Későbbi források ezt a helyet „hullámtérnek” nevezik, amely a Tisza és a töltés között feküdt. A töltés mellett egy kb. 30–50 m széles erdősor húzódott, amelyet évenként lecsonkoltak, az ágakat kévékbe kötözték, s kazlakat raktak belőle a töltés mentén árvízvédelmi célokra. A Szegedi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat 1929–30-ban nyilvántartást készített a gyálai árterület birtokosairól.⁵

Tudni kell hozzá, hogy a Társulat nem hatóság, hanem önkormányzati jogokkal bíró szervezeti forma. Valamikor önkéntes társulással jöttek létre, de 1918 után az állam erősebb kontroll alá helyezte működésüket.⁶ Ahogy régen, úgy a két háború között is az ármentesítő társulatok az érdekelt birtokosok közakaratóból alakulhattak meg. Gyálarét művelhető területének egy része az ártérre esett, így az ottani birtokosok számára, ennél fogva a község számára sem volt „kívánságműsor”, hogy akarnak-e tagok lenni a Társulatban.

Azok voltak, mert ellenkező akaratukkal szemben az állam a kényszerszertársulás létrehozásának az eszközzel is élhetett volna. Sőt, 1933-ban még a Felsőtorontáli Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulatnál is képviselőt szereztek. A nem „csoportosult tagokat” (az egyénileg fizetőket) és a községet a bíró képviselte.⁷ Többek között ez magyarázza, hogy a birtokosok személyében bekövetkezett változás miatt miért kellett szinte évenként regisztrert készíteni.⁸ A Társulat bevételeit ugyanis a tagokra érdekeltség-arányosan kivetett járulék adta. Ez olyan, a birtokon fekvő terhet jelentett, amely az állami egyenes adó természetével bírt, s a telekkönyvileg bejegyzett követelések előtt volt kielégítendő. Ennek oka pedig az Ármentesítő Társulat kiemelten közhasznú voltában keresendő. A Társulat tehát tisztán akart látni tagjainak birtokosi helyzetét illetően, mert a változás okául szolgáló események (adásvétel, örökösödés, hitel-műveletek) birtokbecsléssel is jártak. A birtok értékét a kataszteri tiszta jövedelem föltüntetésével adta meg a Társulat. Az 1929–30-i fölvétel teljes egészében megmaradt iratanyag, ami ugyan csak kis részét rögzítette a földbirtok-forgalomnak, de általános jellemzőket hordoz magán. Színezi a helyzetet, hogy ekkor bontakozott ki a világválság, amely „a derék földmunkás nép körében” az adófizetési föltételek megnehezülésén keresztül éreztette hatását.

Két nagy oszlopban összegezték a birtokosokra vonatkozó adatokat: a birtokváltozás előtti és a birtokváltozás utáni állapot föltüntetésében. A rubrikák mindkét oszlopban ugyanazok voltak. A művelési ág általában szántó, az „egész birtoknál” sem területet, sem kataszteri tiszta jövedelmet nem jegyeztek be, ugyanis ezen a szakma beművelt működő gazdaságot értett, ami szélesebb jövedelmi alappal bírt, mint a koronaérték. Míg a földterület értékét aranykoronában adták meg a kataszteri tiszta jövedelmet (a táblázatban: ktj.) az aranykorona minőségi arányszámtól függő pénzértékben (korona-fillér) fejezték ki.

5 Magyar Nemzeti Levéltár – Csongrád Megyei Levéltára (MNL-CSML) Gyálarét község iratai (Közs. Ir.)

A Szegedi Ármentesítő – és Belvízszabályozó Társulat gyálai ártéri birtokosainak nyilvántartási jegyzéke 1929–30. I. sz. nyilvántartási jegyzék az 1929. év folyamán a birtokosok személyében beállott és bejelentett változásokról. Majd folytatás az 1930. évre.

6 Takács Imre: Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák–Magyar Monarchia korában 1867–1918. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1989. 63.

7 20. kgy. 643/1933

8 Nyilvántartási jegyzék, I. sz. jegyzet, 1929.

A birtokváltozást gyakran örökösödés okozta. Börcsök János nagyszéksői lakos halála után a birtokjogot 2 hold után felesége (Nógrádi Anna), illetve gyermekei (András, Szilveszter, Janó, és Mária), mindannyian nagyszéksői lakosok nevére kebelezték be, $\frac{4}{8}$ (feleség) és $\frac{1}{8}$ - $\frac{1}{8}$ - $\frac{1}{8}$ (gyermekek) arányban. Érdekes a nem túl nagy terület gyerekek közötti osztályos egyezség alapján való fölosztása. Ugyanezt a modellt követték Skultéty Mihály és neje, Szegedi Anna gyálaréti lakosok, akik 7,882 hold erdőbirtokukat $\frac{4}{8}$ részben a férjre, a többi $\frac{1}{8}$ - $\frac{1}{8}$ arányban föltehetően Skultéty Mihály hasonnevű (József és Péter) testvéreire, illetve Papp Józsefné gyálai és Marinkó Györgyné röszei lakosra ruházták. A két Skultéty örökösből csak István lakott helyben, József Horgoson, amely nem tette egyszerűbbé a birtokgazdálkodást felelő részben birtokolt tulajdonukon.

Német Antal és felesége örökösödési ügye a férj halála okán állt elő. Hagyományosnak mondható az örökösödés miatt eszközölt birtokszétosztás: az özvegy az egy holdas területnek $\frac{4}{8}$ -án haszonélvező maradt, míg a 4 gyerek $\frac{4 \times 1}{8}$ arányban osztott. Vagyis a férj halála után járó apai $\frac{1}{2}$ részt a gyerekek $\frac{1}{8}$ - $\frac{1}{8}$ arányban örökölték.

A birtokváltozás hűen szemlélteti a földhöz ragaszkodást, a föld iránti bizalmat, hisz alig 1 holdas birtokot osztottak öt felé, részben az igazságos osztályos egyezség megtartása végett, de tükröződött benne a mégannyira tenyérnyi föld megbecsülése is egy földbőségben nem szenvedő gazdálkodó társadalomban. Az öröklés tényét előbb minden esetben a M. Kir. Adóhivatal regisztrálta.

A Szegeden lakó birtokosok közül két értelmiségi polgárt emelünk ki, szemléltetve, hogy a földingatlan-tulajdon jó befektetésnek bizonyult a közeli földeken, s a szántás-vetéstől távol eső foglalkozások városi képviselői is szívesen mentették vagyonukat földbe. De ketten közülük a válságos években eladásra kényszerültek.

Dr. Rósa Pál szegedi lakos erdő-birtokát (1, 1573 kh – 15,13 K értékkel) adta el 3 röszei és 1 kisteleki lakosnak. Az ügylet vételi oldala egy családon belül bonyolódott, mert a vásárlók a Herédi-testvérek (Péter, Teréz, Etel, Veron) voltak, 3 lány és egy férfi vevő, akik $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{4}$ arányban részesültek a vásárolt birtokból. Ez lehetett családi megegyezés eredménye, de lehetett a pénz szülte kényszermegoldás is.

Egy másik szegedi lakos, dr. Palócz Árpád „egész birtoka” 2 db alig egyholdas ingatlanból állt, két különböző koronaértékkel (12,01 – 53, 66), ami mutatja, hogy nem egyformán jó minőségű területet birtokolt. Eladta mindkettőt két röszei lakosnak (Koródi Péter, Ördög Piroska), mert szüksége volt az adásvételből származó pénzre.

A birtokváltozásnak voltak családi megfontoláson alapuló jogügyleti okai. Pl. Tóth András és Tóth Mária röszei lakosok 1,1580 kh egytagú birtokukat szétosztották Tóth András és Molnár Istvánné (Tóth Mária) között 0,1590 – 0,1590 kh arányban, amelyet követett a koronaérték (43,72) kettéosztása (21,86 – 21,86). Ilyenkor tehát a változás nem a tulajdonosok személyében következett be, azok maradtak a régiek, hanem a tulajdonjog-gyakorlásának formájában. Ezt a fajta fölosztási gyakorlatot birtokszétírásnak nevezték, amely nem vezetett a tulajdonjog változásához, csak megosztásához.

Azaz a testvérek megosztották maguk közt a tulajdont fele-fele arányban.

A 280., 281., 889. és 651. ártéri birtokívekben foglalt, Dús Istvánné Órhalmi Ilona, Órhalmi Károly és Madary Antalné Órhalmi Margit nevén álló ingatlanok „a juttatottak összesítésében felsorolt juttatottak között teljes egészében szétosztott”. Hogy kik voltak a „juttatottak”, nem tudjuk, mert a rövid bejegyzés nem részletezi őket. A szöveggösszefüggésből a birtokszétírás valószínűsíthető.

De gyakori volt ennek a fordítottja is: ti. birtokív-összevonás. Vagyis a változás előtt külön szereplő birtokíveket egy tulajdonba vonták össze. Így tettek Magyar Imre és felesége Jójárt Julianna röszei lakosok, a nevükre bejegyzett 1,5-1,5 hold szántót kérték egy tulajdoni ívbe összevonni, s lett így nekik 3 hold közös tulajdon.

Gregus Mihályt azért emeljük ki a névsorból, mert Horgoson, tehát Szerbiában lakott, s nem kizárt, hogy e körülmény is közrejátszhatott a majd 4 holdas erdőbirtokának, illetve 2 holdas szántójának eladásában. Ez a birtoknagyság az átlagot jóval meghaladta, és sikerült vétel útján Márki Vinczének, valamint neje-nek 3/5, Kispéter Pirosnak 2/5 bontásban az erdőbirtokot, illetve Márki Imrénének a szántót eladni, akik mindannyian Szeged-Nagyszéksóson laktak. Gregus esetében a döntő ok, hogy a kettősbirtokossággal járó bonyolult határátlépési szabályok betartása nem kedvezett a gazdálkodás hatékonyságának.

A regiszter „váltás előtti”, tehát az 1929. évi tulajdonosi oldala összesen 83 birtokost jegyzett föl, akik közé a feleséget is beszámították, ha az ingatlan feles arányban szerepelt a nevükön. Tehát a 83 birtokos harmada nem önálló tulajdonos, hanem „nejével” együtt gyakorolta a tulajdonjogokat. Mi közülük csak a gyálaiakat, illetve a gyálanagyrétiakat foglaltuk táblázatba, néhány nem helyi lakossal kiegészítve, akik a birtokváltás valamilyen speciális esetét produkálták. Önmagában beszédes tény a fölvetett birtokosok lakhely szerinti megoszlása.

Lakhely	fő	Lakhely	fő
Gyálanagyvér	5	Horgos	1
Gyála	2	Szóreg	1
Szeged	28	Kistelek	5
Röszke	15	Domaszék	2
Szentmihálytelek	2	Zákány	4
		Összesen	65

Az összes birtokos és a lakhely-megoszlás végszáma azért nem egyezik, mert a feleségeket ugyanarról a helyről származóknak vettük, ahol a férj-birtokos lakott, így a lakhelyadat 18-cal kevesebbet mutat. De így is meggyőző tény: Szegeden lakók uralták az ártéri gazdálkodást. Különösen így van ez akkor, ha a regiszterben ugyan külön szereplő Röszkét és Szentmihálytelket is Szegedhez soroljuk, hisz közigazgatásilag ekkor oda tartoztak. Aki nem Szegeden lakott, az is környező falvak lakosaként jutott Gyálán ártéri birtokhoz. Érdekes a „gyálaiak” helyzete. A kimutatás szerint az itteni lakosokat két csoportba osztották: voltak, akiknél lakhelyként „Gyálanagyvér” szerepelt, míg másoknál csak egy betűvel („H”) vagy szóval („Helyben”) jelezték helyi illetőségüket. Ne feledjük, 1929-ben a falu hivatalos neve még Gyálanagyvér. A birtokváltás előtti állapot rögzítésekor 4 esetet, míg utána 6 esetet jegyeztek föl. Látható, hogy Szeged és Röszke után a helyiek alkották az ártéri birtokosok nagyobb csoportját. A gyálai lakosként föltüntetett két személy helyzete nyilvánvaló: ők az anyafaluban laktak, de itt voltak birtokaik, amit a terhekre és a kibontakozó válságra tekintettel Ó- és Újszentiváni lakosoknak adtak el. Nem volt akkora terület, hogy a Tisza-túlsoldali Torontálból érdemes lett volna a művelést tovább folytatni.

Az 1929. év végösszege: változás előtti összes ártéri birtok 126 hold 1057 négyszögölt tett ki összesen 2398 K 14 f kataszteri tiszta jövedelemmel.

A változás utáni állapot pontosan megegyezik a változás előttivel, vagyis a tulajdon- és birtoklásmozgások az össznagyságon nem változtattak. A Gyálanagyvér község 1929. évi földadó nyilvántartásának megvizsgálásáról szóló kimutatást hitelesítő és igazoló pénzügyi fogalmazó mindent helyesnek talált.

A személyenként kitöltött szálas irat szerkezete tartalmazta a kiállító szerv (Szegedi Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat) nevét. Az érintett terület megyei közigazgatási hatóságaként pedig Torontál vármegyét nevezték meg benne. Hogy képet alkothassunk erről a fontos személyi nyilvántartásról, néhány konkrét irat leírását mellékeljük.

Kiss András (n. Szalma Rozália) ártéri birtokíve.

Lakhely: Rösze 217.

- A fölvelt adatok: 1/ az adott birtok kataszteri helyrajzi száma,
 2/ a dűlő neve (pl Kiss András birtoka összesen 4 kh. 45 négyszögöltre rúgott, s ez 5 tagban feküdt, 2 a Gyékényes dűlőben szántó művelés alatt, s 3 az „ártéri földek”-en, 1 vízállásos részként, 1 nádasnak használva, s 1 szántó művelés alatt. De volt még Nagyörbe, Töltés melletti, Beltelkek, Agrárföldek, Kisludvári földek, Falu melletti agrárföldek, Ártéri földek, Kisúti, Páter és Szentpéteri dűlő. Összesen 11 dűlőt azonosíthattunk az ártéri birtokívek alapján.
 3/ A dűlő minőségi „osztály”-ba sorolása: 1., 2., 3. és a 4. kategória valamelyikébe történt. Az 1. osztályba a szántó besorolású birtokokat osztották.
 4/ A művelési ág. Ez a rubrika 5 csoportot foglalt magába: szántó, szőlő, nádas, csatorna, egész birtok, vízállásos.
 5/ A kataszteri terület nagysága holdban, illetve az abból élvezett tiszta jövedelem korona (K) fillérben (F) megadva.
 6/ Az előbbi területet rávetítették az 1830-as ártéri területre nagyság és tiszta jövedelem szempontjából. Ez az összevetés a szabályozás előtti állapot és a jelen helyzet közti különbség fölmérését szolgálta.

A dűlők esetében keveredett a földrajzi helyzet a minőségi besorolással, míg a művelési ági besorolás önálló kategóriaként kezelte az öntözhető és a nehezen művelhető dűlőket.

Faluigazgatás

Gyála 1931–1950 között hivatalosan nagyközség volt. Többször került e besorolási jellege miatt kritikák kereszttüzébe, de ezt az állást nem vesztette el. Mindig bizonyította fönnállása alatt, hogy helyhatóságként a törvény által rá háruló feladatokat képes saját erejéből ellátni.

A faluigazgatást lényegében két tényező alkotta: a képviselő-testület és az elöljáróság. Mivel az önkormányzatot személyek gyakorolták, Gyála legfontosabb közéleti eseménye a tisztújító választás, illetve az azt követő képviselő-testületi megalakulás, valamint az elöljárói állások betöltése volt. Ez a három, egymás után, kötött sorrendben bekövetkező esemény döntötte el, kik fogják irányítani a községet. Legnagyobb jelentőséggel a falusi képviselő megválasztása bírt, mert ők számítottak Gyála mandátummal (tulajdonképpen pénzköltéssel) fölruházott gazdáinak. Itt dőlt el a faluigazgatás személyi oldala. Az, hogy miről és milyen tartalmú döntések születnek helyi ügyekben, a megválasztott vezető testülettől függött.

Törvény írta elő a kötelező tárgyakat, melyekről rendes képviselő-testületi gyűlésen dönthettek: tisztújítás, községi háztartás, háztartási zárszámadás. Egyéb tárgyú értekezleteket is tartottak természetesen, de döntőek a főntiek voltak. A különböző kimenetű (véghatározat, határozat, „tudomásul szolgál” stb.) ülések döntéseit az elöljáróság hajtotta végre. Az ügyet lezáró állásfoglalási fajták voltak még a „kijelenti”, „elismeri”, „tudomásul szolgál” formulák, amelyekkel az egyes kérdéseket lezárták. Pl. 1943-ban a községi bába állására pályázók közül a nyertest az ülést vezető járási főszolgabíró dr. Hervay Kálmán „szülésznek kijelenti”. A tisztújításkor mandátumot kapott jelölteket, pl. „esküdteket” pedig megválasztottaknak „elismeri”.

Tisztújító széket háromévenként és nem teljeskörűen tartottak, mert addig szólt egy képviselői megbízatás érvénye, és azt a rotáció elve alapján újították a tagság felére nézve. Az 1935-ös tisztújítást 1937-ben követte a soron levő. Az előtte megejtett választás tisztázta a képviselő-testület összetételét, utána meg lehetett tartani az alakuló ülést Gyála község tanácstermében december 21-én. A tisztújító

széket dr. Szmolenszky László járási főszolgabíró elnöklete alatt tartották.⁹ Azért volt rá szükség, mert a képviselő-testület fele részének a megbízatása lejárt, helyükre újakat kellett választani. Ennek eredményeként az új képviselőtestület az alábbi módon alakult:

Virilisek: Dús István, Madary Antal, Örhalmi Károly, Brunner Imre, Kiss István, Bálint János, Német István, Guzzi József, Hajdú János, Szekeres Lajos mint rendes tagok. Virilis póttagok: Tombác Antal és Kocsis Savanya Antal.

Választott tagok még 1935-ből: Illés Sándor, Sebők Lajos, Gila Ferenc, Gémes Illés, Varga József. 1938-ra választottak: Moldvay Árpád, Bata Ferenc, Vásárhelyi József, Szalma János, Czeglédi Imre mint rendes tagok. Póttagok: Farkas Mátyás és Barna István.

Az 1935-ös Tisztújító Székből 5 fő maradt, míg ugyanannyit újonnan választottak meg.

Róluk közvetlen választással döntött a nép. Ezután következett az előjáróság megválasztása, immár a képviselő-testület által. A választás tisztaságának megőrzésére „bizalmi férfiakat” jelöltek ki Gémes Illés, Moldvay Árpád, Vásárhelyi József és Papp András személyében. Külön kellett megválasztani a bírót és külön a többi előjárót.

A főszolgabíró által bírónak kijelölt személyek (Vígh György, Kocsis Savanya Antal, Nógrádi Ferenc) közül közfelkiáltással Vígh Györgyöt választották.

A többi előjárói állásra a képviselő-testület volt jogosult választani saját jelöltjei közül. Minden posztra minimum két személyt kellett jelölni. A megejtett választás eredménye ekként alakult: A bírót segítő előjárósági állásokra törvénybírónak (vagy másodbírónak) Nógrádi Ferencet, belterületi esküdteknek Sebők Lajost, Toppantó Andrást, külterületi esküdteknek Reznák Jánost, Kocsis Savanya Antalt, községi pénztárnoknak Pfuhl Jánost, közgyámnak Bende Kálmánt választották meg. Ezzel valamennyi, törvényben rendszeresített és Tisztújító Szék tartásával betöltendő állást elvégeztek. Helyi hitelesítését Székely Tivadar jegyző igazolta.

Hasonló módon zajlottak a háborús idők önkormányzati választásai is. Gyálán a Horthy-kor utolsó előtti tiszti székét 1941. július 9-én tartották.¹⁰ Nem volt ez sem teljes körű tisztújítás, mert csak a lejárt mandátumú képviselő-testületi tagok helyébe választottak új tagokat. A törvény nem ismerte a teljes cserét, pusztán a rotációt, amivel a teljes közgyűlés tagjainak fele változott körforgásszerűen. Az alakuló közgyűlésre 1941. augusztus 12-én került sor, melynek tagságát utolsóként a régi gyakorlat alapján választotta a falu.

Legtöbb adót fizetők:

Dús István	Örhalmi Károly	Madary Antalné megbízottja	Ébrey András
Brunner Imre	Kiss István	Masa Miklós	özv. Bende Ferencné megbízottja
Bende Kálmán	Bálint János	Hajdú Vincze	Guzzi József

rendes tagok.

Póttagok: Németh István és Szekeres Miklós.

Választottak:

Moldvay Árpád (állami tanító)	Berta Ferenc	Vásárhelyi József	Szalma János	Czeglédi Imre
Bozsó Sándor	Varga József	Czeglédi István	Illés Sándor	Papp András

rendes tagok, és Farkas Mátyás, Gémes Illés póttagok.

⁹ 2348/1937.

¹⁰ Kgy. 1315/1941. augusztus 12.

Akik maradtak még az előző mandátumukkal:

Vígh György

Nógrádi Ferenc

Pfuhl János

Becsei György

Toppantó András

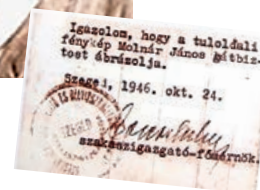
(kertész)

Kocsis Savanya Antal

Reznák János

Sebők Lajos

A falu gazdasági elitjének a virilisek számítottak, hisz magas állami adójuk alapja kiemelkedő gazdasági árbevételük volt. A virilisjog gyakorlása változhatott bizonyos föltételek esetén. Pl. Madary Antalné virilistagsági jogkörének gyakorlásával Récsy András gyálai lakost bízta meg a főjegyző a jogcím-tulajdonos kérésére.¹¹



Szalma János gátőr esküdtként tagja volt a képviselő-testületnek. Simon Ferencz úttörként dolgozott egészen nyugdíjazásáig. Molnár János az 1940-es években gátbiztosként dolgozott.



¹¹ 24. kg. 1937.

Képet kaphattunk arról, hogy az önkormányzati ügyek intézőinek testülete reprezentatív, mert képviselve voltak benne a legtöbb adót fizető, a rendes választotti tagok által a lakosság, illetve tagjai révén a községi hivatal. E hármas szerkezetű képviselet volt az önkormányzatiság (szabályrendelet alkotása, költségvetés készítése, vagyonkezelés, közüzemek működtetése stb.) letéteményese.

Figyelemreméltó eltérés az előző alakuláshoz képest, hogy annak 20, ennek 30 tagja volt. A községi törvény önkormányzati szintenként eltérő tól-ig határban szabályozta a testületi létszámot. Gyálarétnek mint nagy községnek 20–40 közötti létszámot írt elő, melyet 1938-ban a minimumon, 1941-ben köztes módon teljesített a község.

A választás után következett a képviselő-testület alakuló ülése, még mindig a járási főszolgabíró (ekkor (1941) Hervay Kálmán) törvényes elnöklete alatt. Az oka egyszerű volt: a falunak még nincs választott első embere (bírója), aki egyébként a testületi üléseken elnökölni szokott. Miután az elnök megállapította, hogy a gyűlést szabályszerűen hívták össze, a választás megtörtént, és eredménye törvényes, hivatalukba iktatta a képviselőket. A tisztújítás első lépcsőjeként megalakult a képviselő-testület. A főszolgabíró ilyenkor rendszeresen buzgó és lelkiismeretes munkára figyelmezteti őket, ahogy ezt Hervay Kálmán is tette. Az alakuló ülés után került sor az újonnan beiktatott testület által, de továbbra is a főszolgabíró elnöklete alatt az előjárósági tagok kijelölésére, majd azok megválasztására. A főszolgabíró a bírói állásra jelölte: Vigh György, Nógrádi Ferenc és Bende Ferenc gyálai lakosokat (egyben képviselő-testületi tagokat). A közgyűlés közfelkiáltással ismét Vigh Györgyöt választotta meg falusi bírónak. Ő volt a falu utolsó „békebeli” bírója.

Ezután a képviselő-testület 7 előjárói állásra három személyt jelölt állásonként. Közülük közfelkiáltással „megválasztattak és elnökieleg megválasztottnak kijelentettek” a következők:

törvénybíró – Nógrádi Ferenc, pénztárnok – Pfuhl János. Esküdtek lettek: Sebők Lajos, Reznák János, Toppantó András, Kocsis Savanya Antal, míg Közgyámmá Bende Kálmánt választották meg.

Nem érdektelen azt is föltüntetni, hogy a közeleti tevékenységet hogyan díjazta a község.

Az 1943. szeptember 28-án összeült közgyűlés hivatalos napirendjén a községi előjárók tiszteletdíjának megállapítása szerepelt. Nem gondolták biztosan, hogy ez lesz az utolsó ilyen jellegű hivatalos ténykedésük a régi alapon szervezett előjáróság működésével kapcsolatban.

A község pénztárából a választott községi előjárósági tagok 1931 óta évi tiszteletdíjat élveztek. Ez szinte minden évben változott, 1943-ban a következő módon.¹²

Funkció	Tiszteletdíj (P)
Községi bíró	150
Törvénybíró	75
Pénztárnok	150
Közgyám	10
I. esküdt	60
II. esküdt	60
III-IV. esküdt	10-10

A számok önmagukban nem sokat mondanak, de összehasonlítva az 1938-as adatokkal mintegy 50%-os emelésről beszélhetünk. Ez már a háborús viszonyok következménye. Nem lehetett mit tenni, mert a megváltozott viszonyok szükségessé tették az előjárók tiszteletdíjának felemelését. Ugyanakkor egy napszámos az 1940-es években országos átlagban évi 445 pengőt keresett. Neki ez volt a fő bevétel, míg pl.

12 11. kgy. 1863/1943.

az esküdtek 60 pengője pusztán jövedelem-kiegészítés. Ne feledjük, a községi előjárók nem állandó fizetés fejében végezték munkájukat, nem abból éltek, a főnti összegek közszolgáltatuk díjazásaként juttatott vagyoni értékek.

Gyála saját társadalmából verbuválódott faluvezetése mellett sokáig mindössze egy tisztviselő dolgozott, aki rendes hivatalnoknak volt tekinthető: a jegyző. Ő volt a faluban az egyetlen községi tisztviselő, neki volt egyedül rendszeresített állása. Kitüntetett helyzete magas jogakadémiai végzettségével függött össze. A tanultság mint az alkalmazotti előmenetel és az anyagi honorálás föltétele mutatkozott meg Majoros László írnok esetében. 1936-ban segélymegszavazást kérelmezett a falutól. Okként tüntette föl, hogy Egerben községi közigazgatási tanfolyamon vesz részt, s a költségek fedezése miatt fordul a faluhoz. A képviselő-testület 45 P segélyt szavazott meg számára.¹³ Indokolt volt a teljesítés, mert Majoros László 1931–1935 között mint helyettes írnok, részben mint kisegítő munkaező és jegyzőgyakornok működött, feletteseinek és a lakosságnak megelégedésére. Így kérelmét teljesítették, igaz, hogy hitelből, amelynek fedezetét pótköltségvetésben biztosították.

A tényleges jegyző tagja volt az előjáróságnak, annak mintegy szellemi vezetőjeként tisztelték. Állása élethossziglan szólt. Részére általában minden évben jutalmat terveztek az irodatiszt állásának a fedezetével együtt. Székely Tivadarnak a falu a tetemes munkájával járó feladatok ellátása miatt 1934-ben 135 P jutalmat utalt ki az alábbi indoklással: „A képviselő-testület ezen határozatával figyelembe vette a mai nehéz gazdasági helyzetet, a község kicsinségét, azt, hogy mindent 5 km távolságból kell beszerezni, továbbá azon körülményt, hogy a jutalmazás serkentőleg hat, ami egy fejlődő községnél nagyon sokat jelent.”¹⁴ Tehát azért kapott plusz pénzt, hogy gondtalanabb legyen az egzisztenciális háttere. Érdekes a „kicsinség” magyarázata: ezen a falu szűk kereskedelmi lehetőségét értették s nem a lakosság nagyságát vagy a jövedelmi viszonyok elégtelenségét. Nyilván a jegyző lehetőségeivel nem vetekedhetett a falu átlagembere, de a közösség a maga szabta módon mégis kifejezte elismerését a felelős vezetésért plusz anyagiakkal is. Indirekt módon ez nem a falu „kicsinségét” vagy „nagyságát” mutatta, hanem önállósága fokát. A fizetéseket viszont nemcsak a körülmények változásához képest, de a tiszteletdíjasok egymáshoz való viszonyítása miatt is sűrűn kellett változtatni.

1935-ben fölvetődött, hogy szervezzenek írnoiki állást a jegyző mellé. Vagyis ez lett volna község második rendszeresített állása a jegyző mellett. A község fejlesztése sok munkát, körültekintést igényelt. S ha itt csak egy jegyző van, akit teljesen lefoglal az itteni nagy adóügy, nem jut ideje a községfejlesztésre, a telepítésnek az irányítására és helyes irányban való fejlesztésére. Maga a szoros értelemben vett közigazgatás nem volt nagy, többletmunkát inkább a községfejlesztés adott, amit még 4-5 évig – tehát kb. 1940-ig – eltartó folyamatnak tartottak. Akkorra pedig a falu úgy kifejlődik – gondolták –, hogy a község lakosainak száma teszi szükségessé a rendszeresített írnoiki állást. De aktuálisan (1935-ben) a különleges nagy adóügyi igazgatás miatt látták ezt szükségesnek, hisz Gyálarét lakosságának száma 358 lélek, adózóinak száma pedig 1280 fő volt.

Az 1280 létszámú adófőkönyv január-június hónapokban nagy munkát adott a jegyzőnek. Szemléltetésképp álljon itt az elvégzendő feladatok listája: nevek beírása, külön földadó-lajstrom készítése, földadó főkönyvben való előírása, a házadó, rokkantellátási adó, országos betegápolási adó, vármegyei pótdadó, kútdadó, községi pótdadó, a mezőgazdasági, kereskedelmi-iparkamarai illetékek kivetése, a vízszabályozási járulék előírása, ezek főkönyvi összeadása, összesítése, végül az adózó számára történő kiállítása. Ezt a lajst-

13 7. kgy. 69./ 1936.

14 18. kgy. 1585/1935.

romozó adminisztrációt egy ember 6 hónap alatt a közigazgatási munkák mellett képtelen ellátni. Külsős munkaként jelentkezett a bérbirtokok helyszíni ellenőrzése, illetve a gondoskodás arról, hogy nagy területen parlagon heverő föld ne maradjon. Megtörtént sokszor, hogy a jegyző hivatalától távol volt. Vagy a járás székhelyén, Kiszomboron, vagy a megye és a M. Kir. Adóhivatal székhelyén, Makón, vagy pedig a község külterületén hivatalos ügyet intézett, adó- és egyéb összeírásokat végzett, helyszínel. Ilyenkor az iroda zárva tartott, mert nem volt, aki helyettesítette volna a távol levő jegyzőt. Ha lenne írnok – gondolták – mint kisegítő munkaeőr, nagyon jó lenne, mert az idegen helyen lakó kb. 1100 adózó és 650 OFB által megváltott földhöz jutottak nem találnának gyakran zárt ajtóra Gyálán 8–30 km-es út megtétele után. Így hiába tették meg sokszor a 20–50 km-es utat oda-vissza. Ha az adófizetők zárva találják a jegyzői hivatalt, egy részük a következő befizetési napig elköltsi a pénzét, s így a kincstárnak, a vármegyének és a községnek is hátrányára válik az, hogy később jut pénzéhez, gyakran csak a következő évben. „Az elmúlt években volt olyan adófizetési nap” – áll a határozatban –, mikor 120–200 adózó, illetve OFB befizető fordult meg a községházán.

Országos szociális szempontból is kívánatos az írnoki állás megszervezése – érvel tovább a jegyző –, mivel Gyála község 2500 P beruházással, 600 P jegyző-gyakornoki díjazással, 280 pengős kisegítő munkaeőr díjazással együtt, államsegély nélkül, 49%-os pótdadóval működik. Az államsegély az állam pénzbeli támogatását jelentette a közjólétet előmozdító községi törekvések támogatására, míg a pótdadó a falu szabadságában álló kivetési jog, amelyet a föld- és házadó megállapított adóösszege szerint vetettek ki a szükség kívánta százalékban. Amennyiben rendszeresített írnoki fizetést állítanának be a költségvetésbe államsegély nélkül, az sem emelné 49% fölé a pótdadó-kulcsot, mert a jegyzőgyakornoki és kisegítő munkaeőr díjazást kihagynák, a beruházási kiadások pedig csökkennek, egy állástalan diplomás azonban elhelyezést nyerne, kenyérhez jutna, családot alapíthatna, és hasznos polgárává válna a hazának.¹⁵

Ugyanis a „segédmunkaeőr” csak ideiglenesen főlve külsőként dolgozott az adminisztrációs munka dan-dárja idején kisegítőként. Az ügyet végül is levették napirendről, de egy év múlva újra téma lett.

Hosszú küzdelem után 1938-ban a belügyminiszter engedélyezte Gyálának, hogy egy díjnoki állást szervezzen. Így a községi tisztviselői létszámot újból meg kellett állapítani a Szervezési Szabályrendeletben eszerint rögzíteni. Tehát a községi tisztviselők száma 1938-tól két fő: egy jegyző és egy díjnok. A jegyző „főjegyző”-i beosztásban működött, aki egyben községi írnok is volt, míg a díjnok képzéséhez megje-gyezték: 4 középiskolai osztályt végzett. Szolgálati beosztásában köteles volt munkáját „híven és buzga-lommal” teljesíteni. Ugyanakkor azt mégis közvetlen hivatali főnöke felelősségére folytathatta, munkájáért saját személyében elsősorban fegyelmi felelősséggel tartozott.¹⁶

A díjnok tehát 4 gimnáziumi osztállyal tisztviselői állást tölthetett be. Ezt a minőséget munkájának a jegy-zői munkakört segítő tartalma adta. A díjnok elsősorban a jegyző irodai munkáját segítette iratrendezéssel, a jegyző távollétében az iroda nyitva tartásával, de végzett írnoki feladatokat is.

Az írnoki és a díjnoki állás között az volt a különbség, hogy az írnok csak kodifikált (másolt, szerkesztett, fogalmazott), míg díjnok az írnoki mellett kezelői tevékenységet is (iratrendezés, irodatartás) végzett.

A rendszeresített meglévő díjnoki állást 1942-ben irodatiszti állásra szervezték át, így a kezelői személyzet létszáma egy irodatisztre módosult. Erre Gyála különleges helyzete folytán volt szükség. A községben rendszeresített állás – egy vezető jegyző és egy díjnok – 1942-ben már nem felelt meg a község érde-kének. Már nemcsak a vezető jegyző hivatalos távollétével kapcsolatos problémákat kellett megoldani,

¹⁵ Kgy. 1935. 258., 260–261.

¹⁶ 52. kgy. 1889/1938.

de a községfejlődésből adódó szabályrendeleti-szervezési kérdéseket is. A díjnoknak, aki egyedül volt hivatalban, sokszor nemcsak kezelői, hanem más felelősségteljes, fontos munkát is kellett végeznie, melynek gerincét még mindig az adónyilvántartás adta. Gyála ügyféli köréhez ekkor már „csak” 1200 rendes adózója és 779 földhözjuttatottja tartozott. Az 1200 adózóra kivetett évi adó fölülmúlta a 100 000 P-t. De itt voltak a tisztújítási, község gazdálkodási, tehát a falu társadalmának mozgásából adódó feladatok. A megsokasodott és összetettebbé váló munka ellátására két tisztviselő nem volt elég. A díjnok eredeti hivatása háttérbe szorult, és erősödött általános közigazgatási tevékenysége. Gyála 2. tisztviselője fontos díjnoki munkakört látott el, ezért a képviselő-testület szükségesnek látta annak rendes életelehetőség szerinti biztosítását azáltal, hogy az időlegesen, szerződéssel felfogadott, bármikor elbocsájtható díjnok helyett életfogytiglan megválasztott irodatisztet (írnokot) alkalmazzon. Kezdő fizetése mindössze havi 2 P fizetés emelkedést jelentett. Előnyösnek tartották ezt a megoldást, mert ezzel a vezetőjegyzőn kívüli egyetlen tisztviselőt állandósították.¹⁷

A községházán működött még egy iskolatiszt is kezelői személyzet minőségben. Neki volt csak iskolai végzettségéhez megfelelő előmenetele, mert 12 évi szolgálat után a XI. fizetési osztályba került (a XII-ből! M. L.). Ebben bízhatott az irodatiszt is. Másrészt bizakodott a képviselő-testület is, hogy a helyzetet ismerő és betanult irodatiszt (mint típust érti!) nem pályázik máshová, mint a díjnok, aki nem juthat be soha fizetési osztályba, és nem végleges hely az állása, így betanulás után más községbe pályázik irodatisztnek. Vagyis a rangban nagyobb díjnok (tisztviselő) állami háttere bizonytalan, míg az alacsonyabbra besorolt írnok állandó kereső állása miatt fix fizetési osztályba tartozott, még ha ez kevesebb pénzt is jelentett, mint egy állami tisztviselői állás.

A Szervezési Szabályrendeletet 1938-ban egy másik ponton is meg kellett változtatni. Ez pedig a törvénybíró javadalmazását érintette. Ugyanis a törvénybíró évi 10 P fizetését a közgyűlés méltánytalanul alacsonynak ítélte. Ezért fölemelték évi 50 P-re. Indoklásként hozták föl, hogy a bíró évi tiszteletdíja 100 P, a pénztárnoké szintén 100 P, míg az esküdteké (4 fő) 40-40 P, s ezekhez kellett arányítani a törvénybíró illetményét is. Fontos újból hangsúlyozni, hogy ezek nem fizetések, hanem a közéleti beosztással járó tiszteletdíjak, amelyek minden tisztújításkor újra tárgyalhatók.¹⁸ Ugyanis nem a tiszteletdíjuktól éltek a javadalmazások, hanem polgári foglalkozásukból, általában gazdaságból.

Nem tévesztendő össze a törvény- vagy másodbíró a kisbíróval. Az előbbi tiszteletdíjas, az utóbbi szegődményes, azaz egyezséggel megállapított fizetést húzott a falutól természetbeni kiegészítőkkal (ruha, csizma), amit a hivatal „szegődménynek” ismert el. A kisbíró fizetését 1941-ben havi 86 P-re emelte a képviselő-testület. Az indoklás szerint Gyála közvetlen Szeged „nagyváros” szomszédságában van. Ugyanakkor helyben nincs piac, élelmiszerárúsító üzlet és hentes sem, ezért ezen szükségleteket magasabb városi árakon Szegeden kell beszerezni. Így itt az élet drágább, mint más községben, ezért a kisbíró fizetését a maximális összegben kellett megállapítani.¹⁹

A „szegődményesek” a falu önálló alkalmazotti csoportját jelentették. 1940-ben ide tartozott Barna István kisbíró, Pap András postaküldönc, a hat mezőőr az egyes gazdasági kerületek ajánlása alapján. Őket az előljáróság fogadta föl általában 1 évre.²⁰

17 15. kgy. 2324/1942.

18 37. kgy. 1576/1938.

19 49. kgy. 1098/1941.

20 7. kgy. 1940, 23. kgy. 466/1940.

A kisbíróát köznépi szegődményesnek tarthatjuk, akinek díjazását a helyi viszonyoknak és a végzett munkának megfelelően állapították meg úgy, hogy illetménye az állami rendszerű altisztek díjazását nem haladhatta meg. Ez tehát a község által fizetett alkalmazottak harmadik csoportja (tisztviselők, tisztviselő, szegődményesek). Az utóbbiakat nem jutalommal serkentették jobb munkára, hanem rendes bérüket emelték, de ugyanazon indokkal, amivel a jutalmat is adták. Először hivatkoztak azonban arra, hogy a helyi ellátatlanság boltokból, üzletekből, ami szegedi bevásárlásra kényszeríti az alkalmazottakat, megdrágítja a helyi életet az ottani drágább fogyasztói árak miatt. Ezért emelni kellett a kisbíró fizetését. Igaz, arról nem szól az irat, hogy ez a körülmény minden gyálai lakos számára is drágábbá tette-e az itteni életet.

Hasonló dolog ismétlődött meg az 1939. augusztus 11-i közgyűlésen.²¹ A tisztviselők 1940-re szóló jutalmazását (két főnek összesen 135 P) most is megszavazták, év végi kifizetéssel, de azzal a fönntartással, ha a zárszámadás nem mutat hiányt. Indokként továbbra is a falu kicsinységét hangsúlyozták, hogy itt helyben semmi nem szerezhető be. A községi tisztviselők mindent a szomszédos Szegedről szereznek be drágán. Ha pedig a helyzet engedi, akkor jutalmakkal lehet a közéleti szereplők fogyasztását támogatni. Viszont régóta esedékes társadalmi igényt elégítettek ki 1937-ben, amikor rendkívüli közgyűlésen döntöttek a kocsmanyitási engedélyről.²²

Nem volt teljes létszámmal megtartott ülés, mert csak ez az egy napirendi pont szerepelt csupán, így csak Székely Tivadar községi főjegyző, Vigh György községi pénztáros, Nógrádi Ferenc, Pfuhl János, Illés Sándor, Sebők Lajos képviselő-testületi tagok voltak jelen.

Döntöttek, hogy Gyálaréten csak 1 kocsmát lehet nyitni, ahogy azt 1921-ben megállapították, de azóta sem nyílt egy sem. Most azért engedélyezik a kocsmanyitást – áll a határozatban –, mert tekintettel vannak a község fejlődésére, forgalmi viszonyaira és a jövedékre. Mind a három lényeges szempont, de közülük a harmadik a leghúzóssabb. Eddig nem kellett a kocsmanyitást engedélyezni, mert lényegében nem volt fogyasztó közönsége. 1921-ben csak rögzítették azt a régi jogot, a kisebb királyi haszonvételt, amivel valamikor a falvak földesura rendelkezett, de amit a polgári jog állami jövedékké tett. Gyálarét jogi születésekor még csak írásba foglalták, hogy egy kocsmát lehet majd nyitni. 1935-ben már biztosan volt kocsmá, mert a háztartási költségvetés bevételi oldalából ki kellett hagyni egy jelentősebb tételt, mivel az italmérő megszüntette kimérését.²³ 1937-ben már 350 fő fölött volt a lakosságszám, mely forgalom szempontjából indokoltta tette a döntést, az állami egyed-árúsággal járó italkiméresi szabályok pedig üzletileg érdekeltté tették benne a falut. Ugyanis az italkimérés joga az államé volt, így aki kimérni vagy eladni akart, annak engedélyt kellett kérni a községtől. A községnek pedig a fogyasztási adóból, esetleg a bérlemény utáni fizettségéből érezhető jövedelme származhatott.

E változtatások után a Szervezési Szabályrendelet 1945-ig szolgált iránytűként a községi beligazgatásban, jelentősebb módosításokat már nem hajtottak végre. Ugyanakkor föltűnő, hogy az 1939–1944 közötti időszak hivatalos községi „krónikája” (ti. a képviselő-testületi jegyzőkönyvek) bejegyzéseiben a háborúnak alig látni nyomát. A tárgysorozatba vett ügyek tipikusan helyi eldöntendő kérdéseket öleltek föl, mint pl. háztartás, a földbirtok-politikai kérdésekben nyilatkozni jogosult személyek (Nógrádi Ferencz, Bökényi János) kijelölése, a vezető jegyző fűtés-ügye vagy földbérleti ügyek stb.

Az 1944. március 21-én megtartott közgyűlés a falu életében az utolsó volt, amelyik a régi vezetés alatt a polgári törvény és jogszokások talaján állt.²⁴

21 18. kgy. 1638/1939.

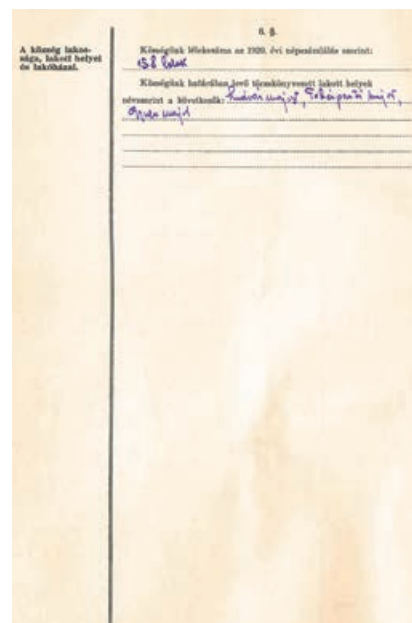
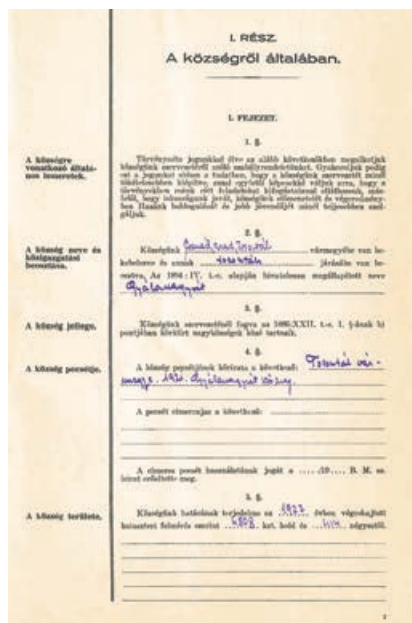
22 Rendkívüli Közgyűlés, 1937. május 25.

23 12. kgy. 1560/1935.

24 1. kgy. 831/1944.

Kisfalu – Nagyközség?

Gyálát zavarta az a körülmény, hogy a saját alkotmányában (Szervezési Szabályrendelet, 1931.) rögzített falunevet (Gyálanagyret) hivatalosan nem használhatja. Egyébként a nép ajkán elterjedt a „Kisgyála” kifejezés használata, utalva az ófalut jelentő Gyálára.



Gyálanagyret nagyközség Szervezési Szabályrendelete (részlet)

1930-ban folyamodványt adott be a belügyminiszternek, hogy engedje a falu szabályszerű nevének, a „Gyálanagyret” községnévnek a használatát. A belügyminiszter válaszárol a vármegye Törvényhatósági Bizottsága határozatban értesítette a községet, amit a főjegyző ismertetett a képviselő-testülettel. Eszerint megtörtént Gyála község nevének megállapítása úgy, ahogy a belügyminiszter leiratban már közölte, ez most sem változott, tehát Gyála község nevének megváltoztatását nem engedélyezi.²⁵ Ez az ügy nem állt közvetlen kapcsolatban a kisközség–nagyközség vitával, de közvetettben igen. Hiszen az anyafalutól eltérő név új községi igényt takart, amit a Belügyminisztérium egy jövődöbeli revízió perspektívájából nem látott célszerűnek. Viszont a gyálaiak azt a különállás és önállóság szimbólumaként kezelték, aminek pl. szervezetileg a nagyközségi állás is jobban megfelelt. A Belügyminisztérium azonban egyiket sem akceptálta. A községi főjegyző az 1933. november 18-i közgyűlésen fölolvasta Csanád vármegye Törvényhatósági Bizottságának határozatát, mely szerint a belügyminiszter hivatalos leiratban közölte, nem engedélyezi „Gyála” község nevének „Gyálanagyret” névre változtatását. A falu képviselete ezt kénytelen-kelletlen, de tudomásul vette.²⁶ Három év múlva azonban másfajta ügy borzolta a kedélyeket. 1936. január 26-i ülésen olvasta föl a főjegyző a belügyminiszter, Gyálát kisközséggé visszaminősítő 1935-i rendeletét. Ezzel összefüggésben vázolta Gyála község földrajzi és pénzügyi helyzetét, valamint a rendelet szerinti átalakítással járó új szervezeti teendőket.²⁷

25 Kgy. 120/1933.

26 57. kgy. 1711/1933.

27 6. kgy. 171/1936. Előterjesztés

A „Gyála község közjogi helyzetének megváltoztatása” című tárgy vitájának eredményeként hozta meg a képviselő-testület alábbi határozatát.²⁸

A közgyűlés „egyhangúlag kimondja, hogy Gyála közjogi helyzetének megváltoztatását, kisközséggé való átalakítását nem tartja kívánatosnak, sőt azt a községre nézve egyenesen károsnak látja”. Ezért kéri a belügyminisztert, hogy hagyja meg továbbra is Gyála nagyközségi jellegét. Fölidézték, hogy a falu a trianoni béke szülte. A békebeli Gyálának 8400 holdas határában 5400 lakosa volt. A trianoni béke folytán magyar impérium alatt maradt 4800 holdas határrész 21 tanyával és 153 lélekkel alkotta a mai Gyála községet 1921-től. 1926-ban az Országos Földbirtokrendező Bíróság, „hogy ezen visszamaradt mai Gyála községben falu épüljön”, 213 házhellyel beltelket létesített, és azt az igénylők között kiosztotta. Magának a községnek a falualakításhoz szükséges területet, községház-telket, iskolatelket, játszóteret, temetőnek, dögternek, faiskolának, gazdasági iskolakertnek földet juttatott.

A kiosztott helyeken az építkezés 1931-ben indult meg, amikor a község ezen a belterületen községházát, jegyzői lakot és hivatalt épített. Amikor a jegyző a beltelektől 5 km távolságból a központba költözött, látták a földhöz jutottak, hogy a kiosztott házhelyeken falu fog létesülni. Ezzel és így indult meg a község fejlődése. Azóta pedig a következő fejlődésen ment át: 1931. november 13-án megalakult a képviselőtestület, ugyanakkor megválasztották a nagyközségi szervezethez előírt községi elöljárósági tagokat és a vezető jegyzőt.

Pl. az 1935-ben az alábbi elöljárósági állások léteztek: vezetőjegyző (Székely Tivadar)

Bíró (Kocsis Savanya Antal, törvénybíró (Nógrádi Ferenc), pénztárnok (Vígh György), I. külterületi esküdtek (Pfuhl János, Reznák János), II. külterületi esküdtek (Terhes István, Szalma János), közgyám (Bende Kálmán).²⁹

1931-ben épült föl a községháza a jegyzői lakkal (a két dolog szervesen összetartozott). 1933. január 1-én nyílt meg az állami elemi népiskola, egyelőre ideiglenes jelleggel, úgy, hogy a falu vállalta a dologi kiadásokat és tantermet adott. 1934-ben átadták a tűzoltószertár épületét fölszereléssel együtt. 1935-ben pedig ártézi kutat fúratott a falu, a paprikatermesztéshez és kikészítéshez szükséges falépitményeket létesített, hullakamrát állítottatott stb. Kitűnik a fölsorolásból, hogy a szükséges nagyközségi intézményeket megteremtették.

A falu lakossága a szerbek alóli fölszabadeléskor 153 lélekre rúgott, az 1930-as népszámlálás már 202, míg az 1935-i összeírás 358 főt regisztrált. Ez 75%-os szaporodás 5 év alatt, ami a jövőbe vetett bizalomnak is fölfogható.

Ha az 1935. évi adatokat nézzük, pénzügyi, illetve községháztartási szempontból Gyála község életképes nagyközségnek bizonyult. Községi pótagója állami támogatás nélkül, beruházásokkal 42%-os volt. Biztosak lehettek, hogy a lakosság szaporodásával bevételei pedig folyamatosan emelkedni fognak.

Maga a község nagy határral rendelkezett Ó- vagy Újszentivánhoz viszonyítva. Így a rendelet szerint alakítandó körjegyzőség közös költségeihez olyan nagy százalékkal kellett volna hozzájárulni és még a kirendeltséget is föntartani, ami nagyobb összeget tett volna ki, mint amennyibe az adminisztrációja került. Ebből viszont az is következett, hogy a pótagó százalékát nem csökkentette volna.

Az ügyek intézéséhez a körszékhelyre (Ószentiván) kellett volna utazni, Szegeden és Szőregen át, ami 20 km-es út, magas híd- és vámköltségek kétszeres (oda-vissza) megfizetése mellett. Nem beszélve arról, hogy veszendőbe ment volna átlagosan 11 napi munka évente. Mindez a veszteség kétszeresére emelte volna (84%) a legtöbb adózó községi pótagóját.

28 6. kgy. 171/1936. Véghatározat

29 Jkv. Az 1935. szeptember 9-i közgyűlésről.

Összegezve a körülményeket megállapítható, hogy a kisközséggé való visszaminősítés egyértelműen káros lett volna a falu számára, míg a nagyközségi státus jelentette helyi ügyintézési lehetőség olcsóbb. A határozatot ennek szellemében fogadták el 1936. január 29-én.³⁰

A dolog további történetéhez tartozik, hogy a fönti, „Gyála – Ószentiván és Újszentiván községek egyesítése ügyében hozott határozatot a vármegye kisgyűlése 1936. május 11-i ülésén jóváhagyta”.³¹ Nem írja le, hogy tulajdonképpen a falu közgyűlési elutasító állásfoglalásáról van-e szó, csak rögzíti tényszerűen, hogy a faluegyesítési ügyről hozott határozatot jóváhagyja, s a „jóváhagyás” a falu tudomására szolgál.

A következő közgyűlésen pedig már a kérdés további fejleményéről értesülhettek a „faluatyák”, mert a főjegyző arról számolt be, hogy Csanád megye kisgyűlése ismét megtárgyalta a belügyminiszter leiratát a faluegyesítésről. Aszerint Ószentiván és Újszentiván egyesítendőkké lennének, és Gyála község mint kisközség kirendeltséggel csatlakozna ezen új egyesítésű nagyközséghez. Hogy jól értsük: Ó- és Újszentiván együtt nagyközséggé egyesülnek, amelyhez az eddig egyedül is nagyközségi státust élvező Gyála kisközségként csatlakozna. Felismerve a helyzet visszasságát határozatával a megyei kisgyűlés most már nyíltan a belügyminiszteri leirat ellen foglalt állást.³²

Gyála nagy határa okozta a külsőség – belsőség viszonyának újraértelmezését jóval később is. 1949. március 5-én a képviselő-testület a „tanyaközpontok előmozdításáról” hozott határozatot.³³ Ennek alapján a belterületi állomány a következőképp alakul: 1-től a 224. helyrajzi számig, valamint a 3681-től 3767. helyrajzi számig terjedő házhelyek képezik a község belterületét. Ezt a földállományt jelöli meg olyan belterületként, ahol építkezni szabad. A község többi területe külterület, ahol lakóház-építkezés a kormányrendelet értelmében tilos.

Ezzel a testület azt akarta bizonyítani, hogy az idő szerint Gyálarét még ritkán beépített telkekből állt, amelyek még hosszú időn át biztosítják a telekigényeket. Ezért az akkori belterületen kívül más, házhelynek alkalmas területet nem jelölnek ki. Tanyaközpont kialakítására pedig Gyálaréten nincs szükség – szövegezte a határozat –, mert tanyai viszonylatban építkezésre számítani nem lehet. Elég furcsa már az is, hogy a napirendi pont tárgya (ti. a „Tanyaközpontok kialakításának előmozdítása”) teljes ellentétben áll a hozott döntéssel, vagyis azok tilalmával.

Ez a határozat azonban eltérés a múlttól is, mert 1923-ban a beltelek nagyságát és sűrűségét a megváltott földek nagyságához arányították, így sikerült is azt belakni. A magasabb helyrajzi számú sorok már az új házhely-osztásra vonatkoznak, amelyek betelepítése szintén megindult, de amelyek „helybősége” 1949-ben már a tanyai életmód kiiktatását célzó indokként szolgált, a téesszgazdálkodásra való áttérés településrendi előfeltételét kívánta megteremteni.

Ugyanezen a közgyűlésen pl. azt is határozatba foglalták, hogy a hullámtéri 67 hold földet a helyi földműves szövetkezetnek kell (!) bérletre följánlani,³⁴ pedig azt 1945-ben a gazdák állattartását szolgáló legelőnek osztották be.

A két dolog (ti. a tanyaépítés tilalma és a téesszesítés) egy célt szolgált: a saját lábán megélni tudó gazdaréteg kialakulásának megakadályozását.

30 6. kgy. 171/1936.

31 15. kgy. 171/1936.

32 16. kgy. 171/1936.

33 2. kgy. 400/1949.

34 4. kgy. 552/1949.

A falu háztartása

A költségvetés vizsgálata azért fontos, mert a kiadási számokban a falu céljai tükröződnek: mit akar megvalósítani, hogyan tekint településének jövőjére, míg a bevételi oldal a falu valós lehetőségeiről tudósít: honnan és mennyi pénzzel gazdálkodhat egy adott évben. Gyálarét minden évben, általában októberben elkészítette a következő évre szóló költségvetését, amelynek fölhasználásáról a tárgyévet követő esztendő január havában számoltak be. Korszakunk minden évről nem készítettünk kimutatást, de az 1936–1950 közötti időszakból több év büdzséjavaslatát, illetve beszámolóját is görcső alá vettük. Gyálarét háztartási költségvetését mindig a jegyző készítette el és terjesztette elő a róla szóló beszámolót.

Háztartási költségvetések (pengőben, az 1947/48. és 1950. évi forintban)			
Év	Szükséglet	Fedezet	Hiány
1936	11 024	2 765	8 259
1937	11 433	3 063	8 370
1938	16 311	7 300	9 011
1939	16 806	7 411	9 395
1940	19 380	9 200	10 180
1941	20 989	9 462	11 527
1944	42 821	16 804	26 027
1946/47	14 181	14 181	0
1947/48	44 939	44 939	0
1950	60 817	12 927	47 890 ³⁵

Rend és ciklikusság jellemezte a békebeli költségvetéseket. A „szükséglet” rovat lényegében kielégítésük árát tartalmazta, hogy az egyes szükségletek kielégítése mennyibe fog kerülni. 1935 után a közgyűlési jegyzőkönyvek már nem részletezték a tételeket, mint korábban, hanem azokat a költségvetési főszámok mellékleteként küldték be Csanád vármegye törvényhatóságához jóváhagyás végett. Azt látjuk, hogy a főszámok kezdeti (1936) és a polgári kor befejező (1944) éve között a szükségletre tervezett pénz közel megnégyszereződött. Ebben személyi (fizetések, beteg- és nyugdíjbiztosítás, jutalmak stb.) és dologi (utak karbantartása, épületjavítások, új melléképületek, iskolai felszerelés stb.) kiadások együtt jelennek meg. Mindenesetre célokban nem volt hiány, és megvalósításuk tervezését komolyan vették. A gond a fedezetnél jelentkezett. Formálisan úgy nézett ki, mintha a falu félreismerte volna lehetőségeit, és nagyon alacsony fedezet mellett, annak összegét többszörösen meghaladó szükségleteknek hódolt, az eladósodás veszélyét is kockáztatva. De erről szó nem volt. Az átlagosan a szükséglet 2/3-ára rúgó hiányt is tudták kezelni – a póttadóval. A költségvetés záradékában mindig föltüntették, hogy a hiányt hány százalékos póttadó kivetésével próbálják eltüntetni. Példánk 1935-ből való. Akkor a 18 774 P községi póttadó-alapot képező állami egyenes adó után 44%-os községi póttadó kivetését rendelték el. Vagyis a 18 774 P állami egyenes adó (föld-, ház- és társulati adó) összegének 44%-át (8 260 P) tervezték kivetni a lakosságra. A póttadó hányadát a község maga állapíthatta meg. Ez konkrétan azt jelentette, ha pl. valaki a háza után évi 10 P adót fizetett, akkor póttadója 4 P 44 f-t tett ki.

35 A költségvetési adatok forrása a következő közgyűlési jegyzőkönyvi irat: 12. kgy. 1560/1935., 23. kgy. 1686/1936., 25. kgy. 1502/1937., 32. kgy. 1133/1938., 15. kgy. 1453/1939., 23. kgy. 1743/1940., 10. kgy. 1811/1943., 32. kgy. 1099/1949.

A képviselő-testület a költségvetés összeállításánál igyekezett a legnagyobb takarékoságot figyelembe venni, de szem előtt kellett tartania, hogy „a község most van alakulóban, fejlődésben”, és így bizonyos beruházásokra van szükség. Vagyis az előrejutás később termőre forduló kiadásokat igényelt. Az egyik tétel 1935-ben a községi tisztviselők jutalmazása címén beállított 135 P különös háttérre vet fényt. Az összeg megállapításánál figyelembe vették Gyála „kicsinységét”, továbbá, hogy helyben a tisztviselőknek beszerezni semmit nem lehet, csak az 5–7 km távolságra levő városból, ami tetemes költségeket okoz. Az évente egyszer, de biztosan jövő, jutalom címén kifizetett költségkompenzáció állandó kiadási tétele volt Gyála költségvetésének. Nem volt lényegtelen, hogy a községi tisztviselőket betegsége ekkor még nem biztosították. A betegséget saját zsebből kellett állni. Ugyanakkor a jutalmazás – gondolták – „serkentőleg hat”, mert emeli a munkakedvet, ami egy ilyen fejlődő községnél sokat jelent. Trianon hatása „köszön” vissza az útalap-létesítés indoklásában. Számba vette, hogy a falu megalakulásától kezdődően mennyi mindent oldottak meg, de talán legnehezebb feladatát, a község belterületének a köves úttal való összeköttetését még nem. Megoldását Gyála a fejlődés kulcspontjának tekintette, ezért határozta el, hogy a kövesút kiépítésének költségeit több év alatt fogja összegyűjteni. Az „Alap”-létesítés lényegében ennek a több évre nyúló tőkegyűjtésnek pénzügytechnikai megoldása. Forrásai magánosok e célra juttatott ajándékaiból, a falu 1/3-os költségvetési hozzájárulásából, illetve a zárszámadás tiszta feleslegéből (ami lényegében kollektív spórolásából előállt tőke) állna össze. Abban lehetett bízni, hogy az ügyet általános gazdasági és fejlődési szempontnak tekinti a falu társadalmá. Egyébként az 1934. évi zárszámadás tiszta feleslegére való építés példáját mutatja, a szelektoros-társas telefon bevezetését elrendelő határozat. A telefont magát a község számára tervezték telepíteni, amelyhez a bíró és a jegyző által aláírt nyilatkozatot kellett kiadni a M. Kir. Postaigazgatóságnak, hogy a falu 100 P építési költséget magára vállal, az előírt havi előfizetési díjat viseli, és két évig előfizető marad.³⁶ De az egyensúlyt lehetett javítani pl. hitelátruházással is, amivel a háztartás aktuális helyzetét könnyíthették a községi hiteltörlesztés következő évre tolásával, gyakran dominó effektust indítva el a döntéssel. 1935-ben így enyhítettek a nyomasztó törlesztési terheken.

„Átruházandó”:	I. a községi szolgák és szegődményesek	72 P
	II. 2 h OFB ingatlan annuitása	215 „
	Összesen	287 „
„Átruháztatik”:	I. 1 községi tisztviselő fizetésére	72 „
	II. a körállatorvos fizetésére	1 „
	III. az ártézi kút környékének téglásítására	214 „
	Összesen	287 P

A megtakarítás („Átruházandó”) első tétele a szülésznői állás üresedése (tehát egy civilizációs deficit) folytán állt elő, míg a második tételnél (OFB ingatlan) a kormány 1935-re 1/3 törlesztést elengedett.

A szükséglet („Átruháztatik”) első tétele a községi jegyző új családi pótléka, míg a második, az 1 P pusztán kiigazítás, a harmadik pedig külön képviselő-testületi határozat folytán állt elő.

Vagyis a „hitelátruházás” bizonyos korábbi kiadások – gyakran átmeneti – megszűnése okán keletkezett spórolásnak a következő évi szükségletbe való áthelyezése. Az összeg általában hitel-megtakarításból állt elő, s azt a pénzt különböző egyéb tételek kiadására ruházták át.³⁷

36 21. kgy. 1935. 189. 1935. szept. 9-i közgy. 12. kgy./1935.

37 30. kgy. 1572/1935.

Tovább nézve a fedezeti oldalt, annyi javulás állt be az idők során, hogy a kezdeti „alig-fedezet”, a kiadások alig valamivel több mint 20%-a 1940-ben pl. a szükségletek 50%-os szintjén állt. Vagyis javult a fedezeti ráta, egyre több pénz lett a falunak. Így a hiány is a tervezett kiadások durván feléig ért. 1941-ben a hiányt 61%-os pótdadó kivetéssel fedezték. Alighogy elfogadták (1941. augusztus 23.), már az év novemberében meg kellett ejteni az I. sz. pótköltségvetést. Ez viszont meglepő fordulatot hozott, amennyiben a „Szükségletet” sikerült egálba hozni a „Fedezettel” (mindkettőt 3 724 P-vel beállítva). Erre az adott lehetőséget, hogy a „Szükséglet” 1. tételét a rendkívüli hideg időjárás és a szénárak emelkedése miatt állították be (fűtőanyagok). Ráadásul a földadó-kataszteri betétszerkesztés (a kataszteri ívek egyeztetése) folytán egy helyiséggel többet kellett fűteni az irodatiszt számára. A 2. tétel egy fertőzőbeteg kórházi költségtérítéséből állt elő, mivel a gyógykezelt a kórházi költséget szegénysége miatt nem tudta megfizetni. Több tételben viszont bevétel-emelkedés következett be, így az egyensúlyt pótdadó kivétele nélkül lehetett helyreállítani.³⁸ A költségvetés rendelkező részében az iskolafejlesztés fontosságát (300 P) emelték ki az új tanterem megnyitására fordítandó összeg miatt.

Az 1942. évi háztartási zárszámadás egyenként tartalmazza a vármegyei közgyűlés jóváhagyását a fontosabb tételekről, így az irodatiszti állás szervezéséről, a Rösztke-Gyálai átjáró kiépítéséről és a mezőőri díjak megállapításáról. Az utóbbiakról kijelentették, hogy a falu melletti dűlőben 3,50, a középső mezőőri kerületben 3 és az alsókerületi mezőőrségben 2,10 P-t vet ki holdanként.³⁹

Vagyis a mezőőrök díját a gazdák fizették birtokaik kerületi fekvése, illetve holdállománya szerint.

Az utolsó régi költségvetést 1943. szept. 28-án fogadták el. A hiány fedezéséhez a képviselő-testület 81%-os községi pótdadó kivetését engedélyezte. Vagyis ennyi lehetett maximum, de nem volt kötelező. Mindenesetre ez közel duplája a '30-as évekének. A falu mindig a legnagyobb takarékossgal igyekezett eljágni. 1944-re azonban a megváltozott gazdasági helyzethez igazodva minden tételt emelnie kellett, részben a felsőbb rendeletekben előírtak szerint, részben az új ármegállapodásoknak megfelelően.

Az 1946/47-re szóló háztartási költségvetés abban új, hogy a gazdálkodási év 1946. augusztus 1-jén kezdődött és 1947. július 31-vel fejeződött be. De az is egyedivé teszi, hogy a számítások alapjául az 1938. évi költségvetési adatok szolgáltak, vagyis az 1938. évi vásárlóértékű pengőben fejezték ki a tételeket. Akkor pl. 51%-os pótdadó kivétele mellett nem volt szükség az államsegély igénybevételére. A 0 szaldó kimutatás csak könyvelési módszert igényelt. Megállapították, hogy a községi pótdadó kivetését megszüntetik, mert hogy ilyenek helye nincs. Úgy vélték, hogy a községi pótdadó helyett a földadóból, házadóból a községet illető 20%-os részesedés és a beállított többi bevétel a szükséglethez képest elegendőnek mutatkozik. Az adóból a községre eső részesedés fedezetként van beállítva több költségvetési kiadási rovatba.⁴⁰

A képviselő-testület a kiadási tételeket a kiadott irányelveket követve annyira szűken állapította meg, hogy már előre lehetett sejteni, az előirányzott hitel már évközben elfogy. A személyi kiadások, minthogy rögzített fizetésekről van szó, nem fogják meghaladni a biztosított előirányzatot, azonban a többféle teendőkkal terhelt község (adó, közlelmezés, beszolgáltatás, bizottságok) dologi kiadásai természetesen nagyobbak, mint 1938-ban voltak. Az időközben megjelent forintárak pedig azt mutatják, hogy többszöröse az 1938. évi vásárlóértékű pengőáraknak (vagyis a Ft flexibilisebb érték). A dologi kiadások rovatán megfelelő hitel nélkül sejtethető volt, hogy bajok fognak mutatkozni a község igazgatásában.

38 Kgy. 1941 aug. 23.

39 1. kgy. 1040/1943.

40 40. kgy. 458/1946.

Külön kérdés volt az adóügy, mert az 1700 ügyfelet, illetve adóik könyvelését, kivetését kezelte, melyhez jött az OFB kezelés és az új földreform, valamint Szeged város földfelosztása folytán keletkezett mintegy 400 adózó kezelése. Gyála az átlagosnál valóban jobban fejlődött a reformok következtében. Megfelelő nagy területe biztosította a megfelelő összegű adóbevételt, illetve adórészesedést, és ez alapján gondolhatták, hogy a község képes a tényleges szükséges és indokolt kiadások fedezetére.

Ez a szemlélet volt a kiindulópontja a váltóév (1947/48) költségvetésének. Az 1947/48. évi háztartási költségvetés mind a szükségleti, mind a fedezeti oldalon 44 939 Ft-tal kalkulált, tehát 0 Ft hiányt tervezett. Ennek viszont az volt az ára, hogy megszüntették a községi pótdadó kivetését, mondván, hogy „ilyennek helye nincs”.⁴¹

Sommás indoklás, amelynek közgazdasági hátterét nem indokolták meg. A pótdóról a község mindig maga döntött szükségletei figyelembevételével és a lakosság egyéb pénzügyi leterheltségét szem előtt tartva. Az „eltörlés” jól hangzik, csak még nem volt látható, hogy mivel helyettesítik. Annyit mindenesetre megtudunk az indoklásból, hogy Gyálarétnek már 495 fős lakossága volt, de rajtuk kívül még az 1450 szegedi adózóval kapcsolatos összes adóügyi és beszolgáltatási teendőket ellátta. Míg Gyálarét lakossága növekedett 1941 óta, a külsős birtokosok száma viszont csökkent 150 fővel. Az állandó telekkönyvi tulajdonváltozás, leltározás, örökösödési és gyámügyek miatt a szegedi lakosú itteni földtulajdonosok továbbra is nagy munkát adtak a helyi adminisztrációnak. Egyes kiadásokat egyáltalán nem lehetett a helyben lakók csekély számához venni. A földreform folytán újabb 3–400 tétellel szaporodott az új adózók száma.

Főleg erre tekintettel állapították meg, hogy Gyálarét a normálisnál nagyobb mértékben fejlődésben van. A község e területe biztosította adóalap után az indokolt kiadásait fedezni is képes. Ez az oka a pótdadó eltörlésének. Azt azonban nem tették hozzá, hogy a terhelés így kevesebb lett-e. A megvalósításkor derült ki, hogy a váltóévnek nagy volt a túlkiadása, ezért hitelátruházást kellett kérni. Ugyanakkor e túllépések elkerülhetetlenek voltak, mert az első forintban összeállított költségvetés még ki nem alakult árak és kötelezettségek mellett lett összeállítva. A kiadások majdnem kivétel nélkül a felmerült és el nem halasztható dologi kiadások fedezetére lettek fordítva.⁴²

A kiszombori, illetve a rözskei Gazdaképző Iskola tanulmányi segélyre irányuló kérelmét (750, illetve 1500 Ft) Gyálarét azzal utasította el, hogy a község költségvetései hiánnyal zárulnak. A bevételek nem fedezik azokat a kiadásokat sem, melyek közigazgatási téren merülnek föl. A község adórészesedését nagymértékben csökkentették, és apadt az ingatlanok jövedelme is a kishaszonbéri rendelet következtében. Idecsatoltuk a régi formák között megalkotott, de már az új időknek szóló 1950. évi háztartási tervezetet is. Mi sem szemlélteti jobban a változásokat, mint az, hogy ezt a büdzsét már forintra kalkulálták. Fontos különbség továbbá, hogy a hiány fedezetét kormányhatósági intézkedésekben látták biztosítva. A számok indoklása viszont a régi panelek szerint (a helybeli lakosságon kívül itt gazdálkodó, de nem itt lakó 1600 szegedi birtokos, akik viszont igénylik és igénybe veszik Gyála szolgáltatásait) történt. A magas hiányt azzal magyarázták, hogy az adórészesedések nem kaptak előirányzatot, vagyis az ilyen címen befolyó pénzek nem szerepelnek a bevételi részen. Viszont a kiadási rész az 1949. évihez képest új, lényeges kiadásokat tartalmaz. Vagyis nem számoltak az adóhátralékok befizetésével, ellenben új elemeket iktattak be a kiadási oldalba. Többek között emelkedett a községi ingatlanok közterhe. Így az előírt községi adók, ártéri járulékok az előirányzottnál nagyobbak lettek. De az okok között szerepelt a szénszállítás fuvardíjának emelkedése, a közvilágítási többletkiadás. Volt egy tétel, amely a település és állam közötti megváltozott viszonyra

41 15. kgy. 420/1947.

42 19. kgy. 776/1947.

mutat rá. Gyálának 400 Ft többletkiadása merült föl az 1949-ben a legelőn létesített kút költsége kapcsán. A több kiadás ebben az esetben nem a község gazdálkodásán múlt. A falu a kút az eredeti hitelkeretben megépítette, viszont a Földművelésügyi Minisztérium az általa vállalt kútfelszerelés szállítási díját a község terhére akarta hárítani. Ez az eredetileg nem vállalt, de a végén kikényszerített áthárítás a túlkiadás oka.⁴³ Az 1945 utáni költségvetések alapvetően abban különböztek az azelőttiektől, hogy kisebb, kevésbé részletes „szükségletet” tartalmazott, viszont amit belefoglaltak, az részben új, és folyó árakon lényegesen nagyobb „szükséglet”. Ezzel párhuzamosan az ingatlanoknál a múltban elért magas haszonberek a kishaszonbérleti rendelkezés miatt, továbbá azért, mert 75 hold hullámtéri szántóföld legelő céljára lett fordítva, nem voltak biztosíthatók. Tehát az ingatlankezelés – falu esetében a legfontosabb bevételi forrás! – jövedelme jelentősen visszaesett. Az átmeneti kiadások és rendkívüli beruházások fedezetére községi jövedelem nem volt biztosítható. 1945 előtt az ilyeneket pótló kivetésével fedezték. Az is az új szeleket bizonyítja, hogy az erről a költségvetésről 1951-ben esedékessé vált zárszámadást nem találtuk meg a közgyűlési jegyzőkönyvben. „Joggal”, hisz azt eleve 1949-ig vezették, másrészt a „tanács-falu” már nem polgári igazgatású község. Míg a költségvetés a tervekről szólt, megvalósításáról, a valós pénzügyi helyzetről az ún. község-háztartási zárszámadások tudósítanak.

Háztartási zárszámadás néhány költségvetési évről

A/ Pénztári mérleg (pengőben)

Év	Bevétel	Kiadás	Maradvány
1937	17 064,75	15 861,47	1 203,28 ⁴⁴
1938	23 065,22	22 905,19	160,03 ⁴⁵
1939	25 653,06	24 717,74	935,32 ⁴⁶
1940	30 603,11	29 539,61	1 063,50 ⁴⁷
1943	50 329,65	50 055,62	374,13 ⁴⁸
1944	42 603,32	42 592,49	10,83 ⁴⁹

A pénztári mérleg más szempontból láttatja a falu pénzügyi helyzetét, mint a költségvetés. Utóbbinál a hiányt kellett kordában tartani, míg a zárszámadás a község szabad rendelkezésű készpénzállományának a mutatója. A bevételi oldal a falu minden aktívájának egyesített összegét mutatja, míg a kiadások a falu fizetési kötelezettségeit jelölő passzívák. A „Maradvány” ingadozott, trendje nem egyértelmű, bár az utolsó száma nagymértékű csökkenést jelez.

Az 1938-i mélypontot úgy magyarázták, hogy a kiadásnál az eljáróság most is a legnagyobb megtakarításra törekedett, hogy ezzel a község fejlődését ne gátolja ui. a kiadási hátralék vonhat el forrásokat a fejlesztésektől.

43 70. kgy. 2016/1949.

44 1. kgy. 1/1938.

45 22. kgy. 1081/1938.

46 1. kgy. 513/1940.

47 40. kgy. 551/1941.

48 Ennek zárszámadása 1939. jan. 20-án (1. kgy. 451/939.) 40. kgy. 551/1941. Zárszámadás az 1940. évi költségvetésről.

49 42. kgy. 377/1946.

A kiadási hátralék (községi teher) lehet ellentéte a bevételi hátraléknak (lakossági teher, latens községi vagyon). Gyála 1939-ben a földadókataszter betétjeinek szerkesztésére föl nem használt összeget akarta tartalékolni (kiadási hátralék), míg a földtulajdonosok a holdak arányában számított adójukat be nem fizetik.⁵⁰

Az indoklás kiemelte, hogy a bevételek behajtása a lehető legnagyobb gonddal történt, a mégis tapasztalt bevételi hátralékok az együttes kezelésben lévő mezőri díjakból, illetve a községi pótdából álltak elő. Földhaszonbéri és vadászati hátralékok is főnálltak az elmúlt gazdasági év áthúzódo hatásaként.

Több más tételnél is bizonyítható, hogy a beruházásokat motiváló közgyűlési indíték annak tudata volt, hogy Gyála fejlődő község, alakulóba levő. Így mindenek feletti célja lett e fejlődés előmozdítása, ami pl. az 1939-es tűzörségi, iskolai kiadások vállalásában is tükröződött.

A falu tényleges pénzügyi állapotát a bevétel/kiadás index határozta meg. A maradvánnyal kapcsolatban mindig fölűntették, hogy értékkezelés nem volt. Ezt azért kellett jelezni, mert a készpénz maradványt még rendszerint bevételi hátralékok egészítették ki, s a kettő összeadása jelentette a számadási mérleg aktív oldalát. Passzív oldalát a kiadási hátralék jelentette. Ezek figyelembevételével Gyála számadási mérlege a következőképp alakult 1940-ben:

B/ Számadási mérleg

Készpénz maradvány	1 063,50
Bevételi hátralék	2 283,80
Összesen	3 347,30
Kiadási hátralék	2 397,86
Felesleg összesen	949,44

Az összes aktív tételt tehát a kiadási hátralék terhelté, s annak pozitív összege tekinthető szabadon fölhasználható pénztári pénznek.

C/ Vagyonmérleg

Cselekvő vagyon	63 473,51
Szenvedő vagyon	19 283,82
Tiszta vagyon	34 189,69

A tiszta vagyon szerkezetét a különböző községi alapok adták. Több pénzügyi alapja is volt Gyálának. 1937-ben pl. Testnevelési Alap (261 P), Munkássegély-alap (968 P tiszta vagyon), Községi Úttalap (bevétel-kiadás index: 2472 P).

1940-ben az Úttalap, Testnevelési Alap mellé jött a Községi Letétalap, melyek készpénz-bevétellel és készpénz kiadással jártak, általában nem mínuszt, hanem pluszt termelve. Ezeket szegedi bankokban fiasztatták. A cselekvő vagyon jelentős tétele volt a falu ingatlantulajdona. Gyála a maga részére különböző ingatlanokat igényelt 1934-ben. A kérdéses területeket 1937-ben a vármegye Gazdasági Albizottsága a falunak juttatta. 1570 négyszögöl földről volt szó, amit még 1923-ban az Országos Földrendező Bíróság váltott meg, s ez most a község birtokába került. A képviselő-testület úgy döntött, hogy a juttatott földingatlant községi törzsvagyon-státuszba veszi s ekként kezeli.⁵¹

A községi háztartáshoz számíthatjuk még a „közérő munka” igénybevételét. 1937-ben döntöttek is arról, hogy a folyó esztendőben 1 napra az ígás és kézierő közmunkát igénybe veszik. Nem változott a helyzet 1940-ben sem: a közgyűlésen arról döntöttek, hogy mind a gyalogmunkások (régén: a szerjáromosok), mind a lovas gazdák (régén: ígásrobotosok) útjavítás céljából 1 napot tartoznak közmunkára menni.⁵²

50 40. kgy. 551/1941. február 4.

51 39. kgy. 1524/1937.

52 31. kgy. 1940.

A népesség alakulása

Gyálarét társadalmi foglalkozási szempontból szinte tagolatlan, hisz mindenki a földből élt. De ha ettől eltekintünk, sok egyéb szempontból nagyon is tagolt, különleges arculatot fölmutató helységet látunk. Először is van egy régi törzslakossága, amely az uradalmak népével (cselédek, béresek, summások) azonos. Őket (152 fő) szinte készen találta itt Trianon 1920-ban. A házhelyet igénylők, a tulajdonképpeni falu-alapítók 1925-től kezdtek érkezni, földrajzi eredetük szerint jórészt szegediek, illetve környékbéli falvakból származók voltak. Ők az állam által számukra megváltott földön találták meg új életük anyagi alapját, amelyhez nem ingyen jutottak, de kedvező törlesztési feltételek mellett. Az 1-2 holdon gazdálkodó telepesgazdák helyzete éles kontrasztban állt az uradalmi népekével. Két nagy major uralta a határt (3000 hold), melyeken nagybirtokok keletkeztek, s azokat a tulajdonosok kisebb-nagyobb táblákban hasznosították. Ám birtokosaik, bérlőik és haszonbérlőik többségében nem gyálaiak voltak, hanem szintén a környékről valók. Így újabb társadalmi sajátosságra bukkanunk: a falu közigazgatási területén megélhetést talált emberek többsége nem gyálaréti lakos, hanem külsős dolgozó. Őket lakhelyük haza, megélhetésük ide, törvényes kötelezettségeik pedig mindkét helyhez kötötték. Elég, ha fölhozzuk példaként, hogy a községben fordul elő, de Szegeden lakik 1600 gyálaréti birtokos, akik speciális közigazgatási igényekkel léptek föl az előjáróság irányában, és kapcsolatuk speciális volt a helyi lakossággal is.⁵³

Pap András, a képen baloldalon az első. Székelyföldön a Mezőségben született. Székely emberként végigküzdötte az első világháborút, majd a történelem vihára Szegedre sodorta. Itt talált magának feleséget, s miután Gyálarét ismét Magyarország része lehetett, 1921. augusztus 22-e után Gyálarétre költözött feleségével és kisgyermkeivel.

Igaz magyar ember volt. Ő építette meg az első házat Gyálaréten. A ház most is áll, ma imaházként szolgál.

Pap András neve többször szerepel a levéltári jegyzőkönyvekben. Az ő családja szólaltatta meg a tér közepén álló harangot, és ők vállaltak postaszolgálatot is. Földet béreltek, később a sajátjukon dolgoztak, takarmányt, búzát termesztettek, állatokat tartottak. Az erőszakos tsz szervezők zaklatásai elől a halálba menekült 1950. augusztus 5-én.



Tehát Gyálarét több világ megélhetési és lakóhelyi tere volt, magában foglalva a régi folyamatosságát (uradalom) és a pionír kezdeményezés újszerűségét (kolonista falu).

Előbb nézzük meg az egész terület népességszámának fejlődését.

Év	Létszám
1921	153
1930	202
1935	358
1941	452 ⁵⁴
1949	552 ⁵⁵

53 13. kgy. 1292/1949.

54 Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Bp. Stephaneum Nyomda Rt. 1947. 54.

55 1949. évi népszámlálás 8. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. Budapest, Állami Nyomda, 1950. 290.

Az adatok azt mutatják, hogy az eredeti törzslakosság száma, amire a falu igazgatási egysége települt (1921), még csekély volt. Ám 1949-re, tehát 30 év alatt közel megnégyszereződött, ami nem a helység taszító, hanem megtartó és vonzó erejét mutatja. Legnagyobb fejlődést 1930 és 1941 közötti szakaszra nézve tapasztalhatunk, amikor 10 év alatt több mint duplájára nőtt a lakosság. A következő 10 év a lakosság számát pont 100 fővel növelte, ami 20%-os növekedésnek felel meg. Gyálarét föltörekvő, alakulóban lévő jellegét fejezi ki népeségstatisztikai szempontból, hogy a férfiak és nők aránya fele-fele volt 1941-ben: 225 férfira 227 nő esett. Fiatal korosztályú családokból tevődött össze a falu népessége, ami jövője szempontjából biztos alaphoz tűnt.

Hét évvel később, mikor már 495 volt a lakosság száma, egész más aspektusból nézték a népességet. A vigalmi adóról szóló Szabályrendelet megalkotása volt a célja az 1948. április 1-i ülésnek, de úgy határoztak, hogy leveszik napirendről, nem tárgyalnak róla. Megállapították ugyanis, hogy a falu népessége oly kicsi, hogy számottevő vigalmak a községben nincsenek, mert a lakosok ilyen célból a közeli Szegedre járnak. Szabályrendeletet alkotni ezért, ha annak célja a községi jövedelmek fokozása, teljesen célszerűtlen.⁵⁶

Fontos megjegyezni, hogy a népszámlálási létszám-adatok csak a falu és az uradalom jogi népességét takarják. A mindennapi élet szempontjából falusi résztvevőnek számított még azonban az az 1600 szegedi gazdálkodó, akik nem itt laktak, de akiket közigazgatási és birtokforgalmi eljárás szempontjából tényleges ittlévőként kezeltek. Hisz munka volt velük, iratkezelés és tárgyi szükséglet szempontjából a község költségvetését terhelték. A többlet népesség társadalmi hatása, hogy megnöttek az ingatlanok közterhei is. Ez 1949-ben Gyálára nézve 794 Ft-ra rúgott. Az okok között szerepelt, hogy az előírt községi adók az ártéri járulékok és más kisebb változások következtében nagyobbak lettek az előirányzottnál.⁵⁷



A képen a 18 éves Horváth Béla látható 1914-ben, aki végigharcolta az első világháborút, kitüntetését kapott a bosnyákok elleni küzdelemben kitűnt vitézségéért. Harcolt a román fronton is, Erdélyben – Erdélyért, Magyarorszáért. 1930-ban költöztek a Gyálai rétre. 1936 körül házat építettek a Zágon utcában.



Születési anyakönyvi kivonat 1941-ből

56 33. kgy. 543/1948.

57 54. kgy. 2016=1949.

A népesség foglalkozási főcsoport szerint:⁵⁸

Év	Népesség száma	Kereső		Eltartott		Keresők közül				Eltartottak közül				K+E össz.
		F	N	F	N	M	Alk.	Önálló	S.cs. tag	M	Alk. eltartottja	Önálló	S.cs. tag	
1941	452	121	27	–	–	96	–	30						148 ⁵⁹
1949	522	196	54	91	211	47	5	133	65	53	9	240	–	467 ⁶⁰

Az eredeti részletes 1941. évi népszámlálás a foglalkoztatottságot a munkaviszony jellege szerint mutatta ki: a keresők csoportjaihoz tartoztak az 1/ önálló, 2/ a tisztviselő, 3/ a segítő családtag kategóriák. Az eltartottak közé pedig az előbbi három foglalkoztatotti csoport eltartottjai. A későbbi statisztikai kiadványokban a két vizsgált év keresői munkás, alkalmazott, önálló, segítő családtag csoportokra differenciálódtak. Míg 1941-ben a munkások száma (96) közel háromszor annyi volt, mint az önállóké (30), addig 1949-re megfordult a helyzet: 47 munkásra 133 önálló jutott. Vagyis a háború előtt a gyálaiak viszonylag kis hányada tartozott a „gazdák” (önállók) rétegébe, mert a többség cselédként, napszámosként, kertészként, földművesként tengette életét. Az utóbbiakat tekinthetjük a mezőgazdaság fizikai dolgozóinak. 1949-re azért változott a foglalkozási viszony szerkezete, mert a cselédekből (munkásokból) gazdák (önállók) lettek. Fontos mutató a segítő családtagok száma. Fizető munkával nemcsak a keresők foglalkozhattak, de a családfő keresetébe belesegíthettek a családtagok is. 1941-ben sem kereső, sem eltartott családtagot nem tüntettek föl, ami arra utal, hogy a fölvételt az uradalmi népességre koncentrálták (148 fő), akik közül 121 férfi és 27 női kereső akadt. A munkás foglalkozási viszonyú keresők magas száma is ezt valószínűsíti, míg a 30 az önálló, saját gazdálkodást folytató földművesre vonatkozhatott. Mindenesetre az össznépesség (454), illetve a kereső/eltartott lakosságszám (148) közötti különbség (304) tette ki a falu lakosságát. Az 1941-es foglalkozási-gazdasági adatok összességében a társadalmi-gazdasági szerkezetnek megfelelően részletezik a népességet. Jók a korabeli viszonyok tanulmányozására, de az újabb népszámlálások a foglalkozási adatokat a gazdasági fejlődés, társadalmi átrétegződés következtében módosult szerkezetben és a megváltozott igényeknek megfelelően kezelték. Az 1949-es népszámlálásnak ezért van már „szocialista” színezete. A legnagyobb csoportot az önálló munkaviszonyú keresők, illetve azok eltartottai alkották, akiket a mezőgazdasági kereső-eltartott népességet kell értenünk. Azért alakult így, mert a földreform létrehozta az újgazdák rétegét, amely családi üzembe szerveződött. Erre utal, hogy az önállók 240 eltartottja közül 211 nő volt, általában a feleség. Van 65 kereső „segítő családtag” munkaviszonyban, akiknek viszont nincs eltartottjuk, hisz annyit nem keresnek. Alaposan lecsökkent a munkásviszonyban keresők száma. Ennek az az egyik oka, hogy pl. a napszámosokat mint a fejlődés által meghaladott keresői csoportot egyéb kategóriába osztották. 1949-ben az iparban 4 munkásként regisztrált keresőt írtak össze, akiknek nem voltak eltartottjai. Önálló ipari keresőből 7 főt regisztráltak 3 eltartottal, és följegyeztek még 1 fő segítő családtag-keresőt. A kereskedelmi és bank szférában 2 kereső dolgozott 2 eltartottal. Az adatok az 1949. január 1-jei állapotnak felelnek meg.

A társadalom átrétegződését mutatja az „új” jelző általánossá válása 1946–1948-ban. Pl. ártézi kutatás 1948-ban az „új házhelyesek” számára építették. A képviselő-testület ugyanis kimondta, hogy Gyálárét új

58 K = Kereső, E = Eltartott, F = Férfi, N = Nő, M = Munkás, Alk. = alkalmazott, S.cs.tag = segítő családtag

59 Történeti Statisztikai Közlemények. Az 1941. évi népszámlálás. 1/ Foglalkozási adatok községek szerint. Budapest, 1975. 74–75.

60 1949. évi népszámlálás 8. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. Budapest, Állami Nyomda, 1950. 292.

kiosztású házhelyei és háztulajdonosai vízellátását meg kell oldani. E célból a költségvetés „Beruházások” rovatába 30 000 Ft „szükségletet” vettek föl. Gyálaréten 72 új házhelyet osztottak ki 1945-ben. Azóta a volt gazdasági cselédek és napszámosok 40 új házat építettek föl, „tehát egy egészen új település jött létre” – állapította meg a közgyűlés. Jó ivóvízzel való ellátásuk elsődrendű fontosságú közérdek. Az Országos Közegészségügyi Intézet szakvéleménye szerint egy 170 méter mély ártézi kút létesítése 45 000 Ft-ba kerül. Ebből nagyobb részt az érdekelteknek kell vállalni, minek folytán a községnek 30 000 Ft viselése vált szükségessé. De ezt a falufejlődés érdekében vállalták.⁶¹

A „kastély” és lakói

Gyálarét két, gazdasági és társadalmi szempontból is önálló egységből állt: az uradalomból és a faluból. Közigazgatásilag persze egy községet alkottak, nagybirtok és falu adminisztrációja egybeesett, de mégis két külön világról beszélünk. Ugyanis Gyálarét mint telepes falu nem volt az uradalom anyaközsége, mint pl. a Rónay uradalomnak Kiszombor. Határában három major alakult ki a trianoni döntés után: Fehérpart, Szilágy (Dús major) és Lúdvár. Ezek a majorok a Szapáryak egykori uradalmi birtokán kialakított mezőgazdasági üzemegységek voltak. Olyan gazdasági területnek tekinthetjük ezeket, ahol az üzemi épületeket, a cselédházakat, a jószágtartást szolgáló építményeket helyezték el. Talán a Fehérpart kivétel ez alól, mert ott szántóföldi kertészetet, egy mezőgazdasági üzemet alakítottak ki dinnye, zöldség, zöldborsó, póréhagyma nagybani termelésére.



A „kastély” és lakói



61 49. kgy. 1730/1948.

A major szerkezetéről, az ott található kastélyban folyó életről alig maradtak fenn írásos források. Egykori lakóik, illetve a tulajdonosok utódainak emlékeztére vagyunk sok tekintetben hagyatkozva. Herke Mihály az 1930-as években Dús-majorban cselédkedett. Az ő emlékeit rögzítette a Délmagyarország egyik 2007-es lapszáma.⁶² Elmondta, a kastély a második világháborúban vált gazdátlanná, s utána az itt élő cselédek hordták szét és építették be még ma is álló házaikba. Herke Mihály fölelevenítésében a kastély a határ egyik kimagasló dombján állt. Pincével is rendelkezett, ahonnét nagyon sok fürdővizet pumpált föl az uraságoknak – idézi föl a múltat. Kellett is, mert a kastélyban gyakran tartottak hajnalig tartó banketteket Szegedről érkezett vendégek számára. Ilyenkor sült birka és borjúpaprikás került az asztalra. Az uradalom legmodernebb felszereléséhez tartozott a helikopter-leszállópálya, amelyen öntöző-berendezéseket és permetező gépeket szállító járatokat fogadtak.

„Még ma is áll néhány olajfa azok közül” – emlékezik –, amelyek a Dús István és Madary Antal tábornok 350 holdas területét elválasztó, egész Szentmihálytelekig vezető út két oldalán nőttek. A Dús major épületeihez tartozott az istálló, melyben tehenet, lovat, borjút tartott az uraság. Mellette állt a szárítóépület, odébb pedig a cselédházak. Elmondása szerint később Brunner Imréné lett a két major (Szilágy és Dús), aki bérlőként irányította a nagybirtok-üzemet. Mikor 1944-ben Brunner Imrét és családját deportálták – folytatta –, és a birtok gazdátlanul maradt, a nép igyekezett kihasználni az ebből adódó lehetőséget. Az itt szolgáló cselédek közül, akinek eszébe jutott, járgányt, lovas kocsit kerített, s bontott, fölpakolt és épített – emlékezett Herke Mihály.

Annyit lehet a történet pontosításaként hozzátenni, hogy Brunner Imre korszerű gazdálkodását a zsidótörvények szakították meg. 1944 májusában „behívták” a zsinagógába, azaz felszólították, tegyen eleget jelentkezési kötelezettségének. Eleget tett, bement a zsinagógába, onnan vitték el, és többé nem tért vissza. A háború alatt katonaság telepedett meg benne, onnan kémelve a jugoszláv határt, majd téves alakult a major helyén. Még ott is dolgozott az egykori cseléd, immár fejtőgulyásként.

A major és falu története személyileg a képviselő-testületben kapcsolódott össze, mert a legtöbb állami egyenes adót fizetők virilisként akkor is tagok lehettek, ha nem voltak belterületi lakosok. A főntebb már említett személyek név szerint is kimutathatók Gyálarét 1941. évi virilis lajstromában. Ilyennek számított Dús István, Örhalmy Károly, Madary Antalné, Ébrey András és Brunner Imre.

Az uradalmi gazdálkodás meghatározó két családja a Brunner és az Ébrey család volt. Személyesen Brunner Imre és Ébrey András gazdaság szervezői munkássága és termelési eljárásaik tették a gyálaréti uradalmat sikeressé, és exportja révén messze földön is ismertté. A két család története vérszerinti kapcsolatokban is összefonódott. Erről szóló adatokat és emlékeket Beck Mihályné (szül.: Ébrey Piroska) visszaemlékezéséből nyerhettünk.⁶³ A nagyapa, Brunner Imre és felesége, Brunner Erzsébet házasságából született Brunner Irén, akit Ébrey András vett feleségül. Ébrey András katolikus volt, míg felesége, Brunner Irén asszimilált zsidó családba született. Ébrey Piroska mindkét nagyapjára mint mezőgazdasághoz értő, ám gazdálkodási módszereikben nagyon különböző emberekre emlékszik. Apai nagyapja egy feudális eredetű latifundiumot irányított. A latifundiumok 10 000 holdnál kezdődtek, több uradalomból álltak, s minden egyes uradalom több nagyüzemet foglalt magában. Óriásbirtoknak is nevezték e hatalmas termelői alakulatokat. Ébrey Piroska apai nagyapja a Gyulaháza (Nyírség) mellett fekvő Desseffy-birtokon volt gazdatiszt. Tehát olyan szakképzett mezőgazda, aki a grófi család gazdaságát szolgálati szerződésben megállapított javadalmozásért kezelte.

62 Délmagyarország, 2007. október 20.

63 Beck Mihályné (Ébrey Piroska) visszaemlékezése. Kézirat, Gyálarét.

Ébrey Piroska nagyszülei, Brunner Imre és Brunner Erzsébet gyermekeikkel (1917). Brunner Károly, Brunner Irén, Brunner Anna

Brunner Imrét és feleségét 1944 nyarán a Gyálai rétről fekete hintón, síró asszonyoktól kísérve vitték a deportáló táborba, ahonnan nem tértek vissza soha. Fiuk, Brunner Károly, munkaszolgálatos katonaként a Don-kanyarban vesztette életét. Brunner Imre és felesége túléltek a háborút, de az Alsó-Ausztriai Göstlingben a tábor felszabadulása előtt 2 nappal, 1945. április 13-án SS katonák 77 társukkal együtt lelőtték őket. Lányukat, Brunner Irént karonülő csecsemőjével és férjével, Lovas Lászlóval Auschwitzba vitték. Sorsuk ismeretlen.



Az egyéves Piroska szüleivel

Anyai nagyapjára (Brunner Imre) úgy emlékszik, hogy ő a sokkal modernebb irányú Károlyi-birtokot vezette jószágigazgatóként (a házi kezelésű uradalom termelésirányítójaként), s elsősorban üzleti alapon űzte mesterségét, a „zseniális gazdálkodó” szintjén. A Károlyi birtok Nagyszénás határában feküdt, ahol külön iskolát rendeztek be a gazdasági cselédek gyerekei számára. Sajátságos, hogy a tanítónő az uradalom főgépészenek a lánya, tulajdonképpen egy szakmunkás lánya, mert a gépkezelők kiemelt bérezésű szakalkalmazottnak számítottak. S ilyen lehetett a tanítónő édesapja. Az már nem sajátságos, hogy a nagy kiterjedésű uradalmaknak volt egy központi majorja, ahol a jószágigazgató, gazdatiszt, a tanító, az ispán és más fontosabb beosztásban dolgozó alkalmazottak laktak. Ilyennek tekinthető pl. a Pallavicini latifundium Hantházi majorja (Ópusztaszer mellett) vagy a Dús major Gyálaréten.

Brunner Imre Nagyszénáson ismerte meg a helybéli Kabai Istvánt, akit megbízhatósága, s pontos munkája miatt magával vitt gazdálkodói pályafutásának következő állomására, Földeákra. Itt már együtt dolgozott a két mezőgazdász-család, a Brunner és az Ébrey a bérelt Návay-birtokon. Munkájukat Kabai István ispánként segítette, azaz kiosztotta a napi feladatokat és ellenőrizte végrehajtásukat. Fontos lehetett még Vörös Bálint személye is, aki kovács volt, s akinek a munkájára továbbra is számított Brunner Imre. 1933-ban saját családján és Kabai Istvánon kívül őt is vitte magával Gyálarétre a Dús majorba.

Itteni működésének fontos forrása az 1935. július 2-án kelt „Haszonbéri szerződés”, amelyről 1946. július 5-én készült hiteles másolat Makón.⁶⁴

⁶⁴ Ébrey Piroska szíves adományaként került birtokunkba az 2505/1935 sz. alatt kötött „Haszonbéri szerződés”, amelyet 2122/1935 számon Csanád vármegye Közigazgatási Bizottságának Gazdasági Albizottsága 1935. augusztus 21-én jogerőre emelt.

Az egyezséget „Madary Antal Árpádné szül. Örhalmy Margit Szeged, Polgár u. 16. sz. lakos, ny. magyar kir. tábornok neje, a továbbiakban: haszonbérbeadó, másrésztől Brunner Imre, uradalmi intéző és neje szül.: Brunner Erzsébet nagyszénási lakosok, a továbbiakban: haszonbérlők kötötték egymással a következő feltételek mellett. Madary Antalné haszonbérbe adja, Brunner Imre és Brunner Erzsébet haszonbérbe veszik a Gyála-nagy-réti 2445. sz. tkvben A+ 1-7 sorszám alatt fölvetett, valamint az 1931. sz. telekjegyzőkönyvben A+ 1 sorszám alatt fölvetett ingatlant, végül a Szeged-külterületi 8637 sz. telekkönyvi betétben haszonbérbeadó nevén fölvetett ingatlanjuttalékot.” A gyála-nagyréti ingatlan területe a kataszteri birtokív szerint 280 kat. hold 135 négyszögöl volt. A Szeged-külterületi telekkönyvi betét ingatlanjuttalék bérletére külön szabály vonatkozott, mert arról a haszonbérbeadó Dús Istvánné és testvére, egyben tulajdonostársa, Örhalmi Károly egyezett meg a várossal 1934-ben. Ezt egy 1934. május 7-én kiadott nyilatkozat tartalmazza, amely része lett a haszonbéri szerződésnek. A haszonbérlők tudomásul veszik – hangzik a szöveg –, hogy erre az ingatlanjuttalékokra csak azokat a jogokat gyakorolhatják, amelyeket ez a nyilatkozat a haszonbérbeadónak juttatott. Vagyis amilyen föltétellel ezt Szeged adta át korábbi birtokosainak.

Kikötötték továbbá, hogy a szerződés 1935. október 1. napján kezdődik és 10 évig tart, azaz 1945. szeptember 30-ig. Ez idő alatt a szerződést egyik fél sem mondhatja föl. A szerződő felek halála szintén nem szünteti meg a szerződés hatályát, mert az a jogutódokat is köti. Tíz év elteltével viszont a szerződés hatálya minden külön felmondás nélkül megszűnik.

Évi bérleti díját 800 métermázsra, a bérleten termelt középminőségű búzában állapították meg. A bérösszeg meghatározásánál az akkori idők újbúza-árának átlagos mértéke szolgált alapul, ami 15 pengő volt métermázsanként. A kikötött búzabér így 12 000 aranypengő értéket képviselt. Mivel ezt a fizetési módot az értékállandóság megőrzése céljából választották, abban is megegyeztek, ha a 800 mázsa búzabér értéke a szerződés tartama alatt nem érnél el a 12 000 P értéket, akkor a haszonbérlők a búza hiányzó készpénzbeli egyenértékét megfelelő értékű készpénzzel fogják kiegyenlíteni. Abban az esetben viszont, ha a mindenkori búzatermés 12 000 aranypengőnél 10%-kal nagyobb értéket képviselne, a 10%-ot meghaladó értékkülönböt a búzabér-mennyiségből levonhatják a haszonbérlők.

A haszonbérlők kötelesek a búzabért két részletben (az elsőt 1935. október 1., a másodikat 1936. augusztus 1-ig) beszállítani Szegedre a kijelölt magtárba, hajóra vagy vasútra. A búzabéren felül a haszonbérlők fizetik a földadót minden járulékával egyetemben és az ármentesítési járulékot. Ezzel szemben a tulajdonost csak vagyonadó és bérletből eredő jövedelemadó terheli.

Magáról a gazdálkodásról viszonylag kevés szó esett. A felek kijelentették, hogy a bérlők a termelési rendszert szabadon megválaszthatják, de ez a jog nem csökkentheti a bérlemény tárgyának termőképességét. Ez a kitétel a szándékozott magtermelés esetleges hátrányos hatásait akarta kivédeni, mint ahogy az a pont is, amely 1946-ra 50 hold harmadéves lucernával bevetett terület hátrahagyását írta elő. Abba a földbe ugyanis már 1943-ban el kellett vetni a magot, hogy 1946-ra harmadéves lucernatábla legyen belőle, és hogy erről a vetésről a haszonbérlők magot már ne termelhessenek.

A szerződés megkötésekor (1935) Madary Antalnénak 30 hold paprikatermelésre volt engedélye. E joggal vehette Brunner Imre is az ingatlant, mindazonáltal szerződésileg megszabva, hogy e 30 holdon köteles paprikatermesztést folytatni a maga belátása szerint, de az ezen felül eső bérlet egyéb részét nem adhatja alhaszonbérletbe, és részesművelésre nem engedheti át. Kivételt képeztek a kapásnövények.

A bérlőknek el kellett fogadniuk, hogy a bérlemény területén termelt szalastakarmányt nem idegenítik el, azt az uradalom jószágaival föletetik, s az ekként előálló trágyamennyiséget az uradalmi területen használják föl. Még hozzá úgy, hogy a művelés alatt álló területeket öt év alatt egyszer megtrágyázzák. Vagyis 10 év alatt ez kétszeri trágyázást jelentett. Az aratómunkásokat illető rész e tekintetben kivételnek minősült. Vagyis járandóságuk trágyázatlan földről is teljesíthető volt.

Fontos adatot tartalmaz a kaucióról szóló pont. Az előre fizetendő óvadék az évi bér 50%-ára rúgott. Az óvadék a hasznobérlők (Brunner Imre és felesége), illetve Ébrey András által elfogadott váltóból állt, amelyet a kiállító tulajdonos (Madary Antalné) érvényesíthetett a hasznobéri kötelezettségek elmulasztása esetén. Ébrey Andrásról megtudjuk, hogy ekkor a földéaki Návay-féle Cifra major lakója volt.

Egy másik pont pedig a kastélyt említi, kijelentve: „a kastély körül elterülő díszkertet, gyümölcsöst és szőlőt, valamint epreskertet és kiserdőt a mai állapotában és állagában kötelesek a hasznobérlők fönntartani”. Ezt a szerződés-másolatot Makón Csanád Vármegye főispánja, Fáy István az eredetivel egyezőnek nyilvánította, s ezzel a Brunner-Ébrey birtok zár alá vételéhez szolgáltatott hivatalos dokumentumot 1946. június 5-én.

Rendelkezésünkre áll az a hasznobéri szerződés is, amelyet Hudy Józsefné (szül.: Örhalmi Margit), Hudy József pénzügyi igazgató neje és földbirtokos kötött Ébrey András gyálai lakos, okleveles gazdával 1942. október 31-én. Ez a szerződés szinte minden pontjában megegyezik a Brunner Imrével kötöttel, de van mégis egy lényeges különbség ahhoz képest. Ébrey András ugyanarra a 280 holdra kötött hasznobéri szerződést, de azt 1942-ben Brunner Imre gyálai lakossal együtt tartotta bérben, úgynevezett „társbérletben”. Valószínűleg azért volt erre szükség, mert a törvények értelmében zsidónak nem minősülő Ébrey András „társként” legalizálhatta a közös gazdálkodást. A „társas gazdálkodás” határidejét 1945. szeptember 30-ában állapította meg a szerződés. Ezért Ébrey egyéni bérleti ideje csak 1945. október 1-jén nyílhatott meg, és tartott volna a szerződés szerint 1955. szeptember 30-ig. A történelem azonban durván közbeszólt: Brunner Imrét és feleségét gettóba zárták, míg Ébrey Andrást az új hatalom fosztotta meg birtokától.

Míg azonban idáig jutottak a dolgok, a gyálaréti mezőn egy modern tőkés uradalmi gazdálkodás bontakozott ki. Brunner Imre a közel 300 holdas birtok bérlőjeként vette át az uradalom gazdálkodását. Ebben Ébrey András mint vállalkozótársa, Kabai István pedig majorgazdaként segítette. Ő adta ki a munkát Brunner Imre utasításának megfelelően, elszámoltatta a cselédeket, ellenőrizte a napszámosokat. Brunner Imre becsületes és értelmes parasztembernek tartotta, ezért nem vált meg tőle. Kabai István saját családjában is megkövetelte a pontos munkát, mondván, példát kell mutatni szorgalomból, mert különben ispáni tekintélye csorbulna mezőgazdasági munkások előtt.⁶⁵ Ébrey Piroska még elmondta, hogy a majorgazda tevékenysége megfelelt egyfajta munkaintézői feladatnak, ami a bérlőnek teljesített napi szóbeli beszámolóban testesült meg. Kabai István családjával, feleségével és hét gyermekükkel (6 lány és 1 fiú) együtt a cselédlakásban lakott, de a Brunner-család szinte családtagként kezelte őket. Kabai István tehenet tartott, disznót hizlalt és baromfit nevelt. Gyermekei együtt játszottak a nagybirtokos unokájával (Ébrey Piroska). A Szilágyi és a Dús majort 1933–1944 között Brunner Imre gazdatiszt bérelte Dús Istvánnétól. Ez idő alatt családjával együtt a kastélyban lakott. Ébrey Piroska azonban határozottan állítja, hogy az ún. „kastély” nem volt egyéb, mint elegáns külsejű és nagyvilági élet folytatásához is megfelelő módon berendezett nagyobb villa. Ebben igaza volt, amit a helyi emlékezők és későbbi írások is megerősítenek. Ellenben az építési idejére vonatkozó adata, hogy ti. az, az 1920-as évek végén történt volna, téves, illetve édesapjának a Tisza túloldalán bérelt Tápai réten a mondott időszakban épült intézői kastélyra vonatkozhat. Ugyanis a gyálaréti Szapáry-vadászkastélyt 1888-ban építették, s az szolgált, ha egyszerűsödött külsővel is, bérlőlakként a Brunner-családnak 1935-től. Míg személyesen gazdálkodott, ebben lakott Dús István és felesége. Válásuk után pedig a majort bérlő Brunner Imre költözött be családjával. Munkájáról azt mondták, hogy a két Tisza között fekvő uradalmak területét bérlti. Nagyon jó minőségű fekete szántó volt itt. Brunner Imre modern gazdaságot vezetett, vetőmagot természetesen exportra. Kellner Ilka vetőmag kereskedő cége vette át tőle a vetőmagot.⁶⁶

65 Kabai Irénke, Kabai István lányának szíves szóbeli közlése.

66 Ébrey Piroska, Budapest, sz. alatti lakos visszaemlékezése.



Kabai István és felesége,
Heichler Julianna



Kellner Ilka mag-
árjegyzéke

De termelt borsót, cikóriát, vörös- és fokhagymát, répaféléket nagy, 30–50 holdas táblákon. Terményeit főleg a skandináv országokba exportálta. Korabeli összehasonlításban a gazdálkodást magas színvonalon folytatta, elsőik között használt műtrágyát, öntöző rendszert.⁶⁷

A majorokban gazdasági cselédek éltek, akik számára külön cselédházakat építtetett a tulajdonos. A hatlakásos épületek lakásonként szoba, konyha, kamra elosztásúak voltak, általában közös konyha-használattal. Térbeli elhelyezésük párhuzamos bontásban történt, úgy, hogy 3 lakás keletre, 3 nyugatra nézett. Innen jött korabeli elnevezésük, a közepén elválasztott „hatházak”. Az egész épület 15–20 m hosszú lehetett, amit nyeregtető borított.⁶⁸

A Brunner-időszakban fölújították a konyhákat és az előszobákat kőlap, a szobákat fapadló borítással látták el. Szerkezeti szempontból a cselédházak azonosak lehettek a korabeli Újszegeden található kendergyári hatházas munkáslakásokkal. Jóllehet Újszeged nem tartozott Torontál vármegyéhez, de még a Trianon előtti uradalmi és gyári építkezések a tömeges munkaerő szálláshelye számára hasonló építészeti megoldást eredményezhettek, lévén mind a gyár, mind a major 1882-ig a Tisza balpartján közvetlen földrajzi szomszédságban.

A cselédek a majorban éltek le aktív éveiket béresként, azaz mezőgazdasági bérmunkásként. Fő feladatuk az igásállatok etetése, gondozása és a kapálás volt. A „szegődő levél” (munkavállalói szerződés) szerint a cselédember nem aratott az uradalomban. Ellátott munkájáért évi, főleg természetben fizetett bért kapott, melynek része volt az ingyen lakhatás. Akik munkára szegődtek el az uradalomba, gyakran azért tettek, mert saját házra nem jutott. Ugyanakkor itt a lakhatáshoz veteményest kaptak saját fogyasztásra. Gyermekük a falu iskolájába jártak. Dolgoztak még mellettük – nem sokan – uradalmi gépészek, kovácsok, akik az alkalmazotti hierarchia csúcsán helyezkedtek el, hisz iparhoz értő szakik voltak. E vékony szakmunkásréteg kezelte és működtette a járgányt, cséplőgépet, fejőgépet, a szárítót. A Dús major igényelte a mesterembereket, akik bár cselédlakásokban laktak, de már padozottban, önálló konyhával, s kijárt nekik a „gépész úr” megszólítás.

67 Kabai József szíves szóbeli közlése.

68 Kabai József szíves szóbeli közlése.

A kastély előtt. A fogaton a cselédség gyermekei, a karon ülő kislány Ébrey Piroska, Brunner Imre unokája.



Cselédház

Az uradalom társadalmához tartozott még a summások csoportja, akik nyaranta tömegesen érkeztek az aratás nagy munkáinak elvégzésére. Általában északról, többnyire Recskről toborozták őket. Szállításukat a Lúdvár-majorban alakították ki. Az itteniek úgy tartották, hogy nemcsak munkamódszerük – a csoportos vállalkozás –, hanem még a beszédjük is más volt a helyivel összehasonlítva. Mindenesetre szerződésben rögzített vállalkozásban végezték a munkát, s teljesen önellátóak voltak ellátásukat és munkarendjüket illetően. Külön réteget alkottak a napszámokok. Mivel a falu lakossága nagyon szegény volt, ezért járt el szinte minden férfi kereső az uradalomba napszámba. Gyalogmunkásnak számítottak, mert fogatnélküli feladatot tudtak csak elvállalni. Főként aratáskor foglalkoztatták őket, de néha kapálásra is fölfogadták a jelentkezőket. Mivel volt saját parcellájuk a faluban, hosszabb időre nem kötötték le magukat, viszont a ledolgozott napok szerint pénzben fizetett munkáról nem mondhattak le, mert szegények voltak.

Az már saját kezdeményezés volt, hogy néhányan félholdon gyümölcsöst, szőlőt ültettek, és abból tudták megélhetésüket segíteni, de napszámba nekik is el kellett járni. Szegény volt a gyálai, de önálló, szabad egzisztencia, míg az uradalom népe a más kenyerét ette, más jószágán élt, még a vasárnapjáról sem rendelkezhetett szabadon, de biztonságban tudhatta magát. Anyagilag ők sem voltak tehetősebbek, viszont az uradalom szociális hálójára erősebb fonatú volt, mint a még alakulóban lévő falué.

A virilis-képviselőik többi, az uradalomtörténetben szerepet játszó tagjairól családi kapcsolatuk és a birtoköröklés szempontjából álltak rendelkezésre adatok. Az egykori Szapáry latifundium felének (1500 hold) megvásárlója, Lichtenegger Gyula örökösei mind ott voltak a leggazdagabbak között. Bár a nábob házassága Csórja Zsuzsával gyermektelen maradt, a háború után gyorsan özvegyé lett asszony örökre fogadta nevelt lányát, Nagy Polixéniát. Az ő, Órhalmi Károllyal kötött házasságából származó gyerekek (Ilona, Margit, Károly) lettek a Lichtenegger birtok örökösei. Dús István felesége, Órhalmi Ilona volt az egyik örökös, férje neve adta az uradalomnak a Dús major elnevezést. Ők voltak hosszú ideig (1933-ig) a kastély lakói.

Órhalmi Margit örökölte a nagybirtok másik részét. Az első férje Kövér Tibor, neves építészmérnök, akivel 1912. május 14-én kötött házasságot. Gyermeük Kövér Margit, kinek férje, Rétháti László szintén mérnök. A gyálaréti harangfeliraton az ő neve (Rétháti Kövér Margit) szerepel. Ő pereskedett az örökségért.⁶⁹ Órhalmi Margit második férje Madary Antal volt. A Délmagyarország „Hírek” rovata közli Órhalmi Margit és Madary Antal házasságkötésének időpontját: 1933 december 19.⁷⁰ S ez a házasság még 1937-ben biztosan tartott, mert egy akkori községi kimutatásban Órhalmi Margit még Madary Antalnéként szerepelt. Vagyis akkor még biztosan felsége volt második férjének, Madary Antalnak, a Nemzeti Hadsereg egyik tiszt százada valamikori vezetőjének. A köztudat tábournokként tartja számon. A kastély tulajdonosa viszont Madaryné Órhalmi Margit maradt. Mivel nem lakott a faluban, képviselő-testületi szavazati jogát egy általa választott megbízott útján gyakorolta.



A gyálaréti harang felirata

„Ezen harang létesült Gyálanagyréti lakossága és Rétháti Kövér Margit adakozásában az Úrnak 1933-ik esztendejében Szlezák László harangöntő, Magyarország aranykoszorús mestere Budapesten Szűzanya Imája”

Harmadik férje, Hudy József csak 1938-ban került Szegedre, addig Békéscsabán élt bankigazgatóként. Üresedés folytán a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank szegedi fiókjába új vezetőt kerestek 1938-ban. A Bank Igazgatótanácsa Hudy József kormányfőtanácsost nevezte ki szegedi bankigazgatójának 1938. szeptember 19-én. Ha Órhalmi Margit és Hudy József ismeretsége Szegedhez kötődik, az 1938-nál korábban nem következhetett be. Ebből kiindulva Hudy József Órhalmi Margit férje csak e dátum után lehetett. Órhalmi Károly volt a 3. örökös. Ő testvérevel, Dúsné Órhalmi Ilonával együtt alkották a Lichtenegger örökösök gyermektelen, míg Madaryné Órhalmi Margit gyermekáldással kísért házassága révén a családi ágat. Ez az 1940-es években komoly jogi-rokoni perekhez vezetett, melynek végén Dús István és Órhalmi Ilona örökölték a Lichtenegger házaspár után, míg a Lichtenegger vagyontöbbsége szép lassan elolvadt. Dús István és neje, Órhalmi Ilona mint bérbeadók és Ébrey András mint bérbefizető között földhaszonbérleti szerződés jött létre 1942. szeptember 4-én. Érdekes, hogy ezt tárgyalta a közgyűlés is, amely szükségesnek látta abból 40 holdnak kishaszonbérletbe adását, és megbízta az előljárókat, hogy ezt „eszközölje ki”.⁷¹ Vagyis a falu rá akarta venni Ébrey Andrást, hogy bérbefizetőként a földjének egy részét 1-2 holdas parcellában adja a gyálaréti lakosoknak haszonbérbe. Nagy volt a földínség, a saját „holdacskát” igyekezett mindenki megtoldani haszonbérlettel.

69 Hábermann Gusztáv: Adattár a szegedi polgári családok történetéhez. Szeged, 1992. 167.

70 Délmagyarország, 1933. december 30.

71 16. kgy. 1845/1942.

Ébrey András gyálai nagybirtokosként került a virilis jegyzékbe. Nagybirtokosi voltáról írt a háború után, 1947-ben egy makói újság.⁷² Az ügy már a „szovjetizálás” kezdetének jele volt. A cikk szerint Ébrey András birtokügye robbantotta ki dr. Ördögh Ernő volt vármegyei földhivatali előadó megvesztegetési ügyét. A telekkönyvi tisztviselő – állítja a cikk – hivatali hatáskörét fölhasználva közreműködött különféle birtokmentési ügyekben, vagy igyekezett a birtokfölosztások határidejét elhúzni. A makói községi Földigénylő Bizottság a földbirtokreform-törvény értelmében mint határidőn túl hazatért igazolatlan „nyugatos” birtokát elkobozta dr. Tóth Béláné Makó, Apátfalva és Királyhegyes határában levő földjeit. Dr. Tóth Béláné ügyében második férje, Ébrey András járt el. Ő állítólag külön jutalmat helyezett kilátásba Ördöghnek, ha segít visszajuttatni felesége földjeit. Az 5000 Ft átadásakor pedig kelepce várta őket: a rendőrség tetten érte Ébreyt és Ördöghöt. Nincs tudomásunk az ügy folytatásáról, a cikk két dolgot mindenesetre tisztázott: Ébrey Andrást Csanád vármegye nagybirtokosaként tartották számon, s hogy felesége a per kirobbanásakor dr. Tóth Béláné volt.

Másfajta történetet takar a Szegedi Népszavában 1946-ban megjelent cikk, amelynek már a címe is harásány: Brunner Imre és Ébrey András ezer holdas bérletére zárlatot rendelt el a szegedi törvényszék.⁷³ Hátterében Szeged földesúri múltjához és kapitalista kori polgári tulajdonosi mivoltához, valamint a tápai réthez kapcsolódó gazdaságpolitika húzódott.⁷⁴

A „Tápairét” 4500 holdra rúgott, és a Tisza–Maros–Porgányér–lelei uradalom által határolt területen feküdt. A 19. század derekáig halászóhely és legelő volt. Ténylegesen azonban Szeged város tulajdonát képezte. A tápai népnek csak a falu közvetlen határában, a Tisza jobb partján adódtak termőföldjei 2500 holdnyi területen. A réti vízlecsapolást követően az erőre kapott állattartás mellett egyre inkább előtérbe került a bérföldmunka. Ahogy fogyott a legeltethető terület, úgy fogyott a legelő jószág, viszont ezzel arányosan nőtt a föltört, művelt réti földek hányada. Földbérletet pedig csakis Szeged városától mint földesúrtól foghatott a tápai ember egészen az 1860-as évekig. Hogy a bérlő tanyát ne építhessen, kis ötholdas parcellákat osztott a város hatéves bérletre. Ezt a bérelhető határrészt hívták az emberek „Tápairétnek” a maga 4500 holdjával. Csakhogy amíg a kispénzű tápaiak 5 holdat tudtak bérelni, addig a városi gazdag zsidó és kereskedő családok egy tagban több száz holdat birtokoltak. Földjüket tápai, algyői és lelei cselédekkel műveltették. A tilalom ellenére az 1860-as évektől kezdődően egymás után épültek tanyák a meglévő istállók, ideiglenes hajlékok helyébe, illetve mellé. A tanyasűrűsége jellemző, hogy a 19. század végén már három iskolát létesítettek a tápai réten.

Tápé akkori lakosságának zöme napszámos, cseléd, nincstelen vagy kevés földű ember volt, akik régtől fogva azon pörösködtek a várossal, hogy réti földjüket valahogy megszerezzék. Ez a törekvés rendre zátonyra futott, egész 1919-ig. Akkortól elszánt mozgalom bontakozott ki a tápaiak részéről a föld megváltása ügyében. Somogyi Szilveszter, Szeged polgármestere hallani sem akart a föld eladásáról, mondván, hogy az 1247 óta királyi adományozás révén Szeged ősi jussa. Ha ennek ellenére ragaszkodnak a tápaiak a vételhez, holdját csak 80 000 koronáért tudnák adni. Tápé viszont mindössze 16 000 K-t tudott ajánlani. Így nem jött létre egyezség, hanem folytatódtek a pörösködések. 1922-ben aztán létrehozta egy 500 holdas, házi kezelésű kísérleti gazdaságot Szilveszter major néven a polgármester neve után. A tápaiak mondták ezt „Szilveszterrétnek”, de „Városmajornak” is. Hamarosan épült egy szép kastély is Várkonyi intéző számára, majd pedig cselédlakások és hatalmas gazdasági épületek. A Brunner–Ébrey gazdálkodó

72 Makói Népszerűség, 1947. június 15.

73 Szegedi Népszava 1946. augusztus 17.

74 Ifj. Lele József: A Szilveszter major. Délmagyarország, 1984. április 17.

párnak itt is kialakult egy bérletföldje paprikatermesztési, illetve másfajta növénytermelési vállalkozási célból. A két réten űzött mezőgazdálkodás összterülete megközelíthette az 1000 holdat, ami miatt később rájuk ragasztották az „ezerholdasok” bélyeget.

Kísérteties hasonlóság fedezhető föl a három gyálaréti major és a tápai keletkezéstörténete között: mindkettő földesúri birtok volt egykor, a háború után részben parcellázni, részben bérbe adni kellett, s a második háború után bekövetkezett az óhajtott föld szétesztása 1946–1949 között. A cselédekből lett tulajdonosok nem vagy csak nehezen tudtak irányítás nélkül dolgozni. A régi uradalmi táblák és gazdabirtokok szakmailag legyengültek, egyes intenzív művelési ágai (gyümölcsös, magnemesítés, fűszerpaprika) és a majorok gazdasági épületei tönkre mentek. A Brunner–Ébrey társ gazdálkodás Gyálaréten és Tápén is fölvirágoztatta az egykori urasági majorokat, aminek a történelem aztán durván és tragikusan véget vetett. Eszerint Brunner Imre és felesége Ébrey András társaságában Szeged városától bérelte a Szilveszter majorban és a gyálai réten fekvő, kereken 1000 hold földet. A Szilveszter major a család tápai gazdaságához tartozott. Ezt erősíti meg egy későbbi újságcikkben használt „kereken 1000 hold” kifejezés, vagyis összesen annyi. S mivel 1945-ben a tápai rétnek meg a gyálaréti földek egy részének is Szeged városa volt a tulajdonosa, a cikk így egybevonatlanul írt a gazdálkodó-pár ezerholdas bérletéről. A cikk egyébként szól a tápai városmajor más vonatkozásairól is egy munkaverseny sikertelenségének okán.⁷⁵ Ezt az okot a cikk szerzője a Szilveszter major egykori főintézőjében, Várkonyi Jenőben látta. Ő 1953-ban a majorból szervezett Paprikafeldolgozó Vállalat tápai célgazdaságának az agronómusa volt. Régen ugyanitt, tehát a „Szilveszter major”-ban töltötte be a gazdatiszt funkcióját. Agronómusként viszont, a cikk szerzője szerint, tudatosan szabotálta a munkaversenyt. A másik írás címe is elgondolkodtató, mert az Tápéről mint a „paraszt-kommunisták régi erős váráról” ír, s benne a volt „Szilveszter major”-ról, ahonnet a gyerekek nehéz körülmények között jártak régen a falu iskolájába, s ahol Tápé első kommunista szervezete megalakult.⁷⁶ Brunner Imrét és feleségét deportálták, „s máig sem kerültek elő” állapítja meg a cikk. Ébrey András pedig fogságba került, s „csak most tért vissza Szegedre”. A szegedi Árvaszék Brunner Anna kérésére a Szilveszter major gondnokául dr. Baranyi Jánost, Csongrád megye Árvaszéke pedig a gyálaréti földek gondnokául dr. Bakos Gézát nevezte ki. Amikor Bakos Géza az illetékes árvaszéknek jelentést akart tenni, azt a fölvilágosítást kapta, hogy Ébreynek semmi vagyona nem maradt. Bakos ezután ügyvédje révén fölhívta Baranyi Jánost, hogy a vagyonról számoljon el, de az elszámolást az árvaszéki gondnok megtagadta. Bakos Géza, a másik gondnok ezután pert indított ügyvédje útján Baranyi János és Brunner Anna ellen ingók kiadása iránt. Ugyanakkor azonban zárlatot kért a birtok ellen, amit a Szegedi Törvényszék el is rendelt, és zárgondnokul kinevezte dr. Merényi Miklóst.

Pontosabb képet lehet alkotni a gyálaréti Ébrey-birtok 1945 utáni sorsáról a család birtokában fennmaradt hivatalos zárlati kezelésbe vételről szóló, 1944-ben kelt határozat alapján.⁷⁷ Az eredeti határozat másolatát az 1946-ban fogatosított, immár más célokat szolgáló döntés megalapozásához kellett elővenni. 1944 nyarán az állami pénzügyi tisztviselő és Gyála önkormányzati elöljárósága a vonatkozó az 1942-es földművelésügyi miniszteri, illetve az 1944-es miniszterelnöki, valamint szakminiszteri rendeletekre,

75 Délmagyarország, 1953. május 19.

76 Délmagyarország, 1946. december 1.

77 Az Ébrey Piroska szíves adományából rendelkezésünkre álló irat kiállító hatósága „A Makói m. kir. pénzügyigazgatóság”. Tárnya: „Dús Istvánné sz. Órhalmy Ilona szegedi /Arany János u. 5. sz. a. lakos gyálai mezőgazdasági ingatlanainak zárlati kezelésbe vétele.” Az irat iktatószáma: 22460/2. szám, 1946. II.

tehát még a régi világ döntéseire hivatkozva Dús Istvánné tulajdonát képező a 661. és 662. sz. telekkönyvi betétben fölvevett ingatlanainak illetőségére azonnali hatállyal elrendelte a zárlati kezelést. A „makói m. kir. gazdasági felügyelőség” eredeti javaslatára tekintettel a Pénzügyigazgatóság Psick Ferenc okleveles gazdát, nyugalmazott jószágfelügyelőt, Gyála, Tanya 2. sz. alatti lakost rendelte ki gondnokul. A Dús-tulajdon leltári fölmérésére és zárlati kezelésbe vételére 1944. június 12-én került sor.

Ugyanez az irat tájékoztat a másik nagy gyálai birtok sorsáról. A Pénzügyigazgatóság megállapította, hogy a Gyála községben fekvő és „Hudy Józsefné (szül. Órhalmy Margit) tulajdonát képező ingatlanságot Brunner Imre és neje, Brunner Erzsébet zsidónak tekinthető személyek béreltik”. Viszont a Dús Istvánné tulajdonát képező ingatlan illetőségét Ébrey András vette bérbe. Ez a két birtok egymás mellett feküdt, és ezen a két birtokos közösen gazdálkodott még az 1944. március 22-ét követő időpontban is. Közös gazdálkodásuk során levelezéseikben és gazdakönyvükben a „Brunner és Ébrey bérgazdasága Gyála” címet használták. A két gazdaság közösen használta mindkét gazdaság élő és holt gazdasági fölszerelését, s az a „mai napig” – értsd 1946-ig! M. L. – elkülönítve nem lett, és szét nem választható”. Mindkét gazdaságban a gazdálkodás irányítását Brunner Imre látta el. Ő szerződtette mindkét gazdaság cselédségét is. Minthogy mindkét haszonbérelt gazdaságban a gazdálkodást olyan alkalmi társulás végezte, amelynek egyik tagja zsidó személynek minősült, s mivel a Hudy Józsefné tulajdonát képező ingatlanra a Pénzügyigazgatóság már 1944. június 2-án elrendelte a zárlatba vételt, ezt meg kellett tenni a Dús-tulajdonú ingatlan illetőségére nézve is – áll a Pénzügyigazgatóság hivatalos megfogalmazásában. A zárlati kezelést egyelőre az 1944. gazdasági év végéig, november 30-ig rendelték el. Ezzel együtt mondták ki, hogy a mindkét ingatlanon lévő és utóbb az ingatlan tulajdonosának visszaadandó élő és holt gazdasági fölszerelést a kirendelt zárgondnok birtokába kell bocsájtani, tekintet nélkül arra, hogy eredetileg az ingatlantulajdonos vagy pedig a bérlőtársaság tulajdonát képezte-e a föld vagy sem.

Érdekes a határozat ama kitétele, amely a zárlat ideiglenes elrendelését említi, megpendítve a tulajdonosoknak való visszaadás opcióját.

A kirendelt zárgondnok a bérlő társaság és egyben a m. kir. kincstár meghatalmazottjaként járt el, azzal a megszorítással, hogy a magtermelésre különös tekintettel, Ébrey András volt bérlőtársat mint szakértőt „hetenkint az általános gazdálkodási irányelvek tekintetében, meghallgatni köteles”. Intézkedésre azonban kizárólag a zárgondnok jogosult, és a szakértő tanácsában foglaltakat saját felelőssége tudatában mellőzheti is. A zárgondnok egyedül jogosult azon jogcselekmények megtételére, amelyek a gazdálkodás folytatásával s a zárlati kezelésbe vett vagyontárgyak állagának fenntartásával járnak. Különösen vagyontárgyaknál szükséges beszerzésekre, azok értékesítésére, alkalmazottak fölvetelére vagy elbocsátására, tennivalókkal való ellátásukra nézve. Beruházásokat is tehet az okszerű gazdálkodás érdekében (pl. használhatatlan épületeket megjavíttatni, amit a zárgondnoki kezelésből előálló jövedelemből visszafizethet). A fontosabb intézkedésekhez azonban a zárgondnok köteles a makói m. kir. pénzügyigazgatóság jóváhagyását megszerezni. A makói m. kir. pénzügyigazgatóság a Hudy Józsefné tulajdonát képező ingatlan illetőség zárlati kezelését 1944. június 2-i határozatában meghagyta a kirendelt zárgondnoknak, hogy a fentebb említett mindkét gazdaságot együtt vezesse. Ébrey Andrást mint szakértőt mindkét gazdaság speciális magtermesztésére vonatkozó kérdésekben hallgassa meg. A Pénzügyigazgatóság egyben följosítja a kirendelt zárgondnokot, hogy ha a tulajdonosok megfelelő összegű termelési hitelt nem bocsájtanak rendelkezésre, a két gazdaságra együttesen 50 000 pengő erejéig az Országos Központi Hitelszövetkezet valamelyik tagszövetkezeténél vegyen igénybe termelési hitelt.

A Pénzügyigazgatóság Psick Ferenc zárgondnok tiszteletdíját mindkét gazdaság kezeléséért együttesen havi 800 P készpénz összegben állapította meg.

Erről a hivatalos eljárásról értesítették „Hudy Józsefné (Gyála, Tanya 2., illetve Szeged, Kölcsey u. 4.), Dús Istvánné (Szeged, Arany János u. 5. sz. alatti), Ébrey András szegedi, jelenleg (értsd: 1944 júniusában) Gyála, Tanya 2. sz alatt tartózkodó lakosokat”.

Brunner Imrét mint „ideiglenes gettó lakost Szegeden, nejét ugyanilyen minőségben makói gettó címén értesítette a hatóság. A határozatot Abaházy János, miniszteri tanácsos, m. kir. pénzügyigazgató írta alá 1944. június 10-én. Az aláírástól külön, a lap bal alján szereplő későbbi rávezetés pecsétjén „M. Kir. Pénzügyigazgatóság – Makó” körirat olvasható „Makó 1946. évi október 18-án” dátummal. A 6 db, egyenként 1 Ft-os okmánybélyeg világosan bizonyítja, hogy ugyanaz a hatóság igazolta az 1944-es határozatról készült másolat hitelét az 1946-os zár alá vételhez szükséges jogtörténeti előzményeként.

A Brunner-család sorsát illetően hiteles információt találtunk a holokauszt hódmezővásárhelyi áldozatainak emléket állító könyvben.⁷⁸ Brunner Imre földbirtokost és feleségét, Brunner Erzsébetet 1944 nyarán együtt deportálták Szegedről. Tanúvallomás és Gaming község (Alsó-Ausztria) bizonyítványa szerint 1945. április 13-án SS katonák Göstlingben kivégezték őket. Utólag 1945. április 13. napjával holtta nyilvánították mindkettőjüket. Az irathoz mellékelte lakhelyadatokat szerint Brunner Imrének lakása volt Szegeden a György u. 4/a szám, illetve Vásárhelyen a Dáni u. 4. szám alatt. Az iratok alapján összeállított születés adatok: Brunner Imre: Hódmezővásárhely, 1883. január 17.; Brunner Imréné (szül.: Brunner Erzsébet): Kiskunhalas, 1885. április 13.

A Brunner és Ébrey családok meghatározó tagjai voltak Gyálárét társadalmának. Tekintélyük a tudással és szorgalommal szerzett gazdasági sikereiken és fölhalmozott vagyonukon alapult. Közöttük szoros üzleti és családi kapcsolat állt fenn.⁷⁹

Ez a kapcsolat a háború után már nem folytatódhatott, mert a Brunner-házaspár sajnos nem élte túl a holokausztot, másrészt Ébrey András rendszeridegen lett, s földjét zár alá vették. Próbálkozásai földjének megőrzésére a jussát védő egyén természetes emberi reflexei voltak. A rendszer keményen tudatta vele, hogy az „ezerholdasok” világának ideje lejárt, pontosabban „társadalmasítják”. Ébrey Andrástól elvették földvagyonát, de valami maradhatott, ha igaz egy korabeli újsághirdetés. A Szegedi Népszava 1946. szeptember 29-i számában az Apróhirdetések rovatban olvasható a következő rövid fölhívás: „Lovat vennék, bútorokat eladok. Ébrey András Arany János u. 11.”

„Szeged október 11-én szabadult fel, de mi addigra már elmentünk. Csak évtizedek múlva tudatosodott bennem, hogy ott nem volt Szálasi-uralom. Így maradtak meg Miskáék. A mi parádés kocsisunk azzal fenyegette meg a papámat, hogy »a tekintetes urat majd föl fogják kötni«. Ezután a család jönnek látta, ha útra kelünk. Két év múlva tértünk haza Ausztriából.”

(Ébrey Piroska visszaemlékezéséből)



Ébrey Piroska

78 Makó Imre: „Vihar és vész közepette”. A holokauszt hódmezővásárhelyi áldozatai. Hódmezővásárhely, 2014. 103.

79 Dr. Beck Mihály visszaemlékezése.

Közéleti események

Először arra a közéleti eseményre utalunk, amely ünnepélyes módon fejezte ki a hely szellemét. Többek aláírásával indítvány érkezett, hogy Tarnay Ivor „alispán úr őméltóságát” válassza meg a képviselő-testület a falu díszpolgárává. Ez meg is történt az 1934. november 14-i közgyűlésen. Az indoklás fontos véleményyt rögzít, hogy ti. Tarnay Ivor „azért a sok jóért, amit ezen Trianon szülötte községért tett”, díszpolgárságot kap.⁸⁰ A hazafias indíttatás a falu későbbi határozataiban is megmutatkozik. Így pl. a mohácsi emlékoszlop építéséhez tett felajánlásában (5 P) vagy a Bánk Bán budapesti színreviteléhez való hozzájárulásában, nemzeti tartalmú könyvek kiadási szponzorálásában. Mindezek a gesztusok Gyálarét nemzeti szellemű közérületének a kifejeződései.

1945 után ez a közszellem mindinkább a társadalmi szolidaritás megnyilvánulásaiba fordult.

A közgyűlés a szabadművelődés céljára (vetítőképes oktatás) 50 Ft hozzájárulást szavazott meg.⁸¹ Állami szervezésű közművelődési sorozatról van szó, amihez azért kérték a községek támogatását, mert forma szerint a még két különálló költségvetéssel bíró szint (állam – önkormányzat) létezett.

A helyi problémák orvoslásában már direkterben érvényesült az önkormányzati akarat még 1949-ben is. Gyálarét község akkor 200 Ft összeggel támogatta a nyári napközi otthont. Az elhatározás oka, hogy 1949. július 5-én két hónapi időtartamra megnyílt ez a nyári elhelyezési lehetőség. Mivel tüzelőanyag-szükséglete nem volt kielégítve, e célból hitelátruházásra volt szükség, mert költségvetési fedezetet ilyen címen nem állítottak be. A támogatást a napközi vezetőnője kérte a községtől. Gyálarét meg fölkarolandónak ítélte a napközi ügyét, különös tekintettel arra, hogy ott kivétel nélkül munkás-emberek gyermekeit helyezték el. Döntését Csanád vármegye kisgyűlése jóváhagyta.⁸² Lényegében a régi háztartási mechanizmus működött még, lehetővé téve a helyi közakaratnak, hogy saját gondjainak megoldására saját eszközeivel éljen.

Voltak azonban olyan döntések is, amelyekre főnről már „rásegítettek”.

Gyálarét hozzájárult a Csanád megyei szociális intézmények fenntartásához. Így a vármegyei, de Makón létesített Tüdő- és Nemibeteg Gondozó Intézet költségeihez is, amelyek évről-évre növekedtek. Ebben az esetben a költség-hozzájárulás hasznos közérdeket szolgált.

De a vármegyei kisgyűlés által a falu „figyelmébe ajánlott” más segítő célú célok már inkább a politikai kiállítás elvárásának igényét szolgálták. Gyálarét így járult hozzá a makói szovjet emlékmű, a világifjúsági találkozó és más kulturális kiadások számára megszavazott összeghez.⁸³

Gyálarét társadalmának legfőbb szociális gondja a társadalombiztosítás hiánya volt. A lakosság szinte kizárólag a gazdaságban fizikai munkát végző magánosokból vagy szolgálókból állt, közvetlen külső veszélyeknek kitéve. Jóllehet az állam 1928-tól, az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) megalakításától számos munkásjóléti intézkedést vezetett be, de abból a mezőgazdasági munkások sokáig kimaradtak. Láthattuk fentebb, hogy erősen tagolt keresőrétegről van szó. A summás (kerek összegért dolgozó) aratómunkás, aratási-cséplési hónapos, cséplőmunkás, a gazdasági cselédként dolgozó kocsis, állatgondozó, béres, a napszámos bejáró, valamint a részesmunkás úgy dolgozott, hogy kötelező biztosítás nem védte. Igaz, mindannyian egy évnél rövidebb időre szóló szerződéssel. 1938-ban következett be a fordulat, mikor

80 40. kgy. 2271/1934.

81 48. kgy. 1629/1948.

82 34. kgy. 1728/1949.

83 66. kgy. 2016./1949.

a kötelező öregségi (rokkantság, özvegyesség, árvaság folytán előálló helyzet) biztosítást kiterjesztették a mezőgazdasági munkásokra is. Ekkor 65 év, de 1944-től már csak 60 év volt a nyugdíjkorhatár.

Az önkormányzati alkalmazottakat a falu maga biztosította a szegődményesekkel együtt az Országos Társadalom Biztosító Intézetnél.⁸⁴

Tárgyalták a balesetbiztosítási díj elengedését is 1938-ra. A képviselő-testület kimondta, hogy 1938-ban a szegődményesek után teljes egészében fizeti az országos társadalombiztosítási díjat, mivel Gyála 50%-on aluli póttadóval dolgozik, és államsegélyben nem részesül.⁸⁵ Balesetbiztosításban kezdetben az ipartörvénybe eső csoportok részesültek az államtól, az önkormányzati foglalkoztatottak nem, de 1927-ben kiterjesztették az alkalmazottakra is a táppénz bevezetésével. Gyálarét a szolgálatába szegődöttektől nem vont le járulékot, ehelyett mint részben fizikai munkát végző, a test védelmét jobban igénylő dolgozóknak kifejezte csoportos jelleggel a kötelező balesetbiztosítást. Összefüggött a biztosítással a tiszteletdíjak alakulása is. A jegyzőgyakornokra nézve tárgyalták 1940-ben, hogy betegsége esetén miként folyósítják tiszteletdíját.⁸⁶ A döntés szerint, ha megbetegszik a jegyzőgyakornok, havi 50 P tiszteletdíj folyósítására jogosult 6 hónapra át. A képviselő-testület azért határozott így, hogy az Országos Társadalombiztosító Intézet-i (OTI) járulékot a gyakornok után ne kelljen fizetni, mivel az ügyis nyugdíjas állásba kerül, és levont járuléka elenyészik. Jobbnak látták tehát, ha féléven át csökkentett tiszteletdíjat fizetnek neki, mintha a kötelező járulékot vonnák tőle.

Láttuk, a biztosítás területén az önkormányzati alkalmazottak előnyösebb helyzetben voltak a falu paraszti lakosságával szemben. Ez az előny fokozódott a háború szorításában alkalmazott jutalmazások kifizetésével.

A képviselő-testület 1943. december 14-én döntött arról, hogy a községi alkalmazottaknak az 1943. évi karácsonyi segély címén egyhavi fizetést és egyhavi családi pótlék kétszeresét adja. Név szerint a következő összegeket, pengőben.⁸⁷

Székely Tivadar vezető jegyző	875	P
Balatonfüredi Sándor díjnok	182	„
Füle Antal kisegítő munkaerő	150	„
Füle Imre szociális kisegítő	71	„
Barna István községi kisbíró	145	„
Papp András postaküldönc	110	„
Összesen	1 533	„

A hivatalos nevén „karácsonyi segély”-nek nevezett jutalmakat sürgősséggel fizették ki, 1943. december 24-én, tehát 10 napon belül. Alapvetően ez nem községi javadalmozás, hanem inkább községi jótékonykodás volt, nem függetlenül a háborús helyzettől sem.

Gyálarét egyik prominens lakója Órhalmi Károly volt. Hivatalos rangja szerint helybeli földbirtokosnak és nyugalmazott huszárszázadosnak szólították. 1939-ben szeszfőző-gépet ajándékozott a községnek, amit a képviselő-testület örömmel elfogadott. Ez az esemény aztán alapot szolgáltatott a szeszfőzde létesítésének községi ügyéhez. Vagyis az ajándék-fölszerelésből szeszfőzdet akartak létesíteni 800 P beruházással. Maga a Haub-Talabér szeszfőzdei fölszerelés értéke 2800 P volt. Jó lehetőség a nagyértékű berendezést

84 12. kgy. 203/1937.

85 55. kgy. 47/1938.

86 23. kgy. 446/1940.

87 16. kgy. 2298/1943.

a falu javára hasznosítani. A szeszfőzde létesítése – úgy gondolták – a község szegény lakosságának anyagi helyzetét előmozdítja, mivel a gyümölcsök kifőzve háromszoros értéket képviselnek, mint gyümölcsként való eladással. Másrészt pedig a lehulló rossz gyümölcs is kifőzéssel hasznosítható. Úgy számoltak, hogy a községnek a szeszfőzdeből előreláthatólag 500–1000 P évi jövedelem is lenne.⁸⁸

Tudomásunk szerint a szeszfőzdeből kellő beruházási fedezet híján nem lett semmi.

A másik dolog, ami a gazdag földbirtokos és a falu viszonyára rávilágít, az 1940-ben kötött vadászati szerződés. Tárgya szerint Órhalmi Károly vadászbérlő vadászati bérleti idejének meghosszabbításáról volt szó, de a dolognak a jogügyleten túli tanulsága is van. A nyugalmazott huszárszázados ajánlatot tett a községnek arra, hogy a neki törvényileg biztosított 75%-os (900 P) haszonbér-fizetésről lemond, és helyette vállalja a 100% (1200 P) megfizetését. Cserébe viszont azt kérte, hogy az eredeti szerződést 12 évvel hosszabbítsák meg, egész 1956. július 31-ig. Gyála képviselő-testülete név szerinti szavazással elfogadta Órhalmi ezen ajánlatát, s javasolta, hogy jóváhagyás után a szerződést záradékolja azzal, hogy a bérleti időt a kért dátumig meghosszabbítják.⁸⁹ A dolog tanulsága: a falu úgy kedvezményezett egyik tekintélyes polgárának, hogy Órhalmi gesztusával szemben száraz pénzügyi megfontolásokat sorakoztatott föl. Ugyanis a jegyző bebizonyította, hogy a szerződés meghosszabbítása a községre nézve előnyös. A törvény 1940–1941-re csak 75%-os bérösszeg fizetését írja elő, ami így két év összegét nézve 600 P-vel több lesz. Másrészt, az eredeti szerződésben kikötött évi 1200 P bért újabb árverésen már nem lehetne elérni. Ne feledjük, akkor már háborús időknél néztek elébe. Fontos szempont volt a hosszú időre biztosított fix pénzbevétel lehetősége.

Bár nem tartozott a szorosan vett közélethez, a közösség megtartó ereje miatt itt kell szót ejtenünk a vallásgyakorlás lehetőségeiről.

Korszakunkban Gyálarét végig nélkülözte a saját plébániát. 1924-ben Gyálarétet a röszei egyházközséghez csatolták, amelynek pedig Szeged volt a kegyura.⁹⁰ A két háború közötti időben az ottani plébániai hivatalból járt a plébános Gyálarétre szentmisét tartani. Ez azonban valahogy megszakadhatott, mert a közgyűlési jegyzőkönyv külön tiszteletdíjat állapított meg annak, aki vállalja a falu lelki szolgálatát. Ennek megoldását keresték még 1939-ben is, mert saját egyházi szervezete még mindig nem volt. Így továbbra is szükséges maradt az ideiglenes egyházi szolgálat fönntartása. Addig viszont, míg „itt egyházi szervezet



Gyála, 1938. május 22., a Harangláb előtt, a tér közepén elsőáldozós kisgyermek.

A képen látható öltönyös úriember Gyálarét első jegyzője, Székely Tivadar, mellette pater Schneider Vencel.

A gyermekek valamennyien a gyálaréti iskola elsőáldozói 1938. május 22-én. Nacsá Piroska, Horváth Ilonka (Gyuris Józsefné), Joó Mária (Engi Lajosné), Káity Rozália (Barna Istvánné), Békési Mancsi, Ábrahám József, Rózsa István, Farkas Mihály, Szűcs Ferenc

88 26. kgy. 2116/1939.

89 32. kgy. 2043/1940.

90 Rösze földje és népe. Szerk.: Péter László. Szeged, 1996. 224.

megalakul, az egyházi adminisztráció ellátásáért, a lelki szükséglet kielégítéséért ellenszolgáltatást kell adni”, áll egy 1939-es községi határozatban.⁹¹ Ezért a falu 1940-re fölvelt 150 P-t (éves díj) a háztartási költségébe kifejezetten annak, aki ezt az egyházi szolgálatot ellátja. Tehát a keret már meg volt, de a plébános személye még ismeretlen. A tiszteletdíj folyósításának kezdetekor, 1940. október 1-jén még nem akadt jelentkező.

Ezután biztosan változott a helyzet, mert hat évvel később már más jellegű problémákról tudósít egy irat. Abban az áll, hogy a képviselő-testület teljesíti a helybéli egyházközség kérelmét, és hozzájárul ahhoz, miszerint a községközi tanácsteremben minden vasárnap és más katolikus ünnepen a szentmise megtartható legyen. A termet azonban úgy kell „elfoglalni, hogy az a közigazgatás célját is betöltse”. A használattal járó takarítás költségei az egyházat terhelték.⁹²

Vagyis 1946-ban katolikus filiálé már létezett, tehát volt, aki misézzen, s az egyház igénybe vehette a községházát, nem megbolygatva annak közigazgatási rendeltetését.

Egészen más hangulat uralkodott azonban a község egy 1948-ban tartott közgyűlésén.⁹³

Az 1948. november 10-i közgyűlés egyhangú határozattal mondta ki, hogy tiltakozik Mindszenty József hercegprímás működése ellen, és a képviselő-testület kéri a kormányzatot – szól a határozat –, hogy „demokráciánk terhére ne engedje Mindszentyt működni, és tiltsa be a Mindszenty-féle gyűléseket”. A hercegprímás – szól az indoklás – vallási színezetben politikai működést fejt ki. Ebből a célból „nem áttalja igénybe venni hívők vallásos érzületét sem”. A hívők hajlamosak – figyelmeztet az állásfoglalás – „a vallásos mezbe öltöztetett uszítást felfogni, de demokratikus országunknak nincs szüksége arra, hogy népünket kalandor-politikusok vallási színezetben jobboldali szellemben uszítsák”.

Megállapítják: Magyarországon a vallásszabadság teljesen szabad, nincs semmiféle korlátozás. De nem engedhető meg, hogy ebbe a szabadságba „a dolgozók államát súlyosan sértő politikát is belevigyenek”. Aki a dolgozók politikájának irányvonalát sérti, „sújtson le a kormányzat rá még akkor is, ha egyházi személyről van szó. Ha valaki politizál a dolgozók ellen, nem védhet meg senkit a papi palást sem. A földreformból, a gyárak, a bankok államosításából senkinek semmit nem engedünk Amíg a papság egy tekintélyes része rombolólag uszít, addig a dolgozók munkaversenyben minden erőt megfeszítve tevékenykednek a háború okozta szörnyű helyzet felszámolásán és az életszínvonal emeléséért.” Hangnemét és tartalmát ítélve, valamint összehasonlítva a korábbi községi döntésekkel, ez a határozat már műfaji keveredést mutat a testületi állásfoglalás és a „dörge-delmes ukáz” (utasítás) stílusa között. Az iskolák államosításában már ez a „szellem” öltött testet.

A kisközségek elengedhetetlen kelléke volt a tűzoltó-főlszerelés, amelyet nem annyira hatósági előírás, mint inkább íratlan társadalmi kódex tett normává minden kistelepülés számára. Így volt ez Gyálarét esetében is. 1938-ban határozták el, hogy a meglévő tűzoltószertárt kibővítik, mellé egy őrszobát, mosókonyhát, fűskamrát, valamint a községi iroda „tüzelőszerének” elhelyezésére „fűs- és szénkamrát” építenek. Az egész toldalék-melléképületet „külvilágban (kerületét tekintve) 11 méter hosszban és 5,3 szélességben” tervezték. Azért kellett bővíteni, mert a tűzrendészetről szóló BM szabály elrendelte megfelelő tűzoltószerek beszerzését, de azokat a meglévő kis, szűk szertárban nem tudták elhelyezni. 1938-ban rendelkezésre állt a tűzrendészethez szükséges hitel, el lehetett kezdeni a szertár építését.⁹⁴

91 16. kgy. 1636/1939.

92 60. kgy. 715/1946.

93 66. kgy. 2263/1948.

94 2. kgy. 1080/1938.

Felépülte után a község saját tűzbiztonságára egy tűzoltótisztet alkalmazott 1939-től. Ő felelt a tűzoltók (föltehetően önkéntesek) kiképzésért, a parancsnoki tisztség ellátásáért, amiért havi 20 P díjazást kapott. A falu saját fejlődése nélkülözhetetlen elemének tartotta a tűzoltóság tagjainak szakszerű kioktatását mind a tűzrendészet, mind a légvédelem területén. E nagy munkát adó szolgáltatást mint parancsnoki teljesítményt a község anyagi lehetőségeihez mérten díjazta.

1938-ban már léggóltalmi kiadások is terhelték a községi büdzsét, hiszen gondoskodni kellett a jövőre nézve 2538 P kiadás fedezetéről, ami a különböző felszerelések beszerzési árából állt elő. Adóemelés nélkül pénz csak máshonnan lehetett elvenni, ezért vetődött föl a nagy tételben szereplő tűzoltói felszerelésre szánt pénz csonkítása.⁹⁵

Mezőgazdasági viszonyok

Gyálaréten a jó minőségű termőföld és a viszonylag kevés legelő miatt a földművelés játszotta a döntő szerepet az emberek megélhetésében. Táblázatunk a vetésterület szerkezetének időbeli változását mutatja közel 35 év távlatában, korszakokon átítelve.

A főbb növények vetésterületének alakulása (ha):

Év	Búza	Kukorica	Lucerna	Fűszerpaprika	Vetésterület össz.
1938	769	707	251	277	2317
1948	692	624	135	268	2302
1962	407	412	172	341	2193 ⁹⁶

Az adatok Gyálarét egész határára vonatkoznak, tehát az uradalmi területeket is magukban foglalják. 1938-ban vetették be a földet a legnagyobb területen. A búza a határ jó egyharmadát foglalta el. A számközből nem derül ki a falu és a major aránya, de a falulakók átlagosan 1-2 holdas parcelláján búzát alig lehetett termelni. Azt részes aratásból vagy haszonbérletből kellett az embernek saját szükségletre beszerezni. Akkor még házi gazdálkodás folyt a faluban, az önellátás biztosítása volt a fő cél. Ez alól csak a paprika számított kivételnek. A kukorica alig kisebb vetésterülete az általános disznótartással, illetve állattartással függött össze, hisz a kukorica elsőrangú takarmányként szolgált. A lucerna szintén kiváló takarmánynövény, ráadásul réti természetű, és rét volt bőven. Mindkét takarmány nagyfogyasztója az uradalom volt. A fűszerpaprika viszont a gyálaiak tudományából nőtt nagygyá. Mondhatni, ez a hazája, hiszen termesztése és földolgozása Szegeden és környékén kezdődött a XVIII. század elején. E vidéken 1914 előtt 2014 hektárra ment a paprikatermő terület. A talaj, a csapadék-eloszlás, az időjárási viszonyok kedvező volta futtatta föl tájunkon a paprikatermelést. Hozzájárult még ehhez az is, hogy Szegeden és környékén sok volt a kis- és törpebirtok, Gyála meg szinte csak abból állt. De magas volt a kisbirtokok száma is. A paprika termesztés kifizetődőbb volt, mint a búzatermelés, különösen kisembereknél, akik maguk és családtagjaik végezték a sok aprólékos munkát. 1938-ban a kormány zárt paprikatermesztő területte nyilvánította Tápét, Kiskundorozsma és Gyála községeket. Termesztést csak e területen belül és csak engedéllyel lehetett végezni.⁹⁷ Ebből adódóan a 277 ha fűszerpaprikával bevetett terület szinte teljes egészében a falu művelési ága volt. Míg a búza, kukorica és lucerna vetésterülete 1962-re mintegy harmadával esett

95 39. kg. 1359/1938.

96 Történeti Statisztikai Közlemények, Növénytermelés I. köt. Községsoros adatok 1936–1962. Budapest, 1976. 345–347.

97 Délmagyarország, 1939. augusztus 8. 178. sz.



Cséplés a gyálareti határban az 1940-es évek végén



Arató munkások pihenőben az 1940-es évek végén

vissza, addig a paprikáé ugyanennyival nőtt. A paprikatermelésben a szocialista kor is jó üzletet látott állami egyedűrsága miatt. A Brunner-gazdaság korábban említett nagy bérlete a paprikatermesztés miatt váltott két nagy táblára, hisz Tápé és Gyála is a paprikatermesztő terület központjának kinevezett Szeged alá tartozott. A biztos haszonnal járó monopol termelés formálhatta a Brunner–Ébrey nagybirtok-üzem két külön (a gyálai Szilágyi és a tápai Szilveszter) major bérletét. Ők voltak a modern intenzív mezőgazdasági kultúra sikeres gazdász vállalkozói. Apró adalék a paprikatermesztés kézműves jellegéhez a vízigényességét bizonyító községi határozat 1934-ből. A falu melletti földtulajdonosok beadványt készítettek az ártézikút költségeihez való hozzájárulásról. A hivatalosan „Falu melletti agrárföldek”-nek nevezett ingatlan tulajdonosaitól az ártézi kút külső felépítményeihez fölkínált 300 P hozzájárulást a község elfogadta. Kötelezte magát egyben mindenkorra, hogy minden, Gyála gazdasági kötelékébe tartozó gazda, aki gazdasága hozzájárulását befizette, állandó jelleggel vihet az ártézi lajtöltő csapjától vizet a földjére. Az az agrárföldtulajdonos azonban, aki nem fizette be a hozzájárulást, nem kap vizet. A paprikaföld végén elhelyezett kancahordókba (palántázáshoz) a gyálai réten a lúdvári ártézi kútból hordta a vizet a nép.⁹⁸

A mezőgazdasági kultúrák arányváltozásai összefüggtek a vetéstervvvel kapcsolatos tervgazdálkodás költségeivel. Pl. az 1950-re tervezett kiadásokat úgy kalkulálták, hogy 1949-ben 1700 gazdálkodót tartottak nyilván.⁹⁹ Még a téeszítés előtt vagyunk, így a vetéstervet megannyi kisüzem között kellett koordinálni. A plusz munka meg plusz kiadásokat igényelt.

A másik kisüzemi tevékenységi forma a gyümölcsstermelés volt.

Bende Pál 1924-ben telepített 1 kh gyümölcsöst a gyálai réten. Új dolog volt ez, mert eddig a szőlőkben termesztettek szilvát, meggyet. Bende Pál a szőlőtől különálló gyümölcsöst telepített. Több fajtát: fontosalmát, véralmát, körtét, szilvát. A csemetéket Újszegeden vette, 1924-ben 100-at. Maga metszette, a család is segített, de csak a gallyat összetakarítani. Permetezte is a fákat, száraz időben többször, esősben 20 napra. 1936-ban az almafák közé őszibarack csemetéket telepített. 1942-ben már 500 őszibarackfa „termőképességével” számolhatott. De jött a „vizesség”, és a kalkulált 1,5 vagon őszibarackból lett néhány kiló.

A vizesség mindet megölte. Az almafákat úgy mentette meg, hogy a fatörzsek közül kiásta és kihányta a földet (a fertőzött talajt), és a helyére friss istállótrágyát terített. Kocsiszámra hordatta a trágyát az almafák koronája alá, melyek ezután termőre fordultak. Az őszibarack-termesztést sem adta föl. Maga hozott nemes vesszőt Szatymazról, szemzett és csemetéket nevelt. Bende Páltól szívesen vásároltak a szegedi nagy-

98 55. kgy. 1050/1934.

99 14. kgy. 1293/1949.



Horváth Béla



Bálint János, 1950-ig tanya tulajdonos, a tsz megalakulásakor tanyájától és minden földjétől megfosztották

kereskedők. Az 1920–1930-as években telepített gyümölcsösök az 1950-es években termelősövetkezeti tulajdonba kerültek, és a szakszerű gondozás hiányában kipusztultak.¹⁰⁰

Másik gyümölcsfajta telepítése községi kezdeményezés volt, s ez már átnyúlt a „népi demokráciába”.

Eperfaültetésre a falu területet engedett át 1947-ben. A képviselő-testület hozzájárult, hogy a szegedi Állami Selyemtenyésztési Felügyelőség a község tulajdonát képező szántóterületeken (550 és 1356 négyszögöl, illetve 1 h 184 négyszögöl) eperfafásítást végezzen. Megegyezés szerint Gyála a fásítással kapcsolatban költséget nem visel, az eperfás terület közterheit a felügyelőség, illetve az állam fizeti. Ezzel szemben a község lemond a terület hasznosításról, kivéve azt, hogy amikor az eperfák megerősödnek (kb. 8–10 év alatt) liba, sertés stb. kihajtása ellenszolgáltatás nélkül megengedett. Az eperfás terület selyemtenyésztés célját köteles szolgálni, a helybeliek a lombot díjmentesen szedhetik. A község kötelezi magát, hogy 50 éven belül a fák eltávolításához nem ragaszkodik, ha a fák ezen idő alatt megszakítás nélkül a helybeli selyemhernyó-tenyésztés érdekeit szolgálják. Esetleg a kiszáradt vagy kitermelt fa teljes anyaga a földtulajdonos községet illeti meg.

Az egész onnan indult, hogy a szegedi Állami Selyemtenyésztési Felügyelőség kérelmet terjesztett elő, miszerint a község tegye lehetővé alkalmas területen az eperfafásítást selyemhernyó-tenyésztés céljából.

A község ennek eleget tett, mert a leendő marha kihajtó út mellett fekvő szántókról volt szó, melyeket az elkerülhetetlen marhakielhajtás miatt szántóként használni nem lehet, nem gazdaságos.¹⁰¹

Gyálarét mezőgazdaságilag művelt területi egységeire mutat rá a mezőőri kerület beosztási lajstroma.¹⁰²

A községek határát miniszteri rendelet alapján „mezőőri őrzés” szempontjából is fölosztották. Gyálarét a közgyűlés 1937. június 15-i határozatával az alábbi mezőőri kerületeket állapította meg:

- 1/ A falu melletti agrárföldek dűlő egy mezőőr őrzése alatt.
- 2/ A Nagygörbe dűlő egy mezőőrrel.
- 3/ A városi csereföld egy mezőőrrel.
- 4/ A kisludvári földek egy mezőőrrel
- 5/ A városi csereföld II. része és az agrárföld dűlő községre eső felét egy mezőőr őrzi.
- 6/ Agrárföld déli felétől lefelé eső részt két mezőőr megosztatlanul közösen őrzi.

100 Juhász Antal: Gazdálkodás és életmód. In: Röske földje és népe. Szerk.: Péter László, Szeged, 1996.195.

101 9. kgy. 182/1947.

102 22. kgy. 1937. június 15.



A kastély helye a térképen

Nem tartozott mezőőri kerületbe a belterület, továbbá a Szilágyi és a fehérparti dűlők, mivel 100 holdon felüli gazdálkodók tulajdonában voltak. Vagyis az intézmény egyértelműen a falu külső gazdálkodásához szükséges rend fenntartója volt.

A fölfogadott mezőőrök javadalmát a képviselő-testület 300–300 P/év-ben állapította meg, mely összeget a birtokosoktól szedték be, de a falu előlegezte meg. Összege függött az OFB által megváltott földek vételárától. Az állam 1923-ban 1150 kataszteri holdat váltott meg két helybéli birtokostól, és 800 egyén között osztotta szét. A községnek juttatott földek magas vételárát az OFB 1937-es ítéletével leszállította. Egyben kötelezte a községi elöljáróságot, hogy kataszteres alapon (aranykorona-érték) számítsa ki dűlőként az új díjtételeket.

A két háború közötti gazdálkodás folyamatos jellemzője volt a változatos ingatlanhasznosítási mód.

Az ingatlanszerzés egyik módja a bérlet volt. 1937-ben a községi ingatlanokat bérbe adták árverésen, s az ott készült jegyzőkönyvek bérleti szerződésként is érvényesültek. A szérűskert és a megszerzett terület hasznóbérelt közgyűlésen állapították meg. Ingatlanszerzési bizonyítványt a községi főjegyző az alábbi személyeknek adott ki 1937-ben:

Bata Ferenc	Papp Ferencné	Ábrahám István	Kotogán János
Ábrahám István és Társai	Volford Ádám	Szekeres Kálmán	B. Nagy Antal
Kovács Lajos és Társa	Szalma József és Etel	Szécsi Józsefné ¹⁰³	

Mivel nagy volt a községi földhasznóbérlők száma, folyamatos igényként jelentkezett a földbérleti díjak csökkentése. A földhasznóbérlők 1937-ben beadott kérelme a bérleti idő hátralévő részére kérte az összeg leszállítását, amit azonban a község elutasított. Indokként hozták föl, hogy a község egész egyszerűen nem tehetett mást, mert biztosítani kellett költségvetési bevételeit, másrészt 1936-ban is ugyanolyan gazdasági viszonyok között bérelték ki árverésen az ingatlanjaikat, mint amilyenek 1937-ben is fennállnak.

Gyálárét mint hasznóbéreladó viselte tulajdonföldjeinek közterheit, mivel azokat lényegében vállalkozásba adta a bérlőnek, akinek csak a saját kezelésből származó haszon áll rendelkezésére, a tulajdon terhében ő hasznóbérlővel osztozik. Az ingatlan végleges hasznosítási módja az eladás volt. Ezzel Gyálárét nem élt a két háború között, nem is élhetett vele nagyon, mert az ingatlan a községi törzsvagyon legértéke-

sebb darabjai voltak, hivatásuk a falut folyamatosan szolgálni közjövdelemmel. Ellenben a községi földeket 1943-ban a képviselő-testület bérbe adta szóbeli árverésen helybéli lakosoknak.¹⁰⁴

Hasonló módon járt el a gyálai határban tulajdonnal bíró Szeged. Ottani bérföldjeinek eladása céljából a háborús években gyakran tartottak árveréseket. 1943-ban Szeged szabad királyi város mint a gyála-nagyréti ingatlanok tulajdonosa „Földeladási hirdetményben” tette közhírré, hogy folytatja bérföldjeinek árverésen történő eladását. 1943. július 31-én Pálfy József polgármester aláírásával részletes tájékoztatás jelent meg erről a Délmagyarország hasábjain, amiből megtudjuk, hogy az árveréshez ekkor már kormányhatósági jóváhagyás kellett. Személyesen a földművelésügyi miniszter engedélyezte, hogy Szeged nyilvános árverésen eladja gyála-nagyréti ingatlanjainak egy részét, esetleg az egészet, aszerint, ahogyan a fölmerülő szükséglet és a mutatkozó kereslet azt indokoltta teszi. Az árverés a felső, úgynevezett Sövény dűlőnek a Holt-Tisza felőli részén kezdődött augusztus 16-án. Egyholdas parcellák eladását tervezték, ugyanannak a vevőnek maximum 10 darabot. Fontos kitétel volt, hogy a haszonbérlok az általuk bérelt parcellára egyenlő ajánlat esetén előnyben részesülnek, de csak abban az esetben, ha az árverés leütése után nyomban kijelentik, hogy az elért vételárat megfizetni hajlandók, és az árverési föltételeknek mindenben és nyomban eleget tesznek. Tehát ilyen esetben a haszonbérlok ajánlatát kellett elfogadni. A haszonbérlokt védte az a szabályszerűség is, mely az árverési hatályt korlátozta. Eszerint az árverés nem terjedhetett ki az ingatlanok a birtokbalépés napjáig elvárt terményeire, függő termésére, melynek elsajátítására a törvény szerint nem az árverési vevő, hanem a haszonévező vagy haszonbérlok a jogosult az árverés után. Tehát abban az esetben, ha a parcellát nem a haszonbérlok vette meg, az új vevő birtokbalépése ellenére túrni tartozott, hogy a haszonbérlok a folyó gazdasági év letelte után is az egyes termények beérése szokásos időpontjáig a parcellára bejárhasson, és terményeit fogatával elszállíthassa. Ugyanakkor azt is kikötötte a szabályzat, hogy a vevőt a következő gazdasági év előmunkálataiban akadályozni nem szabad. 1943. november 8-án a Telefonos dűlőben levő ún. Récsey földeknél árverésre kerültek az előző árverés alkalmával el nem adott parcellák.¹⁰⁵ 1944-ben a gyálanagyréti földekből 173 ajánlattevőnek ingatlant adott el a város.¹⁰⁶ 1945 után átalakult a mezőgazdaság művelési ági szerkezete, részben a szántóterület csökkenése miatt, részben a termőföld hasznosítási módjának megváltozása miatt.

A gabonatermelést nézve pozitív változás, hogy Gyála község a földreform során szérűhelyhez jutott. Jóllehet az arra vezető út 200 méteres szakasza olyan gödrös volt, hogy föl kellett tölteni.¹⁰⁷ A szérűskertben a község így összegyűjthette a csépelni vagy szórni kívánt gabonát, nyílt, de kerített helyet biztosítva az asztagrakásnak.

A képviselő-testület 1948. október 4-i ülésén döntött arról, hogy a hullámtéri 75 hold szántón 1949-től marha- és sertéslegelőt létesít. Az előkészületek közé tartozott, hogy gulyást, kanászt és apaállat-gondozót fogadtak föl. Részükre 3,5 hold föld illetményt biztosítottak, melynek közterheit a „javadalmas”, azaz az állatgondozó fizette.¹⁰⁸

Végül is a legelőlétesítés egyelőre nem sikerült, mert a háziállatok súlygyarapodását eredményező dús legelőhöz beruházásokra lett volna szükség. Megmutatkozott a probléma a legelőkút körüli vitában is. A község a legelőkútra engedélyezett 3050 Ft tervhitelt szeretne volna más célra fölhasználni. A költséget

104 12. kgy./1943.

105 Délmagyarország, 1943. november 4.

106 Délmagyarország, 1944. április 1.

107 57. kgy. 1737/1948.

108 59. kgy. 1739/1948.

az 1949-i háztartási előirányzatban a rendkívüli beruházások között szerepeltették. Ugyanis hiába szeretett volna a falu 75 hold szántóterületen legelőt biztosítani, mert azon 1949-ben még szántó művelés folyt. Sőt, valószínűleg még 2–3 évig szántó művelés alatt fog állni – vélték a közgyűlésen –, mivel sem állami támogatással, sem egyéb módon fűmag híján legelőt létesíteni nem lehet. Olyan helyen pedig, ahol előreláthatólag még huzamosabb ideig szántóföldi termesztés folyik, nem célszerű legelőre szántó beruházást eszközölni, mint a legelői kút. Ennek kihasználása biztosítva nincs, és így egyelőre közérdeket nem szolgál – szól a képviselő-testületi határozat.¹⁰⁹

Még az is fölvetődött, hogy akkor fásítsák be a hullámtéri szántóterületet, ha már a legelőlétesítési tervet végrehajtani költségvetési fedezet híján nem lehet. A képviselő-testület mezőgazdasági bizottsága azonban ragaszkodott a fásítási terv végrehajtásához. Mindhiába, mert az ahhoz szükséges őszi mélyszántás és a facsemeték „leültetése” szintén pénzbe került.¹¹⁰

Az állattartás Gyálaréten főként a házi állatok gondozását jelentette, nem számított „húzó ágazatnak”. Az uradalmon már állattenyésztés folyt, főként háziállatok okszerű szaporítása, illetve fiatal állatok haszonállattá nevelése. A lakosság számára az állattenyésztésnek a háztartások önellátása, míg a község számára a gazdasági igavonók, illetve az apaállat biztosítása szempontjából volt jelentősége. Az utóbbi közérdekű súlyát mutatja, hogy a testületi gyűlések több oldalnyi határozatokat hoztak az állatszaporítás szabályairól. 1942-ben pl. egy teljes rendkívüli közgyűlést a fedeztetési díjak megállapításának szenteltek.¹¹¹

Hosszú és részletes szabályrendeletben írták elő a regulát, ami már terjedelmében is elüt a pármondatos ügyintézésektől. Szinte minden családnak elevenébe vágott a köztenyésztésre szolgáló apaállatok tartásával és gondozásával kapcsolatos kiadások fedezésének biztosítása. Lényege, hogy a köztenyésztéshez tartozó női ivarú állatok után fedeztetési díjak szedését rendelte el a képviselő-testület. Három részből állt: magának a fedeztetési díjnak a megállapításából, kivetési módjából és beszedéséből. Gyálán a következő állatokat sorolták a rendelet hatálya alá: a köztenyésztéshez tartozó tehén és üsző, bivalytehén és bivalyüsző, anyakoca, valamint anyajuh után fedeztetési díjat kellett fizetni. Ezt a díjat Gyálán úgy szabták meg, hogy az ne jelentsen a női ivarú állatokat tartó tulajdonosoknak túlzott megterhelést. Olyan mértékben állapították meg, hogy az abból várható bevétel az apaállat-tartás költségét lehetőleg fedezze. A fedeztetési díjkból származó teljes bevételt az apaállat-tartás és –gondozás költségeire, szükség esetén az apaállat használati díjnak fedezésére kellett fordítani. 1941-ben a kantartás rendezése úgy történt, hogy a fedeztetési díjat 5 P-ben állapították meg. Beszédesebb az a tény, hogy 1944 októberében a régi falu keretei között tartott utolsó közgyűlésen az egyik tárgy a községi kan vásárlása volt. Bikáról volt szó, mert a korábbi kant az apaállat vizsgálatokor kiselejtezték, több mint két éves volt a „leamortizálta”, s új kan vásárlása vált szükségessé. Az élet nem állhatott meg.

Ebben a kérdésben egyébként 1945 nem hozott változást.

A gazdasági igavonók rovatán 1949-ben 150 Ft többkiadás szerepelt.¹¹² Bár a probléma pénzügyi természetű volt, mögötte gazdálkodási elégtelenség húzódott. 1949-ben a község saját földjeit házi kezelésben műveltette. A múltban ez feles résztermelésben vagy bérletben történt. Ám a házi kezelésből többletköltség merült föl, ami azzal járt, hogy a község főleg az apaállatokkal kapcsolatban a földek egész terméséréhez hozzájutott. Itt arra gondolhatott a jegyzőkönyvvezető, hogy a községi tulajdonban levő földek

109 24. kgy. 801/1949.

110 71. kgy. 2016/1949.

111 13. kgy. 1086/1942.

112 56. kgy. 2016/1949.

terméshozamain nem kellett osztozkodni senkivel, így az apaállatok takarmányozása biztosított volt ugyan a községi földekből, de házi kezelésük költségei viszont megnőttek.

Az állattartás kérdése idővel ugyancsak a Szegeddel fennálló kapcsolatok tisztázását igényelte. Gyálarét kérelmet adott be a Szegeddel közös állat-egészségügyi kör alakítása tárgyában. A képviselő-testület kérte, hogy a falut állategészségügyi vonatkozásban csatolják Szegedhez. A község már évekkel ezelőtt javasolta közigazgatási elcsatolását Csanád megyétől, mellyel együtt járt volna az állategészségügyi kör új megalakítása is. A község beadványára sem válasz, sem intézkedés nem történt az ülés napjáig. Közegészségügyi szempontból már kilátásba helyezték, hogy 1950-re Szegeddel lesz Gyálarét összekapcsolva. Erre hivatkozva adta be kérelmét a község is. Sürgetett a helyzet, mert a meglévő állatállomány szaporodó gondjainak ellátása nemcsak zavartalanabb, de költségkímélőbb is lenne a Szegedről irányítás, mint a jelenlegi székhelyről, Szőregről.¹¹³ Lényegében tehát arról volt szó, hogy Szeged nagyobb tehervállaló, mint Szőreg, állattartási és anyagi kérdésekben nagyobb perspektívát nyújt a városi törvényhatóság.

Miután a közigazgatási átcsatolás kérdése még „ismeretlen”, a képviselő-testület szükségesnek tartotta egyes kérdések előbbrevitelét, köztük az állategészségügy jobb megoldását.

Vagyis, míg végleg eldőlt az átcsatolás ügye, Gyálarét addig is fokozatosan, lépésről lépésre már oda akarta kötni magát.

Szeged azonban megvizsgálta, hogy mely területen kapcsolódjanak össze. Egy látszólag „ártatlan” ügy, a községi bika beszerzésének ügye világított rá erre a magatartásra. Gyálarétnek 1949 előtt nem volt községi bikája. De 1949 júliusában kihelyeztek egyet a faluba. Azonban a kihelyezésig a községbeli tehenes gazdák Szegedre vitték teheneiket fedeztetni. 1949 tavaszán Szeged megtagadta a hatósága alá nem tartozó tehének fedeztetését, ami miatt a bika beszerzése rendkívül szükségessé vált. Ám előtte még bikaistállót kellett építeni és takarmányozásáról gondoskodni. Más apaállatoknál, pl. a községi kan esete mutatja, ezt a kérdést 1945 előtt úgy oldották meg, hogy az apaállatokat gazdákhhoz helyezték ki eltartás végett. Később a község az apaállatokat saját tartásba vette, és takarmányozásukról a községi földeken megtermelt terményekkel gondoskodott.¹¹⁴



Az első kisbolt Gyálaréten

113 42. kgy. 2016/1949.

114 64. kgy. 2016/1949.

A községi iskola sorsa

Gyálaréten a népoktatás szempontjából 1935-ben az volt a helyzet, hogy tanítás folyt, hiszen fiatal családok generációból állt a falu, sok tanköteles gyerekekkel, de ehhez tantermet még mindig csak ideiglenes jelleggel tudott szolgáltatni.

1935-ben a makói Királyi Tanfelügyelőség nyilatkozattételre szólította föl Gyálát az iskola fölépítéséhez rendelkezésre álló föltételekre nézve.¹¹⁵ Köztük említve az építendő iskolához és tanítói lakáshoz, valamint kerítéshez és melléképületekhez szükséges készpénzt, nyersanyagot, kézi és igás napszámot. Makó ezekhez kérte a község hozzájárulási nyilatkozatát. Gyála emlékeztetett arra közgyűlési határozatában, hogy a belterületének közepén fekvő 1250 négyszögöles telket már 1933-ban szerződésileg átadta a VKM-nek azzal, hogy az ingatlan vételárát Gyála fizeti törlesztőrészekben, mivel a telek az OFB által juttatott megváltott föld volt. Megtörtént telekkönyvileg a tulajdonjog Kincstár részére való bekebelezése. Így az ügy első, alaprésze elrendeződött: az állam tulajdonjoggal rendelkezik egy megfelelő nagyságú (1250 négyszögöl), jó elhelyezkedésű (faluközepe), száraz telekkel, ami iskola és tanítói lak céljára kiváló. Az újabb központi igényekkel szemben azonban Gyála nem értett egyet. Rögzítették, hogy a falunak sem készpénze, sem nyersanyaga nincs a kérés teljesítéséhez. Ahhoz a költségvetésben sem áll rendelkezésre semmi. A legkisebb mérvű hozzájárulás is 100% fölé emeli a községi pótdát, amit a helyi adózók nem bírnának elviselni. Ugyanígy nem tud az építéshez hozzájárulni kézi és igás napszámmal, mert a község 358 lakosa közül több mint fele gyermek és nő, férfi lakosságának nagy része meg gazdasági cseléd. Úgy, hogy a belterületen közerő 35 fő, 1 kétfogatúval és 5 egyfogatú igával. Az ő munkába állításuk jelentéktelen eredményt mutatna az anyagszállításnál és az építkezésnél. Gyála ezért „arra kéri a miniszter urat”, hogy az 1 tantermes, tanítói lakással ellátott iskola építését és körbekerítését államilag rendelje el. A falu hozzájárulásként a már adott iskolatelken kívül elvállalja a melléképület megépítését, úgy, hogy a telken már 1933-ban a község által megépített, téglalappal, vályogfallyal, cseréptetővel – 1200 P költséggel – megépített ideiglenes iskolát átalakítja három helyiséggé.



Gyálarét, elemi iskola, csoportkép, 1940-es évek
Komocsin Vera, Sutus Jolán, Ördögh Mariska,
Terhes Imre, Kószó József, Kollár Csaba, Varga
Pál, Takács János, Kószó János, Lévai Árpád,
Káity István... Tanító: Moldvay Árpád

Mégpedig: 1/ tanítói laknak, 2/ iskolai fűskamrának, 3/ mosókonyhának vagy istállónak. Ezenkívül épít hozzá egy téglalapú, vályogfalú, cseréptető sertesólat, kacs- és libaólat, s ezek fölé tyúkólat. Végül hozzájárul a község ahhoz, hogy az iskolatelek mellett levő ártézi kút vizét bevezessék az iskolába. A falu anyagi erejét látva elment teljesítőképességének határáig. Azért, hogy biztosítsa lakosai gyermekeinek az életben eligazodás alapját, az írni-olvasni és számtantudást. Gyála a telek adományozásával és a melléképületek fölépítésével vállalta az összes építési költség kb. ¼-ét.

A képviselő-testület átlátta az ügy fontosságát, s döntött az iskola végleges épületben való elhelyezéséről, a mostani ideiglenes épülettel szemben. Ebből kiindulva 1937-ben a képviselő-testület jóváhagyta az iskolai költségvetést 1938-ra 350 P szükséglettel.

A gyálai állami elemi népiskola fejlődésének következő lépcsőfoka, hogy létrehozták az Iskolai Gondnokságot 1939-ben. Tagként az alábbi személyeket választották meg 6 évre:

Sebők Lajos, Bozsó Sándor, Nógrádi Ferenc és Pfuhl János községbeli lakosokat.¹¹⁶

Pár évvel későbbi adat, hogy az iskolabizottság tagjai teljesen kicserélődtek. 1945. október 8-án a képviselő-testület az iskolagondnokságba tagokként a következő személyeket delegálta: Szabó Mihály, Vörös Bálint, Takács János és Simon Szilveszter.¹¹⁷

1940. december 13-án döntöttek az iskola további fejlesztéséről. Ha a Gyálai Állami Elemi Népiskolához második tanteremt rendelnek ki, akkor a község bérlet útján 1 tanteremről, annak felszereléséről és világításáról természetben gondoskodik. Ezt a kiadást a költségvetésbe tervezett 300 P többletbevétel terhére eszközlik.¹¹⁸ Szükséges volt a döntés meghozatala, mert a Gyálai Elemi Népiskola 1940-ben még mindig egyetlen ideiglenes teremből állt, melynek alapterjedelme 6,5 m volt. Ebben a teremben 72 gyermek tanult, s elhelyezésük a szűk helyen egészségük kárára is mehetett volna. A túlszűfolttság enyhítése csak egy új teremmel volt lehetséges, mivel a váltakozó tanítás a külterületi gyermekek miatt nem jöhetett számításba.

Apróbbat lendített az ügyön, hogy 1941. december 13-án a község elhatározta: az Állami Elemi Népiskola telkét körbe kerítik. Az előjáróság megvásárolja a 150 cm magas, 20-as fekete gépfonattal és 2 sor tüske-dróttal ellátandó kerítés anyagát. Tartására a községtulajdonát képező akácfaoszlopokat bocsájtják rendelkezésre. A kerítés teljes magassága 180 cm-es lesz. Az építésre a szeszfőzde létesítésére beállított 800 P-t használja föl, egyszersmind kijelentve, hogy szeszfőzdet pedig nem létesít.¹¹⁹

Ez újabb anyagi vállalás volt annak érdekében, hogy végre megépüljön az az iskola. A község tudatában volt annak, hogy iskola építése esetén a kerítésépítés a falu dolga. Mivel a telek a község belterületének közepén feküdt, nem messze a szeszfőzdetől, sok kellemetlenségre adott okot, hogy nincs elkerítve. A szeszfőzde építését azért ejtette a képviselő-testület, mert az kb. 1200 P-be került volna, amire nem volt fedezet, míg az így fölszabaduló 800 P hitelt inkább a kerítésre szánta. Az azonnali végrehajtás pedig azért kellett, mert drótot 1941 decemberében még lehetett kapni elfogadható áron, de nem volt rá biztosíték, hogy később is lesz erre mód.

A háború utáni hírekből sem lehet nagy javulásra következtetni. 1946-ban azt jelentette a jegyző, hogy a községben megfelelő népiskola, illetve általános iskolaépület nincs. A község szépen fejlődik, egyre több a tanköteles gyermek, de iskolázásuk nehézségekre ütközik. „A jelenlegi hely, ahol a tanítás folyik, istálló-

116 23. kgy. 1553/1939.

117 19. kgy. 734/1945.

118 37. kgy. 1369/1940.

119 63. kgy. 2019/1941.

szerű épület – állapítja meg –, s csak kis helyiség áll rendelkezésre. Fölveti ezzel kapcsolatban, hogy a falu határában kiosztott Hudi Józsefné (Őrhalmi Margit) féle birtokon egy egészen jó állapotban lévő urasági lak maradt, melynek „ott állni tovább semmi célja” (vagyis: céltalan, hogy ott tovább álljon). A falu kérje a Hudy-lak lebontásának engedélyezését, és kérjen állami támogatást ennek az épületnek a községben való fölépítésére.¹²⁰

Az épületet Hruska Imre újszentiváni vállalkozó átnézte, majd kijelentette, hogy Gyálaréten megfelelő iskolát lehet belőle fölépíteni mintegy 100 000 Ft költséggel. Mire a jegyző javasolta, ajánlja föl a képviselő-testület az államnak, hogy a kastély megváltási árának kifizetését magára vállalja, ha az állam a lebontáshoz és fölépítéshez teljes támogatást nyújt.



Gyálarét, elemi iskola, csoportkép, 1940-es évek

Monostori József, Katona Imre, Káity Antal, Völçsei Kálmán, Antal István, Molnár Antal, Jónai József, Völçsei István, Kószó János, Tóth Margit, Takács Julianna, Németh Sándor, Takács András, Takács Ilona, Ördögh Klára, Antal Kati, Sutus Jolán, Bánfi Imre, Papdi Ferenc, Simon Ferenc

A testület aztán ennek megfelelően határozott, kimondva, hogy a „Hudy-féle urilak” megváltási árát a község magára vállalja, ha az állam az iskola felépítéséhez államsegélyt ad.

Mindenki számára világos volt, hogy az „urilak” kifejezés a Dús majorban álló kastélyra utal. Ezért is válik innentől különösen érdekessé az iskolatörténet, melynek ügye a közgyűlés 1947. április 1-jei gyűlésén folytatódott.

120 59. kgy. 708/1946.

A jegyző beszámolójából kiderült, hogy az iskolaépítés dolga nem haladt előre, s így az államsegélyt sem tudták érdemlegesen elintézni. Ennek oka, hogy a makói Államépítészeti Hivatal szakvéleménye szerint a „kőműves vállalkozó” által elkészített terv és költségvetés nem felel meg.¹²¹ Időközben az előjáróság letett a kastély építőanyagának iskolai célú fölhasználásáról. A Hudy-féle, községnek juttatott „lakóépület” lebontásából származó anyagot immár kultúrház céljára kívánták hasznosítani. A képviselő-testület kimondta, hogy a „Hudy-féle villaszerű lakóépületet”, ahogy a kastélyt most már sokadára nevezték, le kell bontani, anyagát pedig kultúrház felépítése céljára fölhasználni. A bontás és az anyagszállítás feladata az előjáróságé lett, a faanyagot a község háza udvarán, a „téglanyagot” a leendő kultúrház telkén kellett elhelyezni. Gyálarét a földreform során kapta juttatásul a „Hudy-féle villalakást, illetőleg épületet”.¹²² Ez már az 5. elnevezése az ingatlannak, de az egykori, valós hivatását és küldetését jelölő építészeti műfaji besorolását vagy a nép száján forgó korabeli elnevezését, hogy ti. kastély, kerülték, mint macska a forró kását. Igaz, legalább fölvilágosítást adtak arra nézve, miért nem. Ugyanis a kastély 1945–1948 között ideiglenes lakásul szolgált szegényparasztok számára. Közülük azonban idővel sokan elköltöztek, s a község vezetése úgy látta, hogy az épület fönntartása ezután már semmilyen körülmények között sem indokolt. Egyrészt a szükséges renoválási költségek miatt, másrészt az ismeretlenek által bármikor bekövetkezhető rongálás és lopás miatt, ami a közösség károsodását eredményezné. Nyomós indokként vetődött még föl, hogy Gyálaréten nem volt kultúrhelyiség. Ennek orvoslása kétségtelen közművelődési feladatnak tűnt, hisz létezett egy föltörekvő és művelődni vágyó parasztság, amely élni kívánt az új lehetőségekkel, s ezt jól szolgálta volna egy rendelkezésre álló kultúrotthon. Azonban a kultúrintézmény létesítésének célját hivatalosan abban jelölték meg, hogy az a parasztság szakmai és politikai művelődését, szabadidejében pedig szórakozását szolgálja. Hogy mit értettek „politikai” művelődésen, arra fényt vet az a testületi vélekedés a bontásról, amely így hangzik: „Nem utolsósorban érzi mindenki, hogy ennek a még meglévő feudális emléknek eltávolítása teljesen időszerűvé vált.”¹²³

Tehát erről volt szó: pénz kell a fönntartáshoz, jó lenne egy kultúrház, de már épp időszerű a múlt eltörlése is. A lebontás és az újbóli fölépítés – ahogy még akkor gondolták –, ha költségbe is van, de nem haszontalan. Egy kastély azonban, amely az elődök emlékét hordozza, amely a falu eredetére utal, a „kényszer-honfoglalás” még álló, de néma tanúja az új élet jövőképebe nem fért bele. Az „új” akkor sikeres, ha elvágunk minden kapcsolatot a gyökerekkel – gondolhatták többen a vezetésből, mert nem fog vissza. Pedig épp a gyökértelenség az, ami labilissá tesz egyént és közösséget egyaránt, mert könnyebb kidönteni. Még akkor is, ha az egyik gyökérszál keserű emlékeket idéz egyesekben. Az 1948. november 27-i közgyűlésen döntöttek a volt Hudy-kastély épületének lebontásáról.

Az állam 1945-ben Gyálarét községnek juttatta, és most lebontatja azzal a céllal, hogy anyagából kultúrházat épít. A bontási munkáért felelő képviselőtestületi tagok Gyuris István és Nacs János lettek. A kézi munkában résztvevők az egész épület lebontásáért, a téglák megtisztításáért a kitermelt téglá egyharmadát kapják munkadíj fejében.

A fuvarosok pedig a községnek jutó összes anyag és téglá befuvarozásáért a fuvarozás alá kerülő téglamenyiség egynegyedét kapják munkadíjul.

Indoklásban fejtették ki, hogy a Hudy-féle kastélyt a község kifejezetten hasznosítás vagy felhasználás céljára kapta. A kettő közül az első a célszerű, vagyis a bontás. Ugyanis már a harmadik éve nem találtak

121 12. kgy. 5/1947.

122 68. kgy. 2264/1948.

123 69. kgy. 1657/1948.

olyan megoldást, hogy a kieső és félreeső helyén bármily célra is föl lehessen használni. Az épület karbantartás nélkül nem maradhat, mert tönkre menne, amiből viszont jelentékeny kár származik. Gyálarét lakosságának régi óhaja egy kultúrépület létesítése. Ennek megvalósítását nagymértékben elősegíti a bontási anyag, ami az elég jó szerkezetű épületből kikerül.¹²⁴

Így foglalt állást a képviselőtestület. De mindebből csak a bontás valósult meg, a kultúrház céljára való újra fölépítés szándéka nem, illetve elég csökevényesen vált valóra, amennyiben az az anyagot széthordó lakosok házaiban materializálódott.

Az ezutáni iskolatörténet már nem annyira az iskola építéséről, mint inkább a tanítás ideológiai álvetéséről szól. 1948. június 3-án rendkívüli közgyűlésen tárgyaltak a hitfelekezeti iskolák államosításáról. A jegyző előadta, hogy az országban mindenütt mozgalmak indultak a hitfelekezeti iskolák állami kezelésbe vétele, illetve államosítása érdekében. Javasolta, hogy a képviselő-testület szintén foglaljon állást ebben a kérdésben, és támogassa a kormányzat, a magyar nép többségének törekvését, és határozatilag mondja ki, hogy a lehető legrövidebb időn belül kéri az államosítás megvalósítását.

Így is szólt a határozat: a község egyhangúlag kimondta, a hitfelekezeti iskolák államosítását föltétlenül kívánatosnak tartja a magyar demokrácia további megerősödése érdekében.

Az épületgond orvoslása érdekében a közgyűlés 1948. október 4-i ülésén fölmerült a jegyzői lakás 2 szobájának átadása iskola céljára és az emiatt szükséges átalakítások ügye. Nem tudni, ki referálta a témát, de nem valószínű, hogy maga a jegyző. Csupán annyit rögzített a jegyzőkönyv, hogy az „előadó”. Ő pedig „előadta”, hogy a jegyzőnek a község házában egy 4 szobás „természetbeni”, azaz szolgálati lakása van, amiből csak két szobát használ. A többire nincs szüksége, s berendezni sem áll módjában. Mivel két szoba ott állt kihasználatlanul, ugyanakkor az általános iskolai oktatásnak megnehezítései voltak, az a javaslat született, hogy a fölösleges két szobát a lakásról válasszák le, a lakást az ajtók áthelyezésével tegyék különállóvá, a két üres szobát pedig egy teremszerű helyiséggé nyissák össze.

A képviselő-testület így is döntött. Megszavazta a 2500 Ft-os költséget is, melynek fedezetét az 1948-i községi háztartásban iskolai oktatás céljára biztosított 15 000 Ft terhére jegyezte be. Így a jegyzőnek visszamaradt 2 szoba és mellékhelyiségei, melyek térítési díját havi 25 Ft-ban állapították meg.¹²⁵

E határozat végrehajtása is már a „lopakodó” népi demokratikus „újításokat” tükrözte. Tekintettel arra, hogy a községi ingatlanvagyron átalakításáról és rendeltetésszerű fölhasználásának megváltoztatásáról volt szó, a döntést a régi Szabályrendelet szerint föl kellett volna terjeszteni fölsőbb hatóságoknak jóváhagyásra. De az iskolai oktatás sürgőssége miatt a képviselő-testület kimondta saját határozatának azonnali végrehajthatóságát. Mivel a sürgősség miatt a határozat elleni általános 15 napos föllebbezési időt is 3 napra szorította le a testület, összességében „innovatív” eljárásmóddal került meg az érvényes előírásokat. Indoklásul azt hozták föl, hogy a meglévő iskolai épület némi átalakításával nem lehet Gyálarét községben az iskolai oktatást biztosítani. Ennek végrehajtása egyébként is húzódik, mert a szükséges 10 000 Ft még nem áll rendelkezésre.

A jegyző az általa nem lakott szobákról önként lemondott a cél érdekében, így elérhetővé vált, hogy még ebben a tanévben már mintegy 40, egyébként el nem helyezhető tanköteles rendes tanteremhez jusson. Így kapott a gyálai általános iskola második tantermet, ahová 1948-ban 900 forintért állítottak be kályhát mint szükséges iskolai felszerelést.

124 43. kgy. 956/1948.

125 46. kgy. 1729/1948.

Utak és utcák

Gyálarét hétköznapi életének nagy gondja volt az utak rossz állapota, illetve az úthálózat elégtelensége. 1937-ben a közdűlő utak hálózatába a következő utakat vették föl:

- 1/ „Községi bevezető útnak elnevezett azon utat”, mely Szeged város határánál kezdődik, és a Szilágyiig terjed.
- 2/ „Töltésre járó útnak elnevezett azon utat”, mely az előbb (Szilágy) végződő útnál kezdődik, s a Nagygörbe dűlő déli oldalán levő úttal a körtöltés úthoz vezet. Ezen útnak egy része Szeged tulajdona, de azt közforgalom részére való megnyitásának céljából a közgyűlésnek meg kellene vásárolni, illetve kisajátítani.
- 3/ „Kistöltés útnak nevezett utat”, mely a Nagygörbe dűlő északi oldalán kezdődik és a Holt-Tisza folyó partján vonul egészen a társulati nagyszivattyú telepig.
- 4/ „Átkötő útnak elnevezett azon utat”, mely a kisszivattyútól a Récsey majoron át a Péter dűlőig vezet.¹²⁶ Azért kellett így határozni, mert e négy úttal megközelíthető lett a többi községi közdűlő út, melyek az egyes földekhez való eljutást szolgálják, másrészt pedig az Államépítészeti Hivatal kiküldötte is ezeket az utakat javasolta a közdűlő utak hálózatába fölvenni.

A térség vizenyős tulajdonsága hatott a birtokok fizikai megközelítésére. A Szeged-Szentmihálytelken lakó, de Gyála községben földbirtokkal rendelkező 300 földtulajdonos 1937 tavaszán a Holt-Tisza magas állása miatt a Szentmihálytelekre vezető rét holt-tiszai átjáróján nem tudott átjárni, mert víz alatt volt. 3–7 km kerülővel tudtak csak más átjárón földjeik megmunkálására menni. A szentmihálytelki földtulajdonnal rendelkezők nevében küldöttség jelent meg a gyálaréti előljáróságnál, s kérte az átjáró felemeléséhez való pénzügyi hozzájárulást. Mire a falu 150 P-t szavazott meg a gazdák tulajdonát képező átjáró feltöltéséhez.¹²⁷

Az úthálózat-bővítés még abban az évben tovább folytatódott. 1938. május 3-án döntött a képviselőtestület a belterületnek a Nagygörbe dűlővel való összeköttetéséről. Ehhez megvásároltak Szeged város birtokából 2 öl széles területet út céljára, amit a Városi csereföld I. dűlő ingatlanában levő úttal kívántak összekötni. Az adásvétel végrehajtását a jegyzőre és a bíróra bízták holdanként 800–1000 P közötti ár kikötése mellett.¹²⁸ A két út összekötése nagy fontossággal bírt az adózók szempontjából, mivel a Nagygörbe dűlő enélkül belterületről nem volt megközelíthető. Szükségesnek tartották azért is, hogy Szeged-Szentmihálytelek, ahol sok itteni földtulajdonos lakott, gazdái számára is megközelíthetővé tegyék Gyála belterületét, illetve a belterület mellett fekvő földjeiket. Gyála és Szeged kölcsönös érdeke is ez volt, mivel az utóbbi magántulajdonát képező 200 holdas birtokot a bérlők könnyebben közelíthették meg.

Dr. Pálffy József polgármester a Délmagyarország „Hirdetés” rovatában tette közzé, hogy Szeged szabad királyi város törvényhatóságának közgyűlése 1938. július 29-i ülésén közérdekű határozattal városi földet adott el örök áron Gyála községnek közút céljaira.¹²⁹

Szeged válasza tehát pozitív volt. A gyálai bíróval és jegyzővel történt megegyezés folytán eladott 600 négyszögöl ingatlant 375 P-ért út céljára. Ezt a szerződést a közgyűlés 1939. augusztus 11-én hagyta jóvá „Gyála község és Szeged sz. kir. város közötti adás-vételi szerződés” címet viselő véghatározatában.¹³⁰

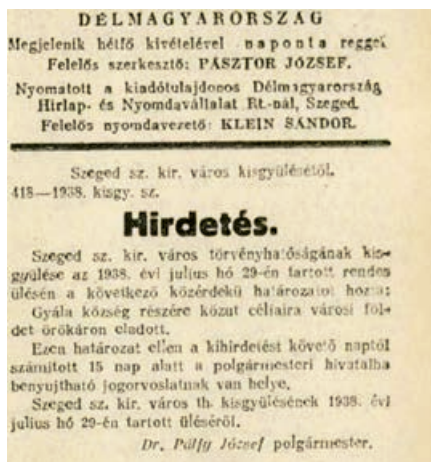
126 21. kgy. 557/1937.

127 17. kgy. 1554/1937.

128 25. kgy. 560/ 1938.

129 Délmagyarország, 1938. augusztus 3.

130 19. kgy. 584/1939.



Hirdetés a Délmagyarországban



Gyálaréti busz

Fontos ügyletről volt szó, amihez képest a 600 négyszögöl vásárolt terület mérete nem is olyan nagy.

Ugyanis Gyála község belterülete és a határát képező mintegy 3200 hold ingatlan között nem volt összekötő út. Így ezt a 3200 holdat csak magánterületen át lehetett megközelíteni.

A dolog részét képezte a Nagygörbe-átjáró rendezése. Ennek során az átjáró területéről a tulajdonosok, Ábrahám K. Imre és neje, Szűcs B. Julianna, valamint Király Lukács örökösei 1939. augusztus 10-én lemondtak, s kérték a község részére juttatását. A kártérítési összeg fedezetet talált az „útérdekeltség” (községi útalap) részére megszavazott 150 P hozzájárulásból, így a falunak nem kellett külön gondoskodni fedezetről.

A földreform-eljárás során (1923) kiosztották a Nagygörbe dűlőt megváltott földenként Szeged-Szentmihálytelek-i lakosoknak, akiket viszont a Holt-Tisza, pontosabban a holtági magas vízállás elválasztott földjeiktől.

A földhözjutottak, hogy földjeiket gyorsan és könnyen megközelítsék, 1927-ben átjárót építettek. Az átjáró útterületét két földhözjutótól használták minden ellenszolgáltatás nélkül mint közutat. Szeged elhatározta, hogy a nagygörbei átjárót kiépíti, mert ezen fontos közlekedni. Ki is építette a gyálai oldalon kb. 800 P költséggel. Csupán azt kérte Gyálától, a község az út területét szerezze meg, hogy az állandó úttá váljon.

Ezért vált szükségessé, hogy a földhözjutottak által lemondott területet a falu út céljára megigényelje.

Ezután következett a röszkei átjáró ügye 1941-ben. A probléma hasonló volt ez előzőhöz: van egy fontos átjáró a gazdálkodás szempontjából, amit nem lehetett használni. Gyálarét határozatban fogadta el, hogy hozzájárulás címén a község maga 3000 P-t fizet az útalapból, a birtokosság támogatásként 1000 P-t saját zsebéből az átjáró megépítésének céljára.

Ez összesen 4000 P gyálai hozzájárulást tett ki, de csak azzal a feltétellel voltak hajlandók rendelkezésre bocsátani, ha Szeged az átjárót mind a szegedi, mind a gyálai oldalon kiépíti és kikövezi. Ugyanis az átjáró

járáhatatlan volt, megcsináltatása nem tűrt halasztást.¹³¹ Sikeres megvalósításához a község anyagi ereje a megszavazott összegnél nem bírta el a többit.

A Holt-Tisza átjárók karbantartási ügye még 1949-ben is foglalkoztatta a községet.¹³² Akkor 4 db holt-tiszai átjáró javítása vált szükségessé, miután azok „vicinális” (alsóbb rendű) közlekedési utak voltak. Szeged város és Csanád vármegye törvényhatóságának közös kötelessége lett volna a kijavításuk, de tekintettel arra, hogy a közlekedési utak karbantartásáról a törvényhatóság részéről intézkedés még nem történt, a község hajlandó volt kisebb összegű karbantartási költséget saját 1950-re szóló költségvetésébe beállítani. Ilyen esetek finanszírozására szolgált régebben a községi útalap. A közérdekű rendeltetésű pénzügyi forrás jeles szerepet töltött be a falu fejlődésének előmozdításában. 1935-ben hozták létre a kövesút létesítése céljából. A kövesút (makadám) 1939-ben elkészült. Zavartalan használatához ki kellett ásatni a köves út mellett elfolyó ártézi kúti és esővizet elvezető csatornát, valamint kitegláztatni a községhez előtti részt több mint 1000 P-ért. A kövesút építése miatt az eddigi ártézi kút elvezető-csatorna a hivatásának továbbra már nem felelt meg, mert aláztatta a kövesutat. A kövezet műszaki bejárásánál ezt kifogásolták is, megállapítva, hogy szükségessé vált egy új csatorna építése és annak kiteglázása. Pénzügyi fedezetet az útalap biztosított hozzá.¹³³

Valószínű, hogy a háborús évek viszonyai újra erodálhatták a csatorna-építményt, mert 1948-ban a vízelvezető csatorna több helyen beszakadt. A megjavításához szükséges 100 db téglát, 3 db cementcsövet és más kisebb anyagokat megszavazta ugyan a testület, de a Csanád megyei kisgyűlés elutasította a határozatot.¹³⁴ A háború után kezdődött az útalap „mélyrepülése”. 1947-ben sem bevételei nem voltak már, sem kötelezettségek nem terhelték. Így pénzügyileg megszüntethető volt, meg is szüntették. Pengőben fekvő vagyona az infláció során tönkrement, az előjáróság betétpénztárban tartotta nyilván községi betétkönyvként, ott sorvadt el lassan.¹³⁵

1947-től az új beruházások fedezéséhez már forintban számoltak. Szemléltetésképp álljon itt az 1947-re tervezett gyálaréti közberuházások listája:¹³⁶

Jégverem újjáépítésére	600 Ft
Járványkórház karbantartására	30 „
Dögtér fönntartására	30 „
Utak javítására	300 „
Iskolai kerítésre	1000 „
Gyermekjátsszótér felszerelésre	700 „

Két területre fordítottak kiemelt figyelmet: közegészségügyre és a fiatal nemzedékre. A jégvermeket a községek általában termények vagy élelmiszerek konzerválásra tartották fenn, többnyire természetes jéggel. Lényegében egy háztartási célból épített egyszerűbb kivitelű pince volt, amit a hatóságok egészségügyi szempontból létesítettek.

A '40-es években még népbetegségnek számított a fertőző gümőkór. Az iratból nem derül ki, hogy milyen járványkórház karbantartására szavaz meg a gyűlés 30 Ft-t. Föltehetően a Makón 1930-ban létesített

131 58. kgy. 665/1941.

132 18. kgy. 1297/1949.

133 21. kgy. 2122/1939.

134 58. kgy. 1738/1948.

135 22. kgy. 811/1947.

136 25. kgy. 420/1947.

járványkórház számára, amely Gyálarétről is fogadott fertőzötteket, hisz a vármegyei közkórház fertőző osztályaként működött.¹³⁷ A legtöbb pénz az ifjúság nevelésére fordították, ami Gyálarét korösszetételéből adódóan érthető döntés. A jövőbe ruháztak be.

Falukép és falurendezés szempontjából is fontos döntést hozott a képviselő-testület, amikor Gyálarét község utcáinak elnevezéséről fogadtak el határozatot az 1947. január 12-i ülésen.¹³⁸ A falu utcáit és tereit a következő nevekkal „jelölte” meg, a község déli oldala felől számítva.

- | | |
|--------------------------|----------------------------|
| I. utca (egy sor ház) | Kossuth Lajos utca |
| II. utca (két sor ház) | Toldi Miklós utca |
| III. utca (két sor ház) | Petőfi Sándor utca |
| IV. utca (két sor ház) | Rákóczi Ferenc utca |
| V. utca (egy sor ház) | gróf Széchenyi István utca |
| VI. utca (új kiosztás) | Deák Ferenc utca |
| VII. utca (új kiosztás) | Arany János utca |
| VIII. utca (új kiosztás) | Kölcsey Ferenc utca |

A falut valamikor úgy tervezték, hogy a „derékutca” (fő utca) észak–déli tájolású legyen. Gyálának csak egy útja volt, ami összekötötte Szegeddel. De azon se tudtak esős időben járni, mert a földút sárrá változott. Brunner Imre volt az, aki erősen szorgalmazta a derékút makadámmá építését, mert a termények Szegedre szállítása a rossz út miatt akadozott, ezért a jobb útra föltétlenül szükség volt. Az 1940-es évek elején kezdődött útépítés még nem köves utat célzott, hanem csak kövezett vagy régiesen makadám utat.



A tér közepén, a harangláb helyén álló szovjet hősi emlékmű

Gyálarét térképe, 1950
(HU MNL CSML
XV:1.TÉRKÉPGYŰJTEMÉNY
T.245/12)



137 Képviselőházi Irományok V. Budapest 1932. 440/1931. sz.

138 3. kgy. 40/1947.

Kabai József¹³⁹ visszaemlékezése szerint az emberek az út mellett szó szerint törték–zúzták a követ kézi erővel, majd belelapították a zúzalékot a földbe, így tömörítve a Gyálarét-Klebelsberg–telep közötti útszakaszt. Történetileg nézve Gyálának kettős szerkezete alakult ki 1945 után. A régi falut a megváltott házhelyeken épült házsorok képviselték. Az Újfalut a régi falu folytatásaként képzelték el, vagyis a Szegedre vezető út jobboldalán. Csakhogy az ott lakó polgárok nem egyeztek bele, hogy földjüket, átlagosan 3–5 holdas parcellákat a község falufejlesztés céljára igénybe vegye. A kárpótlási cserére fölkínált területet (a Szegedre vezető út baloldalán) nem fogadták el, mert azt vizesebbnek, rosszabb minőségű földnek tartották. Így az Újfalut nem a régi folytatásaként, hanem vele átellenben kimért új házhelyeken jött létre 1945–1949 között. Ahol ma a foci pálya található, az a föld valamikor az uradalomhoz tartozott, majd újjgazdáké lett, akik a föld termőereje, jó természetrajzi adottsága miatt nem szívesen engedték volna át az eredeti falu terjeszkedési szándékának. Igaz, az út másik (bal) oldalán is jó televényes volt a föld, de felszínén jobban megállt a víz, átnedvesedett a talaj. Itt jött létre az új osztás.¹⁴⁰

Az új házhelyeknél 8 utcát nyitottak meg 1945–1948 között, melyek lejárata árokban végződött, így lényegében árokáthidalással kellett a házhelyosztás útlejáróit rendbe hozni.

Többször belevágtak már, de fedezet híján befejezni nem tudták. 1948-ban a befejezés érdekében további fedezetről (2250 Ft) gondoskodott a falu.¹⁴¹

Az új osztáson 500 négyszögöles volt egy házhely (1923-ban 600 négyszögöl = 1 pozsonyi mérő a régi úrbéri mérték szerint), tehát nagy kertjük volt. A mai házhelyek átlagosan 250 négyszögölet tesznek ki. Csökkenésük alapvető változást tükröz: eredetileg a házhely egy család létalapjául szolgált a belsőséggel (lakhely) és a külsőséggel (termőföld) egy telket képezve. Idővel ez az önellátást még biztosító gazdálkodási és fogyasztási egységgé vált, kiegészítő kereseti tevékenységet is föltételezve (ilyen telepes hely jött létre itt 1923 után). Majd jött az új korszak, és a ház egyre inkább pusztá lakóhelyként, családi életközösségként funkcionált, létfenntartó üzem jellege sorvadásnak indult.

A „községi közteret” 1948-ban már „újfalusi köztér”-ként emlegették, melynek körbekerítésére 1000 Ft hitel fölvételét szavaztak meg. Azzal érvelvén, hogy a közteret – ami valószínű, hogy a „főtér” szinonimája – bekerítés nélkül rendezni nem lehet.

Mivel a legelőkútra engedélyezett tervehitel okafogyottá vált, a jegyző javasolta, hogy az arra szánt pénzt fordítsák a község közterének rendezésére. A község főterén szükséges lenne –meglátásuk szerint – 3 szálás tüskés drótkerítést húzni mintegy 300 méter hosszan, s azt forgó kapukkal ellátni, valamint sövénnyel körül ültetni. Elképzelésüket azonban a Csanád megyei kisgyűlés elutasította.¹⁴²

Gyálarét kettős falusi szerkezetének beszédes bizonyítéka viszont, hogy a képviselő-testület 1949-ben hivatalosan is két központúvá tette a községet, amennyiben két főteret törzskönyvezett:

„Régi falu főtere: Szent István tér.

Új falu főtere: Mátyás király tér.”¹⁴³

Nem jött létre két falu, hanem egy és ugyanazon falu indult növekedésnek. A kettős elnevezés a települési utcahálózat fejlődésének, bővülésének bizonyítéka.

139 Kabai József volt gyálaréti lakos szíves közlése.

140 Kabai József emlékezése alapján.

141 58. kgy. 1738/1948.

142 58. kgy. 1738/1948.

143 24. kgy. 801/1949.



Gyálarét,
Lúdvár

Azok, akik a képviselő-testület 1938. május 3-i rendkívüli közgyűlésen döntöttek a köztér parkosítása ügyében, hogy kifejezést adjanak a házhelyek összességét szimbolizáló főhelynek, aligha gondoltak a 20 évvel később konstatált bővülésre. 1938-ban a köztér 54 db dália virággal parkosították, úgy, hogy aki a dália virágot adta, az használhatta a köztér fűtermését is.¹⁴⁴ Egyszerre konkrét és jelképes megoldások: cél a falu szépítése, s ennek gondozói élvezzék az előnyét is.

A helybeli posta

Kistelepülés életében az államot (a modern világot) a polgári korban általában a vasút és a posta megjelenése képviselte. Gyálarétet közvetlenül a posta érintette, mivel a vasúti hálózatba nem kapcsolták be. Főként a személyzetten keresztül kapcsolódott ezen állami szolgáltatáshoz. Ugyanis a postai alkalmazottaknak csak egy része számított kincstári személyzetnek (postaigazgatás, számvitel, műszaki, hírszolgálati szakemberek), a másik, nagyobb része szerződéses kapcsolatban állt az állammal. Gyálának nem volt saját postahivatala (épület, postamester stb.), de volt postaügynöksége, azaz egy jogi postaképviselő. Vagyis a posta és a falu közötti közvetítés, kapcsolattartás közege létezett. Ennek feladatáért vállalta Gyála, hogy 1936. december 1-től 1939. december 31-ig saját maga gondoskodik kisbírója által természetben a postaszállításról és a község területén történő kézbesítésről. Mindezt a posta részéről a községnek fizetendő havi 10 P, azaz évi 120 P díj mellett. Erről az előjáróság peresítésre alkalmas „Kötelező nyilatkozatot” állított ki a „Szegedi M. Kir. Postaigazgatóság” számára. Indoklásában kifejti, hogy a Postaügynökség 1933. október 1-i megalakulásakor a falu magára vállalta az első felszerelés költségét, a posta jövedéki bevételei és az ügynökség személyi + dologi kiadása különbözetként jelentkező többletkiadást, az ellenszolgáltatás nélküli ingyenes postaszállítást és kézbesítést, végül az ügynök személyének garantálását. Ehhez képest a főnálló szerződést úgy hosszabította meg a képviselő-testület, hogy nem kellett garantálni a postai túlkiadás fedezetét, a postaügynök személyét, ugyanakkor a szállításért 120 P évi általányt kap a község. Így az új szerződés kedvezőbbnek,

144 ...kgy. 1574/1938.

előnyösebbnek bizonyult Gyála számára, ami a falu pozícióerősödésének köszönhető. A posta által fizetendő havi 10 P díjat a postakézbesítő és szállító, valamint a kisbíró ruházatára költötték.¹⁴⁵

A fentiekből világos, hogy a kézbesítő és a kisbíró egy és ugyanazon személy. Ez a helyzet változott meg egy évvel később.

1938-ra „a kisbíró fizetése címen fölvelt 40 P, valamint a gyálai postaügynök szállítási díj címén havonta kiutalt 10 P terhére, egyhavi 50 P díjazású kisbíró és egy havi 30 P díjazású postaküldönc fogadandó föl az előljárással” állt a közgyűlési határozatban.¹⁴⁶ Vagyis két állást létesítettek a korábrinál magasabb bérrel. A kisbíró szegődményesi juttatásán kívül (40 P) havonta még 10 P postaügynöki díjazásban részesült. A küldönci szolgálatra külön embert foglalkoztatott a falu, aki bejárt Szegedre a nyugatványozott számláért és küldeményekért, amelyeket meghatalmazottként vett át, és kézbesítette a címzetteknek.

A postaszolgálat további biztosítása a falu állami rendszerbe kapcsolásának legfontosabb területe maradt. Ezért vállalta az 1940–1943 közötti időszakra nézve, hogy gondoskodik a posta Szeged 1. postahivaltól a községbe szállításáról és községi kézbesítéséről saját postai közege által. Díjazását havi 20 P-ben (= 240 P/év) állapították meg mint a falunak a fizetéshez való részbeni hozzájárulását. Fokozatos fejlődés figyelhető meg e területen. Amikor 1933-ban megnyílt a postaügynökség, a postaszállítást Gyála ellenszolgáltatás nélkül teljesítette, és vállalta a jövedéki bevételen felüli kiadásokat. Ezt az egyezséget 3 évre kötötték a postával, majd jött az újabb 3 év (1937–1939) már úgy, hogy a község vállalta a szállítást, és megtérítésként kapott havi 10 P-t. De már nem kellett vállalni az esetleges túlkidadásokat. A következő 3 évre kötött szerződés még előnyösebb lett a falu számára, mert csak a szállítást vállalta, de már havi 20 P postai hozzájárulás mellett, megtérítés ellenében. Mindeközben a községnek szállításra költségvetési fedezet volt beállítva.¹⁴⁷

Az állami szolgáltatás községesítésének jó példája a posta gyálai megtelepedése. Előbb a posta állami szolgáltatásából vállalt több elemet ingyen, hogy a posta egyáltalán ügynökséget (kapcsolatot) létesítsen. Idővel a falu önkéntes állami teherátvállalása összességében csökkent, miközben a még mindig teljesített szállításért már nem 10, hanem 20 P havi hozzájárulást kapott a postától, ami beépült a háztartás fedezeti tételeibe. A postával kapcsolatos községi rendelkezések az élet folyamatosságát bizonyítják, amennyiben a postaszolgáltatás érdekében vállalt anyagi kötelezettségeket a falufejlődés elemeként és hosszú távú érdekeinek ismerték el 1945-ben is. Az ügyet azzal kapcsolatban tárgyalták, hogy a községi szegődményesnek számító postaküldönc fizetését rendezni kellett. Gyála lényegében illetmény-hozzájárulást és kiegészítést (vagyis nem alapbért) fizetett a posta szerződéses alkalmazottjának, mert erre a gyálai postaügynökség létesítésekör kötelezettséget vállalt. De most a postának gondjai akadtak saját anyagi helyzetét illetően, ezért a gyálai postaügynökség fölfüggesztését is számításba vették. A postának nem volt és jelenleg sem kifizetődő, hogy Gyálán hivatali postaügynökséget s ezzel összefüggésben kézbesítő kerületet és küldöncjáratot tartson fenn – vélte a jegyző. Viszont nemcsak lakossági magánérdek, hanem községi hivatali és általános közérdek is, hogy a postaküldeményekért, főleg a pénzért és értékekért ne kelljen a 7 km-re fekvő szegedi postahivatalhoz mindenkinek külön-külön bemenni. Ezért úgy határoztak, hogy a gyálai postaügynökségnél alkalmazott postaküldönc részére évi 600 P készpénz-díjazást és 600 P ruházati általánymint mint községi hozzájárulást állapít meg.¹⁴⁸

145 8. kgy. 201/1937.

146 68. kgy. 2337/1937.

147 8. kgy. /1940. jan. 16.

148 8. kgy. 564/1945.

Hasznos lépés volt ez a község részéről, hisz egy állami szolgáltatáshoz nyújtott önkormányzati segítséget, nehogy fölszámolják azt. Ezzel kifejezte, hogy a postaszolgáltatásra a jövőben még nagyobb hangsúlyt helyez, ezért a múltban vállalt kötelezettséget most újból magára vette.

1947. június 18-án tárgyalta a közgyűlés a postakézbesítő-járatokkal kapcsolatos fedezetlen hiány térítését. Kimondták, hogy Gyála további 1 évre (1947. augusztus 1-től 1948. július 31-ig) a Magyar Postával szemben továbbra is vállalja a 720 Ft hozzájárulást a Szegedi Postaigazgatóság által kimutatott 2400 Ft fedezetlen kiadásból, amely a Gyálarétre irányuló és fenntartott postaszállítói és kézbesítési díjazás folytán állt elő.¹⁴⁹ A Szegedi Postaigazgatóság 1947. június 8-tól ismét megnyitotta a postaügynökséget, amely a község társadalmára és a helyi közigazgatásra nézve nagy előnnyel járt, mert nem kellett a községet érdeklő küldeményekért bemenni Szegedre az I. sz. postahivatalba. A postaügynökség fölállítása az adó- és az alapok csekk-kezelésének bevezetése miatt is fontos volt, mert a sok vidéki adózó, de a helybeliek sem tudták befizetni a kirótt összegeket 8 km-es körzetben sehol sem. A postának nincs annyi jövedéki bevétele, hogy ilyen távolságra postaszállítói és kézbesítői szolgáltatást ráfizetés nélkül fenntartsa. Tekintve azonban, hogy a gyálaréti postaügynökség az erősebb forgalmú ügynökségek köréhez sorolható, a posta által kimutatott 2400 Ft évi fedezetlen hiányt a képviselő-testület nem vehette alapul, és annak 50%-át nem vállalhatta el. Indokoltnak tartotta, hogy 1200 Ft helyett csak 720 Ft terhet vállaljon. Véleménye szerint a fedezetlen hiányt úgy lehetne csökkenteni, hogy a mindenkori postaszállító díjazását a végzett munkához arányosítsák. A posta nemcsak a levelezés közvetítését végezte, de távhír-szolgálatot is biztosított. Részben teher, de részben az előrehaladás jele, hogy a távbeszélő beszélgetési díjak többletkiadása 1949-ben 1184 Ft-ot tett ki. A többkiadás, a községre rótt aratási, cséplési, szántásvetési stb. általában rendszeres napi telefonjelentések következtében indokoltan állt elő. Ugyanis az előírt keret e forgalomhoz viszonyítva elenyésző volt, így azt tetemesen meghaladták a valós költségek. Ugyanezért nőttek meg a postai kiadások is. Hiszen az ügyfélforgalomból megállapítható, hogy a község levelezése a többféle jelentési kötelezettség következtében emelkedett. Az anyakönyvi szalagra beszerzett új címer 24 Ft többletkiadást okozott, mert új címerre eredetileg nem volt előirányzat.¹⁵⁰ Tehát 1948-ban még nem volt egyértelmű, hogy sok új mellett a címerünk is új lesz-e. 1949-ben szinte az összes közgyűlési tárgy a többkiadásról szólt.

Egészségügyi személynzet

Gyálaréten három személy, illetve a mögötte álló hivatásszervezet vigyázta a közösség egészségét: a körorvos, a szülésznő, valamint a védőnő. Saját hivatalos orvost nem tartott a falu, mert egyedüli pénzügyi fedezőként nem bírta volna. A Torontáli Járáshoz 9 falu tartozott, melyek közül Gyála és Ószentiván közösen tartott fenn egy körorvosi állást.

A jegyzőkönyvekben leggyakrabban hivatkozott közegészségügyi személy a szülésznő, akkori közkeletű nevén a bába volt. A falu leggyakrabban az ő egészségügyi beavatkozásait vette igénybe. A képviselő-testület 1936-ban határozatot hozott Barna Istvánné, Szeged-Szentmihályteleki szülésznő számára 5 P kifizetéséről a folyó költségvetés terhére. Indokként szerepelt, hogy több „szegény szülésnél” vett részt, de Vecsernyés Imréné „szegény szülőnőtől” semmit nem kapott, bár 4 km távolságból járt hozzá kezelni.¹⁵¹ Az emberek szegénysége miatt kieső vagy elmaradt jövedelmet a falu térítette meg a bábasszonynak.

149 18. kgy. 610/1947.

150 45. kgy. 2016/1949.

151 8. kgy. 1936.

Ez vezetett oda, hogy a szülésznői illetményt elég gyakran változtatni kellett, mégpedig fölfelé igazítással. Az 1937. június 15-i közgyűlésen sor került a szülési díjak újabb megállapítására. Szülés levezetéséért, a szülőnő és az újszülött gyermek 8 napon át való mindennemű ápolásával együtt 12 P díjat írtak elő. Ikerszüléskor 15 P díj járt az előbbi munkáért. Egyszerű ismételt szülés levezetéséért és 8 napon át való kezelésért 10 P-t kaphatott a bába.

Vetélésnél való szülésznői tevékenység díja, ha az orvos 8 napi kezelést rendelt, 8 P. Ettől eltérő vetelési esetén szülésznői látogatásonként 1 P.

Ha a szülőnőt a szülés után, de még a szülés napján kórházba viszik, vagy meghal, akkor az előbbi kezelés szerinti díjak $\frac{3}{4}$ -e jár. Ha a szülőnő már a szülés előtt kórházba kerül és meghal, az előbbi kezelése utáni szokásos díjnak csak a fele jár.

Ha a szülésznőt 8 napon túl is igénybe veszik, minden további látogatás után 80 fillér jár neki. A szülésznőt a külterületen fuvar illeti meg, vagy pedig 2 km távolságon kívül kilométerenként oda-vissza 20 fillért számolhat föl.

Az indoklás kitért arra, hogy muszáj volt fölemelni a díjakat, mert a Szervezeti Szabályzat magasabb díjat ír elő a szülésznő tevékenységért, másrészt a mai változott világhoz kellett azokat szabni.¹⁵²

1943. október 30-án a községi szülésznői állás betöltése céljából összehívott választógyűlésen egyhangúlag Pap Terézia gyálai lakost választották meg bábának egyedüli pályázóként. Az állásra kiírt pályázatot a Vármegyei Hivatalos Lapban és a Népegészségügy c. lapban tették közzé.



Pap Terézia szülésznő és testvére, Pap Mária

1949-ben már ez az állás is üresedésben volt a korábbi községi bába lemondása folytán. A megüresedett helyet helyettesként Berta Ilona szülésznő töltötte be 1949-ben. A meghirdetett állásra is csak ő adta be pályázatát. Kérte a jegyző, hogy a képviselő-testület fogadja el a pályázatot, mert Berta Ilona megfelelő képesítéssel rendelkezik. Egyébként szintén gyálaréti lakos volt.¹⁵³

Az átnézett iratok alapján megállapítható, hogy a nagyközségben saját alkalmazottként 1936–1949 között 3 bábaasszony működött.

152 20. kgy. 557/1937.

153 40. kgy. 2016/1949.

Az általános közegészségvédelmet szolgálta a község kollektív csatlakozása a Stefánia Szövetséghez. 1936-ban döntött úgy a képviselő-testület, hogy Gyála kéri az Országos Stefánia Szövetségbe való ideiglenes belépést. Ettől azt várta, hogy a szőregi védőnő minden hónapban egyszer szálljon ki Gyála községbe, itt a védőnői teendőket lássa el, amiért cserébe havonta 5 P-t fizet, valamint viseli a fuvardíjat. Gyála ezideig nem volt beszervezve az országos védőnői intézménybe. Mivel a képviselő-testület átlátta ennek üdvös voltát, egyhangúlag hozta meg ezt a határozatát.¹⁵⁴

Ehhez tartozó fejlemény, hogy a falu 1938-ban csecsemőmérleget szerzett be 64 P értékben. A mérleget a Stefánia Szövetség biztosította, mert a Gyálán dolgozó védőnőjének a munkájához föltétlen szükséges volt a csecsemőmérleg. Ehhez a Szövetség kedvező árajánlatot tett, amelynek kiegyenlítését a falu két évre tervezett részletben kívánta megoldani, úgy, hogy nem nyúl a pótdadó-emelés eszközéhez.¹⁵⁵

A Stefánia Szövetség 1938-évi működéséről szóló jelentés kiemeli a csecsemővédelem területén elért szép eredményeket. A kimutatásból kiderül, hogy Csanád vármegyében, ide számítva Szőreget, Gyálát, Kübekházát és Ószentivánt a vármegye 174 000 lakosából 119 000 fő a csecsemő-védőnő beszervezett területén lakik.¹⁵⁶

Hogy mennyire szívén viselte Gyálarét a közegészségügyet, jelzi a képviselő-testület 1941-ből való állásfoglalása, miszerint az Országos Egészségvédelmi Szövetség Vármegyei Fiókszövetsége részére támogatást nyújt 1942-től kezdődően. Működéséhez adóalapjának ½%-ával, 95 P-vel járul hozzá.¹⁵⁷

A közegészségügy 1945 utáni kezelésére vet fényt a község egyik, 1947-ben hozott határozata.¹⁵⁸ Három-éves tervet fogadott el a közgyűlés 1947. május 18-i ülésén, amely a község közlekedési, egészségügyi fejlesztését tűzte ki célul.

Közlekedést javító beruházást tervezetek a Holt-Tisza beomlott átjárójának feltöltésére. Három évre szólt a beruházás 500 Ft/év folyósításával. Föltételként szabták, hogy ezen beruházásához ugyanennyivel Szeged is járuljon hozzá, merthogy közös átjáró fönntartásáról van szó. Egészségre kimutatható hatása nem volt a javaslatnak, hacsak annyi nem, hogy az emberek biztonságosabban közlekedhettek.

A Járványkórház építésére 2100 Ft-ot szántak. Sajnos az iratból nem derül ki, hogy ez saját beruházás lett volna, vagy nagyobb megyei építkezéshez való hozzájárulás. Nem valószínű, hogy Gyálarét maga fogott volna bele ilyen nagyszabású vállalkozásba, inkább a már álló makóihoz való hozzájárulásról lehetett szó. Furcsa ugyanakkor, mert kifogásolták, hogy a költségvetést egy kőművesmester számításaira alapozták, aki „kisebb építkezéshez” nyújtotta be javaslatát. Így viszont olybá tűnik, mintha a község maga építkezne, hisz költségvetést kért róla. De az sem kizárt, hogy valamilyen tervelőirányzat részeként szerepeltették a tárgyat és fedezetét a háztartási „szükségben”. Egy másik, 1947-re vonatkozó kiadási listán már csak 30 Ft szerepelt, de nem építésre, csak járványkórházi karbantartásra.

Egészségügyi kérdésnek tekintették azonban a nyomógombos vízcsap létesítését a közkútra, a víz elvezetését az új házhelyesek részére. Egyszerre volt ez kommunális és egészségóvó beruházás (3000 Ft), mert a fertőzések elkerülését szolgálta.

Hogy mennyire szabták e fejlesztéseket a község teherbíró képességéhez, nem tudni, mert végrehajtásukról nincs információnk. Kulturális feladatokra a községfejlesztésben 1 évre szóló hitel is elegendőnek mutatkozott.

154 20. kgy. 1255/1936.

155 6. kgy. 814/1938.

156 Délmagyarország, 1939. szeptember 7.

157 52. kgy. 87/1941.

158 16. kgy. 471/1947.

A háború szele

A második világháború közvetlen nyomát (bevonultak, frontra kerültek, hősi halottak) nem lehet fölfedezni a hivatalos községi iratokban. Egyik határozatban ugyan szó van hősi halotról, de általános vonatkozásban. Gyála közgyűlése kimondta, hogy egy hadiárva nevelését vállalja, és erre a célra 1200 P-t irányoz elő minden évben a költségvetésbe. Ha Gyála községben lenne hadiárva, akkor kiköti, hogy ezen nevelési költséget az kapja meg.¹⁵⁹

Rendkívüli időkre utalnak azok a cselekedetek, intézkedések, amelyek a hadi állapotra tekintettel kiadott központi rendeletek helyi viszonyok közötti végrehajtására irányultak. Közülük talán a legdirektebbek a leventemozgalommal összefüggő közgyűlési határozatok. Elsőként a Levente Bizottság megalakításáról döntöttek, bevásárlván oda Vigh György bírót, Nógrádi Ferenc és Toppantó András képviselő-testületi tagokat.¹⁶⁰

1942. szeptember 4-én már a Levente Otthon számára szükséges ingatlan vétele adta a közgyűlési tárgyat. Ehhez a gyálai 876. sz. betétben 45. helyrajzi szám alatt fölvelt beltelken levő 2500 négyszögöles ház-helyet vásárolták meg a Levente-alapból. Fekete János és neje, Barna Mária voltak az eladók. Bár a vételhez szükséges készpénz a Levente-alapban rendelkezésre állt, a járási leventeparancsnok szintén hozzájárult.¹⁶¹ A leventeintézménynek szüksége volt egy leventeotthonra, így a község kihasználta a kínálózó alkalmat. Közben az 1941. december 13-án megtartott rendkívüli közgyűlés már a háborús szeleket idézte. Tárgya ugyanis a Honvédelmi Bizottság megalakítása volt az 1939: II. tc. alapján. Megvalósításának szervezésére Vigh György bírót és Kocsis Savanya Antal képviselőt küldték ki.¹⁶² 1943-ban meghosszabbították mandátumukat.

A másik terület, ami hadi szabályozás alá esett: a közellátás. Gyálaréten erre vonatkozólag mindössze egy utalást találtunk. Ki kellett jelölni az 1942. november 25-i közgyűlésen a közellátási kiadások fedezetét. A közellátási ügyek zavartalan mentének biztosítására az útalapból kölcsönvehettek akkora tételt, amennyi az igényelt áruk átvétele céljából szükségesnek látszott.¹⁶³

Nem helyi szabály, de itteni birtokosai révén közvetetten Gyálarétet is érintő rendelet volt az élelmiszer-forgalom tárgyában közzétett szegedi utasítás.

Tukats Sándor Szeged szabad királyi város főispánja és közellátási kormánybiztosa 1943. július 31-én „Hirdetmény”-t tett közzé a gabona cséplése, a gabona- és lisztforgalom szabályozása tárgyában.¹⁶⁴

Bár Gyálarét nem tartozott a főispán kormányzatára bízott törvényhatóság alá, városi illetőségű és gyálaréti birtokkal rendelkező lakosai révén közvetett kapcsolat állt fenn. Rendelete a törvényhatósága területén lakó termelőket szólította föl, hogy gabona-beszolgáltatási kötelezettségüknek a csépléstől számított 15 napon belül tegyenek eleget. Minden termelő annyi kenyérgabonát volt köteles a kijelölt kereskedőnek megvételre följánlani, amennyi a gazdakönyvében előírt búzaegységnek megfelelt. Vagyis minden búzaegység után 1 kg búzát, rozsot vagy kétszerest. Ám a beszolgáltatás után megmaradó kenyérgabonával sem rendelkezhetett szabadon a termelő, mert abból elsősorban vetőmagot kellett biztosítani, másodsorban a termelő és családtagjai háztartási és gazdasági szükségleteit, harmadszorra pedig a gazdasági cselédeknek

159 5. kgy. 470/1944.

160 48. kgy. 686/1941.

161 12. kgy. 1344/1942.

162 62. kgy. 1264/1941.

163 21. kgy. 2325/1942.

164 Délmagyarország, 1943. július 31.

járó konvenciót adhatta ki. Mindezekon felül a napszámoknak természetbeni munkabér fejében annyi kenyérgabonát mérhetett ki, amennyi a munkateljesítmény után járó, hatóságilag megállapított napszám bérpénzértékének megfelelt. Ha még ezen felül is maradt gabona, azt a termelő tartozott a jó gazda gondosságával megőrizni majdani megvételre való följánlás céljából. Nyomatékos fölszólítás zárta a Hirdetményt, miszerint a „kenyérgabonát takarmányozásra fölhasználni, darálni a legszigorúbban tilos”.

Nem sokkal korábban (1943. január 12.) történt a doni katasztrófa, amelyben 130 000 magyar katona halt hősi halált, vagyis javában tartott még a háború, mikor e döntés megszületett. Tartalma és stílusa egyaránt mutatja, hogy megszűnt az alapélelmiszerek szabad kereskedelme, helyére a kötött gazdálkodás lépett.

A beszolgáltatási rendszer azonban nem volt azonos a későbbi „padlássöpréssel”. A közéleti szempontról előírt mennyiség beadása után számolt a rendszer a jövővel, a termelő családjának ellátásával és a gazdák szolgálatából, illetve alkalmi fölfogadásából élők jussának kötelező kiszolgáltatásával. Tehát az állami szükségletek elsődleges biztosítása, a termelés folyamatosságának fönntartása, illetve a teljesített munka után járó természetbeni fizetés garantálása között meglévő arányosság jellemezte a rendszert. Csak a még ezután is megmaradó hányad szabadkereskedelmi értékesítését tiltotta a jövő bebiztosítása céljából, de ez már nem érintette, az elsődleges stratégiai biztonsági tényezőket (közélet, termelés, család, mezőgazdasági munkások).

A Délvidék visszafoglalásának következménye, hogy az ófalu Gyála újra magyar főhatóság alá jutott, de nem olvasztották össze „anyját” a „szülőttével”. Megmaradtak két külön településnek. Viszont a délebbre került új szerb–magyar határvonalon folyamatos tilos átlépések történtek, amelyek sok esetben a gyálai magyar–szerb határszakaszon valósultak meg. Ez a „Gyála” azonban a régi falu, mely új helyzetbe került. A Szegedi Törvényszék büntetőpereinek katalógusa Gyála ófalura vonatkozóan több érdekes esetet tartalmaz.¹⁶⁵ Madarász István tiltott határátlépése ügyében az az érdekes, hogy ezt szerb állampolgárként a magyar–bánáti határon követte el 1943. január 22-én. Vagyis 1943-ban Gyálánál már nem magyar–szerb,



Gyála-Nagyrét, köztér, 1944, a háttérben, a tér közepén a harangláb, elől az országzászló, előtte katonák



Gyála-Nagyrét, köztér, 1944. Leventék az országzászló előtt. 1944. augusztus közepén a képen látható gyálaréti fiatal leventéket a szentesi kiképzőtáborba vitték. Augusztus 24-én katonaruhában, felszereléssel az újszegedi vasútállomáson bevonulókat várták az indulást. Az indulás előtt egy órával egy bombatámadás súlyosan megrongálta a hidat. A fiatal leventéknek kiadták a parancsot, mindenki induljon haza, ahogy tud. A hidat véglegesen a visszavonuló németek robbantották fel október 9-én. Ki tudja, hány fiatal köszönheti az életét az augusztus 24-i támadásnak! A legelső sor középső kislánya, Kabai József csak alig 13 éves.

165 Farkas Csaba: A Szegedi Törvényszék büntetőpereinek katalógusa. Szeged, 2002. 157–199.

hanem magyar–bánsági határvonal húzódott. Ennek az az oka, hogy a Gyálával szomszédos szerb területeken a németek „Banat” néven megszállási zónát hoztak létre. 1944-ben három fő követte el ugyanezt a cselekményt, őket (Farkas Péterné, Koza Máténé, Pópity Jánosné) külföldi állampolgárként, mégpedig „bánátiakként” azonosították, akik Gyálánál engedély nélkül jöttek be az országba. Előtte, 1941-ben fordított eset is előfordult, mikor három fő (Szabados Árpád, Szabó Árpád, Márki Lajosné) Rábénál és Gyálánál engedély nélkül a „a Bánátba távoztak”. Holló István Oroszlámos és Gyála közötti tiltott határátlépésének minősítése az országba való engedély nélküli belépéssé változott. Ez azonban változatlanul vádemelést és ítéletet vont maga után. Tehát a törvényhatóság szigorúan ragaszkodott a nemzetközi jogi és hazai törvényességhez. A tiltott határátlépések folytatódtak 1944-ben is. Akkor három fő (Miklós János, Miklós Antal, Gólya György) lépett be Gyálánál engedély nélkül és szerbiai lakosként az országba. A tiltott mozgások különös vonása, hogy kifelé is történtek illegális határátlépések, mint pl. Puskás János esetében, aki Gyálánál hagyta el engedély nélkül az országot 1943 szeptemberében.

A háború utáni helyreállítás a front átvonulása miatt bekövetkezett károkat igyekezett elhárítani.

A községi tanácssterem felszerelését pótolni kellett. Még a háború alatt a székek nagy részét ismeretlenek(?) ellopták. Ezt „most” – 1948-ban (sic!) – pótolni kell, szögezte le a határozat.¹⁶⁶

Az ingók karbantartása még 1949-ben is folyt. A költségvetés szükségleti oldalán többletkiadás merült föl (14 Ft), mert a háborús romlások következtében előállott javítások és pótlások miatt nőttek a kiadások.¹⁶⁷

Pap Antal katonaként 1944-ben



Sutus Péter 1944-ben az orosz fronton vesztette életét. Feleség és két árva kislány maradt utána.

166 61. kgy. 1741/1948.

167 43. kgy. 2016/1949.

3 Új világ születik

A második földreform

Ha 1945 valami miatt cezúrának számít Gyálarét életében, az nem annyira a hadi-politikai törésvonal (1945. április 4.), hanem a földreform miatt történt, és a falu életében már a második volt. Az első maga a faluteremtés volt, a második pedig a falubővítés. Azonban az első földjuttatás árnyéka kísértett még 1945-ben is. Ekkor tárgyalták a közgyűlésben a „Gyála község tulajdonát képező »Ofb« útján juttatott ingatlanokat terhelő megváltási ár törlesztését”. Eszerint az 1923-ban megállapított, 1926-ban mérnökiileg kimért házhely-ingatlanok után még adósság állt fenn 1945-ben. Az OFB által juttatott ingatlanokra 180 P, 1945-ben esedékes törlesztőrészlet, illetve még esedékessé nem vált, de a jövőben fizetendő 3500 P vételhátralék adósság nehezedett. Tehát ez Gyála terhét képezte. A törlesztő-részletet kifizették még 1945-ben, a hátralékos adósságot pedig egy összegben végtörlesztették úgy, hogy azt 3500 P szükséglettel beépítették az 1946. évi költségvetésbe.¹⁶⁸

A végtörlesztés a községre nézve előnyös volt, egy régi tartozástól egyszerre megszabadult. Kis takarékosággal a községnek olyan terhe szűnt meg, melyet még 38 éven át kellett volna törlesztenie.

Elvben rendelkezésre állt a földreform céljaira Órhalmi Zoltán 260 holdas gyálai birtoka is, amit az állami Gazdasági Bizottság „elhagyottnak” minősített. Vezetésével gondnokként a Szeged kezelésében lévő bodomi gazdaság intézőjét bízta meg.¹⁶⁹

A földreform társadalmi lefolyásáról a képviselő-testületi jegyzőkönyvek nem tudósítanak. Tárgyi természetükből fakadóan a közösségi dolgokat rögzítették, nem az egyénieket. Pusztán a földreform során Gyála községnek juttatott ingatlanok megszerzése ügyében tartottak több közgyűlést. Számos ingatlanról volt szó, amelyet darabonként részleteztek terjedelem és hasznosítás szempontjából, s melyek megszerzését, községi törzsvagyonaiba illesztését határozat mondta ki 1946. február 17-én.¹⁷⁰

Hasznosítási cél	terület nagysága (k. hold)	eredeti hasznosítás
Legelőnek	87 h 239 négyszögöl	szántóterület
	23 „ 572 „	„
	23 „ 1274 „	„
	23 „ 1032 „	„
Községi alkalmazottak illetményföldjére	4 „ 1335 „	„
Tanítói illetményföldre	1 „ 1039 „	„
	1 „ 38 „	„
Szérűskertnek	3 „ 747 „	legelő művelői ágú, de szikes és termelésre, legeltetésre nem alkalmas terület
	596 „	
	328 „	
	11 „ 55 „	
Csőszháznak	920 „	telek, rajta egy rossz karban levő lakóház

168 20. kgy. 735/1945.

169 Oltvai Ferenc: Szeged közigazgatása a város fölszabadulásától az ország fölszabadulásáig. In: Levéltári Közlemények, 34. sz. 1963/2. 249.

170 29. kgy. 162/1946.

Közérdekű házhelyek céljára a kiosztási térképen sorszámozott házhelyek közül

1. sz. Vágóhídnak és mázsaháznak	453	„
14. sz. paplaknak	500	„
15. sz. óvodának	500	„
17. sz. postának	500	„
25. sz. kultúrháznak	500	„
31. sz. orvosi lakásnak	500	„
39. sz. szülész női lakásnak	500	„
33. sz. tanítói lakásnak	500	„

Nem járult hozzá a képviselő-testület a jegyzői illetményföld kiutalásához, a „távol fekvő kastély” napközi otthon céljára való átvételéhez és az agyaggödör házi kezeléséhez.

Gyála tehát a kormányrendelet (600/1945.11. M.E. sz.) alapján fogantatott földreform során gondoskodhatott mindazon ingatlanok biztosításáról, melyek a közérdeket mozdították elő, amelyeket egyébként megszerezni, megvenni soha nem tudott volna. Nagy jelentőséggel bírt, hogy Gyála kb. 75 hold területre jutott a Tisza hullámterében közlegelő céljára. Igaz, legelőként nem volt rá szükség teljes egészében, de a képviselők abból indultak ki, a falu néhány év múlva odafejlődik, hogy mindig nagyobb területet fog igényelni legelő céljára. A juttatott reformföldek egyébként szántóként is jól hasznosíthatók voltak, hisz nagyobb részük eredetileg is e művelési ágba tartozott. Persze nem ingyen kapta a földet Gyálarét, hisz az ingatlanok birtokába csak fizetség ellenében juthatott, mégis előnyös tulajdonszerzés volt ez, mert a ki-szabandó megváltási árat részletekben fizethette.

Házhelyet kapott a kultúrház, óvoda, paplak, orvosi lakás stb., csupa olyan létesítendő objektum, amely hiányzott falu életéből, s amely a társadalom kulturális-szellemi megerősödésével járhatott.

A községi ingatlanok jövőbeni hasznosítása még 1948-ban is fontos feladat volt. Rendelkezési célok szerinti fölosztását az alábbi beosztás tartalmazza.¹⁷¹

Hivatalos közérdekű célra: - sportpálya

- sportpálya
- dögter
- községháza és jegyzőlakás

Javadalmi földek: - apaállat-gondozónak

- mft (művelt földterület)
- mft
- jegyzői illetmény
- mft
- irodatiszti illetmény (2 hold)
- előfogatos illetménye (1 hold)

Házi kezelésű földek: - nyárfaerdősítésnek

- lucernatermelésre
- mft

171 63. kgy. 1763/1948.

- rét, kaszáló
 - mft
 - terméketlen (nádas)
 - zabtermelés
 - takarmány-termesztés
- Bérleti hasznosítás:
- szántó
 - szántó
 - gödör és szántó
 - vályogos gödör és szántó
 - 8 darabban telek
 - szántó legelőnek
 - mft
 - mft

Négy csoportba osztották a községi ingatlanokat. Hivatalos közérdeknek számított, amit a falugyűlés annak nyilvánított, a fönti esetben pl. két terület sportpályaként hasznosítása. Javadalmi földekből a szegődményesek részesültek, mintegy az állásukkal járó természetbeni ellátmányként. Itt a javakkal ellátás földdel történt.

Azokat a földeket tartották meg házi kezelésben, amelyeken közhasznú jószág termelésére rendezkedett be a falu. Ezeket az ingatlanokat saját intézőjével a község számlájára művelte. A nyárfa puha, könnyű, jól hasadó tulajdonsága miatt a fafeldolgozás kedvelt cikke. Gyálarét a jó minőségű réti talaj hazája, üde fekvés és jó talaj esetén többet adott, mint a szántó. Bár a nádas terméketlen, vizes földön feküdt, a falu számára mégis egy biztos jövedelmet adó forrásnak számított. Zabot általában lovak és növendék állatok etetésére termeltek, itt is ez lehetett a helyzet. Azért különíthették el a takarmányt termesztő földtől, mert takarmány volt minden anyag, ami az állatokat táplálta.

A bérleti hasznosításba a klasszikus művelési ágakat vonták be (szántó, legelő), illetve a vályogverésre alkalmas részeket.

Már az 1946-os kiosztásból látszott, hogy Gyálarét 156 hold eredeti szántón legelő létesítését kezdeményezte. Megerősítette ezt egy két évvel későbbi határozat, amely kimondta, a község a hullámtéri 75 hold földön 1949-től kezdve marha- és sertéslegelőt létesít.¹⁷²

Az indoklás szerint Gyálarét az 1945-i földreform során főleg az új gazdák állatállománya részére legelőterületet igényelt, és kapott 75 hold területet, melyből azonban természetben csak mintegy 70 hold van meg, miután 5 hold körüli területet az „Élő-Tisza” a kataszteri fölmérés óta elmosott, tehát 5 hold terület Tisza-meder lett. Ezen a területen immár időszerűvé vált a legelőlétesítés, mert az újjgazdák állataikat sehová nem tudják kihajtani, s így tartásuk nehézkes. Egyebekben pedig az állattartók hajlamosak a szántó-földek közötti legeltetésre, ami sok kihágással jár.

A nyomós okok ellenére korszakunkban a hullámtér régi művelési ágát (szántó) nem sikerült legelővé alakítani.

172 59. kgy. 1739/1948.

Az „újjgazdák”

A második földreform eredményezte az „újjgazdák” néven ismert társadalmi réteg kialakulását. Közvetett információink vannak róluk, mivel a tételes földkiosztás irásanyaga a levéltárban nem volt fellelhető, ellenben a juttatott földek után fizetendő adó személyenkénti kirovási lajstroma hozzáférhető. Így képet alkothatunk a reform áldásaiban részesültek köréről.¹⁷³

Úgy a földhöz juttatottak számát, mint a föld számát sorszám jelöli. A kettő között ekvivalencia állt fenn, tehát az első sorszámú földhöz juttatott az 1. sorszámú földet kapta, és így tovább. Azonban a földhöz jutottak sorszáma nem egyéneket, hanem házaspárokat takart, vagyis egy sorszám mögött mindig két név szerepelt, a házaspáré. Eszerint Gyálaréten a földreform során 410 házaspár jutott földhöz. Többségük nem volt gyálaréti lakos, de itt kaptak termőföldet. 2 db, külön sorszámhoz tartozó földet az Államkincstár gyálaiaknak fönntartott házhely-tartalékként osztott ki a Holt-Tisza mellett, melyek 28, illetve 20 kh méretükkel messze meghaladták az 1–5 hold közt mozgó termőföld-juttatásokat. A földet kapó házastársak nem mindegyike lakott helyben. A 410 földosztásban részesített család közül csak 112-nél mutattak ki gyálaréti, azaz a község belterületén található, illetve Gyálarét-tanyai lakhelyet. A többség, 198 jogosult pár Szentmihálytelken lakott, legalábbis ottani lakcímet tüntettek fel az iratok hivatalos lakhelyként. Őket a Röszkén lakók követték 45 párral, és „mutatóba” akadt még 1–1 pár a bodomi gazdaságból, Szeged–Alsóvárosból, Kecskés-telepről. Személyek mellett intézmények is kaptak földet, mint pl. maga Gyálarét „Újgyála község” néven agyaggödrök céljára, illetve illetmény-mészföldek hasznosítására 98 holdat, utak számára pedig 18 holdat. De földhöz jutott Szeged városa „házhelycsere-terület” címén 10 holdhoz, illetve a szegedi székhelyű Szegedvidéki Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat 2 holdhoz. A „házhelycsere” szegediek itteni földhöz segítségét szolgáló módszer volt. Így adódott össze a 410 földosztási eset. A birtokosi névsor, a 410. szám után az „Államkincstár nevében álló házhely-tartalékok felosztása” nevű lista jön a korábban megkezdett felsorolás folytatásával. Ez lényegében azonos a főnti helyi birtokosok listájával, a földhözjutott új gazdák csoportjával. Ezen a listán is összesen 112 név szerepel mint házhelyhez jutott személy, közülük 6 tanyai kivételével mind gyálaréti. A házhely-tartalék felosztása a termőföld-juttatást kiegészítő szociális akció volt. Ennek során az említett 112 fő átlagosan 1 hold házhelyhez jutott a tartalékföldről, ugyanis többen csak 800–1000 négyszögöl földben részesültek korábban. Módra János és Molnár Márton mihálytelki lakosok úgy jutottak 2, illetve 1,5 holdhoz, hogy bejegyezték: „gyálaiaknak hasznélvezettel terhelve”. Ez pedig annyit jelentett, hogy még nem tekinthették végleges tulajdonuknak. Házhelyhez jutottak közületek is, így pl. Gyálarét Község, 8 db ingatlanja után 45 K, míg a Gyálaréti Szakszervezet egy ingatlan után 6 K tiszta jövedelmű földhöz.

Megállapítható, hogy az újjgazdák párhaldas földhöz jutottak voltak, amely általában 3–4 holdra rúgott. Valamivel magasabban feküdt a szint, mint 1923-ban, de az „újjgazdák” ettől még nem lettek „kisgazdák” a szó gazdálkodási értelmében.

Figyelemreméltó az adókiadás módja. Nem pénzben, hanem búzában írták elő az adóteljesítést, de kulcsot nem találtunk a lajstromban. 1945-ben 1 métermázsa búzával 500 P földadót tudhatott le az ember, ez 1948-ban már értelem szerint forintban számolódott.

Az újjgazdák közé vehetjük a haszonbéresek egy részét is. A haszonbérelt birtok a földhasználat kedvelt módja maradt 1945 után is, nem véletlenül. Nagybirtokok váltak gazdátlaná, s e nagy táblákat az állam

173 MNL–CSML Községi iratok, Gyála 2. Földek felosztási lajstroma 1948. V. 258. f. 4.

Az 1945. évben a földreform során juttatott földek felosztási lajstroma az 1948. évről. Kelt: Gyálarét 1948. június 26-án. Aláírás: Ágai Gusztáv hv. (hivatalos) Jegyző. Pecsét körkikkén: Csanád vármegye. Középen: Gyálarét Község.

konfiskálta a földreform során, melyek aztán mind hasznosításra vártak. Ennek pedig régi jól bevált módja a haszonbérlet volt. Csak itt már nem privát tulajdonosok adták vállalkozásba földjeiket, hanem az állam akart rajtuk keresni.

A haszonbérek befizetésére a Magyar Posta Takarékpénztár Szegedi Fiókiintézménye csekket hozott forgalomba, amelyen pl. Csamangó István szegedi lakos (Hattyas u. 45.) a Gyálaréten bérelt földje után 1948-ban a „Községi Adópénztár Gyálarét” nevű helyi kasszába 79 Ft 20 fillért fizetett be. Muszáj volt neki, mert „Gyálarét Nagyközség Elöljárósága” saját „Gyálarét POSTAÜGYH.” hivatalából 1948. június 24-én fölszólítást küldött ki, hogy a Gyálarét határában az 1947/48-i gazdasági évben az Államkincstár tulajdonát képező „földreformföldről” haszonbérelt 1 hold föld után járó haszonbért a községi kasszába fizesse be. Ez ugyanis a községet illette. De ezzel párhuzamosan a földbérlet közdói is a bérlőt terheltek, tehát az adót is meg kellett fizetnie. A haszonbért a falu pénztára kezelte, de az adó megfizetését Gyálaréten külön adóügyi tisztviselő intézte, aki az előjáróság önálló tagjaként, de az államkincstár képviselőjében a haszonbérleti szerződéseket is megkötötte.

Bármelyik adó elmaradása vagy késve fizetése végrehajtást vont maga után. Ne feledjük: 1948-at írunk, amikor már az Államkincstár képviselőjében járt el Gyálarét előjárósága még a haszonbérleti szerződés ügyében is. Tehát a falu önkormányzatát állami szolgálatba állították. Igaz, a haszonbért még átengedték a falunak.

Haszonbér-fizetésre szóló fölhívásból tudjuk, hogy a Gyálarét határában az 1947/48-as gazdasági évben haszonbérelt területek az államkincstár tulajdonát képező „földreformföldről” származtak. 1 hold haszonbérelt föld után 79 Ft haszonbért kellett fizetni, ami az akkori jövedelmi viszonyok között nagy pénznek számított. Ha valaki nem fizette be a haszonbért, elveszítette az ingatlanhasználathoz fűződő jogát. Nem mondhatni, hogy a termelőkedvet segítő adószabályokról volt szó.

Haszonbérelni lehetett a tartalékföldről is. Lista maradt fenn azon személyekről, akik ily módon jutottak földhasználathoz.

Kimutatás!					
Azokról a szegedi lakosokról, akik a Gyálarét község területén felosztott és tartalékként kezelt földeket az 1947/48. évben bérlik. ¹⁷⁴					
Sor-szám	A bérlő			A bérelt terület	
	Neve	Lakása	háksz.	Kh.	n-ól
1.	Bózsó Sándor	Alsóváros feketef.	60.	1	-
2.	Csamangó István	Hattyas sor	45.	1	-
3.	Kéri Mátyás	Adai-sor	5.	1	-
4.	Nyitrai Antal	Szabadkai út	6.	1	-
5.	Csamangó Imre	Hattyas sor	45.	1	-
6.	Dobó Balázs	Hattas sor	35.		710
7.	ifj. Goda István	Csantavéri út	17.		800
8.	Farkas József	„	2.		800
9.	Csonka Vincze	Délibáb u.	42.	1	
10.	Csúcs Vince	Daru u.	1.		800

174 MNL-CSML Gyálarét község iratai 1646/1947. Gyálarét Nagyközség Elöljárósága, Hivatalból portóköteles levél 1948. június 22.

Tárgy: Tartalék földek bérlete az 1947/48. évre

11.	Csamangó Dezső	Pásztor u.	57.		800
12.	Varga Sándor	Alsóváros ff.	21.	1	-
13.	Faragó János	Csantavéri u.	1.		890
14.	Róna Ferencz	Röszke	421.		800
15.	Berta Ferenc	„	106.		800
16.	Szécsi Imre	„	383.	1	-
17.	Szűcs Lajos	„	860.		800
18.	Szalma Ferenc	„	781.		800
19.	Mata Illés	„	458.	1	-
20.	Nagy István	„	542.		800
21.	ifj. Berta István	„	118.		800
22.	Kovács Miklós	„	147.		800
23.	Katona Elek	„	414.	1	-
24.	Fejes József	Szentmihálytelek	514.		300
25.	Ökrös József	„	532.		300
26.	Engi Antal	„	118.		300
27.	Fazekas János	„	636.		
28.	Ökrös József	„	532.		1 044

A gyálai réten levő szentmihálytelki tartalék földek kimutatása bizonyítja, hogy a földreformhoz igénybe vett földek más községi illetőségű jogosultakat is szolgáltak. Vagyis ha valahol elfogyott az igénybe vehető föld, de maradtak még jogosultak, azoknak egy másik falu határában kínáltak megoldást. Így juthattott néhány szentmihálytelki és röszkei földigénylő Gyálaréten földbérlethez, tehát nem saját birtokhoz. Viszont a bérelt föld után befolyó adó a bérbeadó községet, közvetve persze az államot hizlalta. A számok azt bizonyítják, hogy még Szegedről is megérte az 1 holdas gyálai bérlet, a röszkei, szentmihálytelki szomszédokról nem is beszélve. Nagy volt a földínség, mindenki sajátot akart, bármekkora is.

Régi köntös – új bélés

(Igazgatási rend 1945–1949)

Gyálaréten a hivatalos élet a régi formák között folytatódott, de új szellemmel telítődött a háború után. A rendkívüli helyzet közigazgatási „lecsapódásaként” először a falu ideiglenes irányításáról döntöttek. Helyszíne a község háza maradt, de kerete nem a község képviselő-testülete, hanem a község Nemzeti Bizottsága volt. Az ülésre 1945. április 22-én került sor.¹⁷⁵ Jelen voltak: Horváth Béla, a Nemzeti Bizottság elnöke, Erdődi János, Kollár Ferenc, Almási Péter és Joó János bizottsági tagok és Ágai Gusztáv jegyzőkönyvvezető. Az elnök előadta, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló rendelete értelmében a Nemzeti Bizottságok feladata az önkormányzati testületek újjáalakítása és a közigazgatás működésének elősegítése a demokratikus szellemnek megfelelően. Javasolja, a Nemzeti Bizottság

¹⁷⁵ Jkv. 1945. április 22.

állítsa össze Gyála község képviselő-testületét, mert a régiek a tagjai legnagyobb részben nem gyálai lakosok, illetve ismeretlen helyen tartózkodnak, részben a demokratikus szellem akadályozói, ezért a községi képviselő-testület újjáalakítására föltétlenül szükség van. Tehát nem választották, hanem összeállították a falu képviselőtestületét.

Természetesen a régi választott képviselők mind gyálaiak voltak, csak a virilisek nem. De a javaslat már átvezetés a „demokratikus” összetétel létrehozásának igazolásához.

Gyála község Nemzeti Bizottsága ennél fogva a következő személyeket „küldi ki” a képviselő-testület tagjaiként: Vásárhelyi József, Szalma János, Toppantó András, Vörös Bálint, Illés Sándor, Ferenci Mihály, Vencel Sándor, Horváth Béla, Kuruc György, Farkas István, Takács János, Dobó István és Szeles Juhász Imre gyálai lakosokat.

Tehát ők ki voltak „küldve”, de nem megválasztva. A „kiküldésen” valószínűleg delegálást értettek, amely a következő közgyűlésen már törvényes formaként működött. Helyszíne Gyálán a községháza, időpontja 1945. május 19., jellege tisztújító közgyűlés. Elnökölt: Szeles Antal járási főjegyző.

Ezen az ülésen a Nemzeti Bizottság által már korábban kiküldött tagokon kívül részt vettek még – föltehetően tagként –: Nógrádi Ferenc, Becsei György, Papp András, Kocsis Savanya Antal és Bende Kálmán. A járási főjegyző előadta, hogy a község jegyzői állása a „Vörös Hadsereg magyarországi bevonulása-kor” – valamikor 1944. október derekán (M. L.) – megüresedett. A falu 1945. január 10-ig jegyző nélkül maradt. Az oroszok bejövetelekor a Torontál járási főszolgabíró az alispáni határozattal Újszentivánban a jegyzői teendők ellátásával megbízott Ágai Gusztáv újszentiváni irodatisztet a gyálai jegyzői állásra 1945. január 10-én behelyettesítette. Gyála Nemzeti Bizottsága pedig megbízta őt a jegyzői teendők ellátásával, figyelemmel a 14/1945 M-E számú rendeletre. Vagyis: a hivatalban levő főszolgabíró régi mód szerint, választás nélkül hivatalába iktatta Ágai Gusztávot, majd állását hivatalos megbízással szankcionálja a Nemzeti Bizottság. A hivatkozott miniszterelnöki rendelet szerint az önkormányzati testületnek – amit ugyancsak kineveztek! – módjában áll választás hatályával kimondani, hogy a már megbízott községi jegyzőt állásában megerősíti. Így is történt. Az elnök javaslatára a képviselő-testület közfelkiáltással, választás hatályával Ágai Gusztáv megbízott jegyzőt állásában a folyamatban levő igazolástól függő hatállyal megerősítette. A község egyúttal a belügyminiszterhez fordult azzal a kéréssel, hogy az előírt jogászai képesítést engedje el. Azért határoztak így, mert a falu Ágai Gusztáv működésével a legteljesebb mértékben elégedett volt, hisz a legnehezebb időkben állta meg helyét. E nehéz időket azzal jellemezte e határozat, hogy nem volt közpénz, nem voltak meg a hivatalos iratok, a közigazgatás újraindításához rátermettségre és erős akaratra volt szükség. Megfelelő beosztott alkalmazottak hiányában a hivatalos munkaidőn túl is szakadatlanul a község talpra állításáért dolgozott. Igazolta, hogy közigazgatási működését 1927. február 25-én kezdte el, és így 18 éves községi közigazgatási gyakorlata van, mely idő alatt a községi étellel és igazgatással kapcsolatos összes teendőket jól elsajátította. Gyála a jegyzői állásra 1945 januárjában megfelelően képesített jelöltet nem talált, ezért Ágai Gusztávot mint teljesen megfelelő gyakorlatú önkormányzati tisztviselőt alkalmazta. A hivatkozott ME-rendelet pedig a képesítési kellék elengedésére módot nyújtott. A képviselő-testület élt is ezzel a lehetőséggel, azzal, hogy a nem képesített jegyzőnek módjában áll a belügyminiszter által előírt vizsgát letenni, így remélhetőleg a képesítés hiánya megszűnik.¹⁷⁶ Viszont annak hiánya miatt a megyei Törvényhatósági Bizottság Ágai Gusztáv „nem képesített jegyző 1945. május 19-i jegyzővé választását” hatályon kívül helyezte. 1945. október 8-i ülésén ezt a képviselő-testület tudomásul vette.¹⁷⁷

176 Jkv. 361/1945. május 19.

177 21. kgy. 360/1945.

Újabb, rendkívüli előléptetési kérelmet a község 1949-ben nyújtott be a belügyminiszternek azzal, hogy hagyja jóvá Gyálarét erre vonatkozó döntését. Indokként hozták föl, hogy érdemes munkásság méltánylásáról van szó, ami nemcsak kötelességszerű szorgalomban mutatkozott meg, hanem ezen felül is „községi és népi érdekeket” szolgáló teljesítményt nyújtott.¹⁷⁸ Az akkori idők szellemének megfelelően a „népi” szolgálat igazolása önkormányzati szinten is minősítő körülménynek számított. A pusztai szabályszerű szolgálat, a törvényes igazgatás ekkor már nem elegendő érv a magasabb beosztásba kerüléshez. Nem ismerjük a belügyminiszter döntését, de abból, hogy Ágai Gusztávot a későbbi közgyűlések jegyzőkönyvei mint „vezető jegyzőt” tüntetik föl, az elfogadásra lehet következtetni.

A május 19-i közgyűlésen ezután az új eljárás megválasztása következett. Ez a régi szisztéma szerint zajlott: 4 köztisztségre és 4 esküdt helyre jelöltek személyeket, mindegyik posztra 3–3, összesen 24 főt. A választási eljárás megkezdése után az elnök előbb a bírónak jelölt személyek listáját ismertette, majd közülük közfelkiáltással Horváth Bélát választották meg. Ő 1945-ig nem töltött be községi tisztséget. Most Nemzeti Bizottsági elnöki posztja bizonyosan hatással volt a választók döntésére.

A közzétett jelöltlistáról közfelkiáltással törvénybíróvá választották Illés Sándort, pénztárnokká Becsei Györgyöt, közgyámmá Bende Kálmánt, I. esküdtté Kotogán Istvánt, II. esküdtté Almási Pétert, III. esküdtté Tőröcsik Jánost és IV. esküdtté Német Mátyást.¹⁷⁹

Illés Sándor a régi gárdából való, 1935-től folyamatosan tagja a képviselő-testületnek. Becsei György 1941-ben a képviselő-testület rendes tagja volt, míg Bende Kálmán 1935-ben is betöltötte a közigazgatási tisztséget. Ezzel szemben az esküdtek egyikének sem volt közeleti múltja Gyálaréten. Így a történeti folytonosságot az 1945 előtti polgári közigazgatás és az 1945 utáni ideiglenes alakulat között csak a 4 falusi tisztség betöltői képviselték. Valószínűleg ők is csak azért, mert Illés Sándort 1945 áprilisában a tényleges hatalmat képviselő Nemzeti Bizottság „kiküldte” községi képviselőnek, míg Becsei Györgyöt és Bende Kálmánt 1945. május 19-én már az összehívott alakuló közgyűlés tagjai között láthatjuk. Minden bizonnyal ez is „behívásos” alapon történhetett, mert választás nem volt. Mivel a falu feje, a bírósági Horváth Béla új, aki egyben a Nemzeti Bizottság elnöke is, és teljesen újak a bírósági esküdt személyek is, nem nehéz átlátni, hogy az 1886-os közégi törvény betűje mögött újfajta szellem fog meghúzódnival.

A régi jogi keretben fölállt községi képviselő-testület alakuló ülését 1945. július 8-án tartották. Nem érdektelen a kontinuitás, illetve diszkontinuitás végett a jelen lévő személyek névsorát közzétenni:

Horváth Béla elnök, községi bírósági		Ágai Gusztáv községi jegyző		
Ferenci Mihály	Kuruc György	Farkas István	Takács János	Dobó István
Szeles Juhász Imre	Ábrahám Antal	Rózsa István	Simon Szilveszter	Bozsó Szilveszter
Szabó Mihály	Papp András	Illés Sándor	Becsei György	Bende Kálmán
Kotogán István	Almási Péter	Tőröcsik János	Német Mátyás	

rendes képviselő-testületi tagok.¹⁸⁰

A 19 közgyűlési tagból csak Papp András, Illés Sándor, Becsei György és Bende Kálmán képviselte a múltat a faluirányítás szempontjából, míg a többiek (15 fő) ebből szempontból „homo novusok”-nak számítottak, de helyi lakosok révén ők is „a születés” örökösei.

Az új összetételű képviselő-testület első ülésének első tárgya „rendőrbiztos kijelölése” volt. Összefüggött ez az államrendőrség kormány kívánta átszervezésével, amely lehetőséget biztosított a községi képviselő-testületeknek,

¹⁷⁸ 1. kgy. 131/1949.

¹⁷⁹ 361/1945. május 19. 121.

¹⁸⁰ 347/1945. 122.

hogy területére rendőrbiztost nevezzen ki a „betoborzott” rendőrjelöltek közül. Ez Gyálán nem ment egyszerűen, mert községi területén a toborzóbizottság a toborzást nem tudta megtartani, mivel a rendőri állásra senki nem jelentkezett. Jelölési jogával így nem élhetett, de felszólította az államrendőrség fölállítását végző szervezetet, hogy Gyála község rendőrbiztosát és rendőrségét más községbeli alkalmas jelentkezőkből válassza ki.¹⁸¹

Másik fontos ténykedése az alakuló ülésnek, hogy megválasztotta a miniszterelnöki rendelet alapján alakítandó Igazoló Választmányt. Tagokul az alábbi községi képviselőket küldte: Erdődi János, Kuruc György, Szeles Juhász Imre, Schwammer Sándor.¹⁸² Az Igazoló Választmány feladata a hatósági állást betöltő vagy közfeladatra jelölt személyek törvényi feddhetetlenségének igazolása, később politikai hitelesítése volt.

A kisbírók fluktuációjának azonban még nem ez volt az oka. A törvénybírónak mint községi szegődményesnek az illetményét újra meg kellett állapítani a pénz értékében időközben bekövetkezett változások miatt.

Kevesebbet, mint egy II. osztályú állami altisztnek, nem lehetett adni, mert ezért az illetményért senki sem akart kisbíróként leszerződni. 1945-ben júliusig már három kisbírója volt a községnek, s „kétséges, hogy jelenlegi is megmarad” – hangzott el a jegyző szájából. Ezért felemelik fizetését havi 300 P-re, s a nő-kisbíró gyermekei részére gyermeknevelési pótlékot is megállapít 1945. június 1-i hatállyal. Havi összege egyenlő lett az iparban, bányászatban és a kohászatban „alkalmazott munkások” részére megállapított gyermeknevelési pótlékkal.¹⁸³ A jegyzőkönyv nem tér ki a női „alkalmazott munkásokra. Minden bizonnyal az iparban foglalkoztatott nők példájára hivatkoztak”, mivel a pótlékot a legnehezebb szakmák alkalmazotti pótlékához igazították. A gyermeknevelési pótlék megállapításával a nő és gyermekes kisbírók helyzetét kívánta könnyíteni a képviselő-testület. A dolognak önmagában nem volt különösebb jelentősége, de mutatja a változások jelét.

1949-ben már több jel utalt igazgatási szervezetlenségre, így az üresedésben levő községi altiszt állás megpályázatása. Arra Terhes Ede gyálaréti lakos nyújtott be pályázatot, akit a képviselő-testület 1949. november 19-én meg is választott a tisztségre. Azonban az állásbetöltést 1949. június 15-vel ismerték el, vagyis visszamenőleges hatálylallyal, mert Terhes Ede akkor már szolgálatba lépett, de nem kapott érte díjazást. Mivel 1946. június 16-tól ingyen dolgozott, nem állt fenn a kétszeres alkalmazás ténye, illetve az ezzel járó illetményteher.¹⁸⁴ Az altiszt megválasztására, s visszamenőleges megválasztására azért volt szükség, mert a községnek csak egy altisztje volt rendszerezve. Ha nem töltik be az állást, akkor sem a takarítási, sem a kézbesítési munkakör nem lett volna ellátva. Így az altiszt feladatokat is elvégezte, s az érte járó illetménynek is utólagosan a birtokába jutott Terhes Ede.

Ebben az esetben tehát a régi forma és az új elvárások közötti ellentétből származó zavart sikerült humánusan megoldani.

Viszont az irányítás egészén belül ennél súlyosabb problémák adódtak. 1949. február 4-én újra tisztújító széklet tartottak előljárói tisztségekre.¹⁸⁵

A közgyűlés az alábbi fölállításban volt jelen:

Ágai Gusztáv községi jegyző, Nacsa János, Gémes József, Gyuris István, Koszó Kálmán, Szabó Mihályné, Fityvicki Miklósné, Szabó Mihály, Bozsó István, Csamangó Mihály, Bálint Lajos, Csipak András Szeles Juhász Imre, id. Joó János, Farkas István, Kabai István, Nógrádi Ferenc, Rózsa Ferenc, Rózsa István községi képviselők.

Dr. Maklári Pál járási főjegyző mint elnök a képviselő-testület tudomására hozza, hogy Gyálarét előljárósága teljes egészében benyújtotta lemondását, a lemondást a volt előljárók mindegyikével szemben elfo-

181 4. kgy. 435/1945.

182 9. kgy. 347/1945.

183 7. kgy. 563/1945.

184 41. kgy. 2016/1949.

185 510/1949. Jegyzőkönyv az 1949. február 4-i közgyűlésről.

gadja, őket tisztségük alól fölmenti. Az új választás tisztaságának felügyelésére a képviselő-testület négy bizalmi férfit jelölt: Gyuris István, Fitvicki Miklósné, Farkas István és Rózsa Ferenc tagokat. Ezután az elnök a közgyűlés tudomására hozza, hogy a község koalíciós pártjai és a népi szervek meghallgatása után az 1886. évi XXII. törvénycikkben gyökerező jogánál fogva a községi elöljárói tisztségekre a következőket jelöli, illetve javasolja: községi bíró – Gémes József

- törvénybíró – Terhes Ede
- pénztárnok – „ifjú” Vecsernyés Imréné, szül.: Forró Pirooska
- községmester – Szabó Mihály
- I. esküdt – Kabai István
- II. esküdt – Vecsernyés Imre
- III. esküdt – Ábrahám József
- IV. esküdt – Császár Ferenc

A képviselő testület többsége – tehát nem egyhangú szavazással – a jelöltekre voksolt, ezért a járási főjegyző őket megválasztott községi elöljáróknak jelentette ki.

Az új bíró, Gémes József azonban 1949. június 1-jén már le is mondott. Helyére dr. Maklári Pál járási főjegyző mint tisztújító elnök a gyálaréti Népfront Bizottság meghallgatásával Csamangó Mihályt jelölte, akit az 1949. június 1-i közgyűlésen „egyhangú lelkesedéssel” megválasztottak.¹⁸⁶ Az iratokból sajnos nem derült ki, hogy miért mondott le előbb a teljes elöljáróság, majd utána az új bíró is.

Gyálarét történetében ez volt az utolsó régi mintájú tisztújítás. A község közgyűlési jegyzőkönyvének vezetése itt befejeződik. Fölleltünk viszont egy gépelt iratot, amely „Meghívás” címet viseli, s amely minden bizonnyal az utolsó községi képviselő-testületi ülésnek külön dokumentuma. Azon Gyálarét község képviselő-testületét Becsei Mihály bíró – tehát már nem Csamangó Mihály – és Ágai Gusztáv jegyző a „folyó 1950. évi szeptember hó 10. én 10 órakor a községi tanácsterembe tartandó rendkívüli közgyűlésre” hívta össze. A közgyűlésen a következő ügyeket tárgyalták:

- 1/ a szövetkezeti nap jelentősége,
- 2/ termésbeadásban élenjártak jutalmazása,
- 3/ az 1950. évi 2. számú pótköltségvetés bemutatása.

A „Meghívás” Gyálaréten, 1950. szeptember 7-én kelt.

Aláírói, Becsei Mihály bíró, Ágai Gusztáv jegyző, valószínűleg utoljára szerepeltek ebben a funkcióban.

A pecsét szövege: Csongrád Megye (körirat), közepen: Gyálarét község.

A képviselő testület tagjainak és a szavazati joggal bíró elöljáróknak nevei:

Gyuris József	Tóth Sándor	Becsei Mihály
Tótandor Etelka	Kószó Kálmán	Császár Ferenc
Szabó Mihályné	Tikviczki Miklósné	ifj. Vecsernyés Imréné
Sebők Lajosné	Bozsó István	Szabó Mihály
Herke Mihály	Szeles Juhász Imre	Kabai István
Id. Joó János	Farkas István	Ábrahám József
Nógrádi Ferenc	Rózsa Ferenc	ifj. Vecsernyés Imre
Rózsa István	Gémes Illés	Ágai Gusztáv

Joggal feltételezzük, hogy a falut ez a vezetői testület vitte át a polgári formából a tanácsformába.

¹⁸⁶ Jegyzőkönyv az 1949. június 1. napján tartott tisztújító szék megatartásáról. 241.

Faluból – városba és/vagy Csanádból – Csongrádba

(Gyálarét önállóságának alternatívái)

A szomszédcsági viszony a háború utáni korszakban szintet lépett. Először a szovjet katonai parancsnokság adott ki olyan utasítást Szeged polgármesterének, hogy a város környéke közigazgatásilag Szegedhez tartozzék. Kétségtelenül érezhető volt, hogy a városi határon kívül elhelyezkedő községekre Szeged vonzerőt gyakorol. Ez fejeződött ki akkor is, amikor 1944. november 3-án Gyálarét előljárósága kérte, hogy 453 főnyi lakossága Szeged közellátásához tartozzon. A polgármester teljesítette a kérést, bevonta őket a közellátásba. Cserébe viszont azt kívánta, hogy terményeiket Szegedre hozzák be, jóllehet a Közellátási Hivatal vezetője kijelentette, a múltban Gyála nem volt bevonva Szeged közellátásába. A városi ügyész szerint is rendes körülmények között a község csak törvényhozási úton volna a városhoz csatolható. Ráadásul a Szegedhez csatolást különben csak a megszálló hatalom parancsa helyettesítheti. Maga a község a közigazgatásilag való állandó odacsatolását azonban nem tartotta szükségesnek.¹⁸⁷

Már rég elmúlt a háború, 1949-et írunk, amikor a Szegedbe olvadás ügye ismét fölmerült. Alapvetően más szelek fújnak már, mikor a városi törvényhatósági bizottság összeült, és állást foglalt a Szeged környéki községek közigazgatási, műszaki és közellátási egységesítésével kapcsolatban. Az ülést „Dénes Leó elvtárs” hívta össze „a Szeged környéki érdekelt községek, Algyő, Tápé, Kiskundorozsma, Gyála, Ó- és Újszentiván, Kübekháza, Pusztamérges, Szőreg, Deszk, Öttömös” ügyében. A községeket közigazgatásilag és műszakilag Szegedhez akarták kapcsolni. Okaként hozták föl, hogy e települések „természetes gravitációja” Szeged felé irányul, továbbá, hogy a falvak így részesülhetnének a civilizáció és a városi kultúra „minden vívmányából és áldásából”.¹⁸⁸

A két időpont között (1944–1949) sok minden történt, ami tendenciáját tekintve az önállóság fokozatos visszaszorulását mutatja.

Az „egyesülés” vagy „beolvasztás” mellett létezett egy másik ügy is ebben az időben, ami Gyálarét régi, privát, lezáratlan magánügye, ti. a falu névvitája. Látszólag független a Szegedhez csatolástól, valójában mindkettő az önállóság jövőjéről szóló sorsát érintette.

Az 1945. július 8-i közgyűlésen került újra elő a névvita.¹⁸⁹ Az alapprobléma ismert: a falu elnevezése saját 1931-i Szervezési Szabályrendelete szerint „Gyálanagyret”. Ezt jóváhagyta még ugyanazon évben Csanád vármegye Törvényhatósági Bizottságának kisgyűlése. Egy valaki azonban ennek ellenére sem engedte, hogy a község a saját maga választotta nevet viselje, az akkori belügyminiszter. Ezért kellett a községnek „Gyálanagyret” helyett a „Gyála” községnevet viselni végig a korszakban. Az ügyben keletkezett iratokat a jegyző azért nem tudta fölhasználni igaza bizonyítására, mert az 1944 októberi háborús események közepette a község irattárát ismeretlen tettesek felforgatták, s az iratokból jó néhányat eltűntek. Így a névügy vitájának hivatalos dokumentációját, levelezési anyagát nem lehetett fölhalmozni.

Egy valami azonban kétségtelenül bizonyítható a megmaradt képviselő-testületi jegyzőkönyvből, illetve a vármegyei határozatokból: a község önkormányzati szerve által nyilvánított szabad akarata, illetve elhatározása szerint a „Gyálanagyret” községnevét használatát már eleve helyesnek tartotta. A rendelkezésre álló adatok szerint ez ellen a törvényhatóság a legkisebb kifogást sem emelte.

A belügyminiszter sem részletezte akkori elutasító álláspontját. Pusztán föltételezhető, hogy a revízió országos érdeknek tartott álláspontja miatt nem vette figyelembe az önkormányzati szervek óhaját. A „Gyála”

187 Oltvai Ferenc, 1963/2 281.

188 Délmagyarország, 1945. december 25.

189 5. kgy. 561/1945.

név használata gyakran adott okot félreértésre, mivel ezt a nevet az anyaközség – teljes joggal – továbbra is viselte. Többször körülményes magyarázkodásba kellett fogni, hogy megértesse az egyik ember a másikkal: a Trianon óta Magyarországnak maradt gyálai területen új, önálló nagyközség létesült. A magán és hivatalos postai küldemények, értesítések összecserélése bosszantó zavarokat okozott már eddig is. Ugyanez a helyzet „kavart be” illetőségi ügyekben is. Ábrahám Veronika még 1935-ben kérvényt adott be gyálai illetőségének igazolására. A képviselő-testület az év november 15-én hozott határozata a kérvényt elutasítva nem ismerte el Ábrahám Veronikát Gyála községbeli illetőségűnek. Így kellett határozni, mert a kérelmező Gyálarét 1920 utáni területén soha nem lakott, itt adót nem fizetett, szülei sem laktak itt soha, és adót se fizettek. Kitérünk az iratokból, hogy a „Gyála községi illetőségi hely” nem Gyálarétre, hanem a szerb impérium alatt maradt Gyálara (Djala) vonatkozott, amely a Törökkanizsai járáshoz tartozott.¹⁹⁰

Bíró Péter viszont megkapta illetőségi bizonyítványát 1937. február 24-én, mert a képviselő-testület kimondta, hogy a kérelmező itteni illetőségű, mivel a trianoni béke megkötésekor is gyálai (azaz gyálaréti) illetőségű volt. Iratok bizonyítják, hogy 1917 óta ezen a helyen lakott.¹⁹¹

Mindezeket figyelembe véve határozott úgy a közgyűlés, hogy ismét kérelemmel fordul a belügyminiszterhez a régi elutasító határozat visszavonása érdekében. Egyben kérték, hogy a gyakorlati élettől is követelt, az anyaközségtől megkülönböztető „Gyálanagyrért” községnevet használatát engedélyezze.

A dolog azonban nemhogy nem rendeződött, hanem furcsa és gyors fordulatot vett egy nem várt irányba. Mivel a fordulat oka az 1944 végi háborús helyzettel függ össze, röviden kitérünk annak magyarázatára. 1944 végén és 1945 első felében drámai katonai helyzet alakult ki a déli országrész határövezetében. Olyan, amely megváltoztatta az emberek politikai észjárását településeik korábbi igazgatási helyzetét illetően.

1944. október közepétől a szerb partizán mozgalmak akciói komoly gondokat okoztak a határ mentén élőknek. Az adott erre lehetőséget, hogy a partizánok a Vörös Hadsereg szövetségeseiként – Trianon szindróma! – léphettek föl, mert az oroszok szállítási és egyéb feladatokra használták föl őket. 1944. október 16-án két (szerb) gyálai (ófalui) partizán, Vojszko és társa Újszegeden fosztogattak. A szerb partizánakciók 1945-ben is folytatódtak. Március 5-én megszállták a határmentét Nagyszéksóstól az átokházi határ kiszögelléséig, ahonnan naponta hatoltak be magyar területre. A helyzet annyira elfajult, hogy a Magyar Kormány is foglalkozott vele 1945. február 1-i ülésén. Nem tehetett mást, hisz a szuverenitásunkról volt szó.¹⁹²

A szerb veszélyeztetettség miatt a Szeged környéki települések és Csanád megye Tisza-parti községei összefogtak, és Szeged védelmét keresték. Ennek folytán 1944 végén a Nagy-Szeged eszme bizonyos elemei újjászülettek a város közéletében, ami a pártok körében is pozitív visszhangra talált.

Sokféle elképzelés létezett a 18. század óta, amely Szegedet különböző területi kombinációban megyeszékhellyé tette volna. Ilyen volt a „Szeged megye” koncepciója. Az 1920 előtti elképzelések mindegyikében szerepelt a Csanád vármegyétől leválasztandó törökkanizsai járás, amelyhez Ógyála is tartozott. Mivel a régi vármegyék meg tudták őrizni „érinthetetlenségüket”, 1929-től Szegeden új gondolat erősödött meg, mely a korábbinál területileg szűkebb, gazdasági kulturális vonzáskörzetében mégis tágabb gondolat fogalmazódott meg, a Nagy-Szeged eszméje. Szegeden még helyi pártszínezetet is öltött a koncepció, mert polgári csoportok álltak össze Nagy-Szeged Párt néven.¹⁹³ 1944/45-ben kialakult egy átmeneti közigazgatási

190 39. kgy. 1904/1935.

191 12. kgy. 201/1937.

192 Farkas Csaba: A szovjet megszállástól a fordulat évéig. In: Szeged története 5, szerk.: Blazovich László, Szeged, 2010. 90.

193 Ruzsoly József: Szeged megyétől Nagy-Szegedig. Szeged, 1987. 43.

együttélés a Szeged környéki községek (köztük Gyála) elöljáróságainak kérésére, de ezt inkább a jugoszláv helyzet kiéleződése serkentette.

Mivel a Jugoszlávia elleni bizalmatlanság az emberekben nem csökkent, vészhelyzeti félelmüket erősítette a szomszédos területeken elkövetett magyarellenes atrocitások sora, a települések kiutat kerestek.

Formálisan a névvitától függetlenül, de azzal párhuzamosan, egy másik dolog is borzolta a kedélyeket.

Az 1945. július 15-én tartott közgyűlésen jelentette be a jegyző, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány a Magyar Közlöny 1945. július 8-i számában megjelent rendeletével (4330/1945. ME. szám) Gyála nagyközséget Csanád vármegyéből Csongrád vármegyébe csatolta.¹⁹⁴

A rendelet nem szolgált magyarázattal, a jegyző sem tudott magyarázatot adni, mivel nem avatták be a döntéselőkészítésbe. Így a falu gyűlése csak úgy reagálhatott a kihirdetésre, ahogy reagált: ti. a közgyűlés egyhangú tiltakozásának adott hangot a rendelkezéssel szemben, mert az addigi törvényhatóságtól való elcsatolása szembe megy Gyála nagyközség akaratával, s a döntést róluk, de nélkülük hozták meg. Ezért kérték a kormányt, változtassa meg a döntést úgy, hogy Gyála maradjon Csanád megyei község. Érvként hozták föl, hogy a falu semmiféle hátrányát nem látta és nem látja annak, hogy a község Csanád vármegyéhez tartozik. Ha a felsőbb közigazgatási hatóságokkal való érintkezést nézik, a Csongrád megyéhez csatolás nem hoz javulást e téren. A közlekedési viszonyok ugyanis a Csanád megyei hatóságokhoz éppen olyan jók voltak, mint a Csongrád megyei hatóságokhoz. Hozzátették: Gyála fejlődőben levő színmagyar község, mely további fejlődését és erősödését Csanád vármegye kebelén belül biztosítva látja. Csongrád megye székhelye, Szentes nincs közelebb, mint Makó, de Csanád megye központjával egész múltja összeköti. Általában sem láttak okot arra, hogy a falut az egyik törvényhatóságból egy másikba önkormányzati szerveinek véleménye nélkül átcsatolják. Nyomós érvként fogalmazták meg, vonják vissza a meghozott döntést, mert Gyála lakosainak kivétel nélküli kívánsága, hogy eddigi törvényhatósága keretén belül maradjon.

Viszont egészen másképp látták a Szegeddel egyesülés ügyét. A Csongrád megyébe tagozódással szemben a múlt becsületét védtek, a Szegeddel összeolvadást pedig már a jövő zálogának kezdték tekinteni.

Föltehetően Szeged érdekéből és az országos politikából fakadóan, de a meglévő reményekre is apellálva, következő lépésként már tervbe vették a Szeged környéki falvak műszaki és közigazgatási egyesítését.

1945. szeptember 29-én tartottak értekezletet a városházán Tápé, Szőreg, Deszk, Gyála és Kiskundorozsma Szegedhez csatolása kérdésében.¹⁹⁵ Az ügyet legfelsőbb szinten az Újjáépítési Minisztérium képviselte, egész pontosan Földes Miklós újjáépítési kormánybiztos. Konceptiójából következett, hogy az újjáépítés objektív kerete lehetőséget ad közigazgatási korszerűsítésre, amit a javasolt települések és Szeged műszaki egyesítésével kezdenének el. Dorozsmával és Tápéval kapcsolatban alig találtak közlekedési problémát, mert mind e két település villamossal könnyen bekapcsolhatóan látszott Szeged vérkeringésébe. Régen elhatározták már, hogy a fodor-telepi és somogyi-telepi villamos végállomásokat Tápén keresztül vezetve körjárattá építik át. Ők jóformán már összeépültek Szegeddel. Gyálával mint „tanyai” (sic!) településsel más volt a helyzet. A Tisza alsó folyásánál ugyan közel fekszik a városhoz, de bekötőútja „nagyon primitív”.

A cikk keverte a fogalmakat: hisz Gyála nem tanya, hanem telepes falu központtal, belterülettel. Másrészt az út köves út (makadám) volt, ami az addigi forgalmat elbírta.

194 12. kgy. 492./1945.

195 Délmagyarország, 1945. szeptember 30.

Gyorsítani akarta a közeledést a gyálai lakosok 1946. március 6-án kelt s a belügyminiszterhez intézett közvetett, a képviselő-testületen át benyújtott petíciója.¹⁹⁶ Tartalma miatt a Nagy-Szeged gondolat helyi lecsapódásának is értékelhetjük a beadványt.

A lakosok (85 fő) azt kérték a belügyminisztertől, hogy falujukat csatolja Szegedhez. Okként említették meg, mind terheesebbnek érzik, hogy a közigazgatási gócponttól el vannak vágva. Főleg azért, mert „ma igen sokféle fontos intézkedés és ügy a közigazgatás bevonásával történik”. (Értsd: politikafüggő, M. L.) Félreérthetetlen utalás ez arra, hogy új rendszer van kibontakozóban, amelyben a Tiszán át való kerülő út a legfőbb akadály annak, hogy a község fejlődni tudjon. Ebben az állapotban – írják –, az az érzésük, hogy velük nem törődik senki. Mindezek ellenkezőjét úgy látták biztosítva, ha Gyálarétet Szegedhez csatolják. Érvük melletti szimbolikus bizonyítékként hozták fel, hogy a falu egyetlen útja Szegedre vezet. Azon keresztül haladtak ügyeket intézni a 35 km-re fekvő Kiszomborra vagy a 40 km-re fekvő Makóra. Ezt a „népi” akaratot fejezte ki az 1946. március 11-i közgyűlésen hozott határozat.¹⁹⁷ Előzménye, hogy Szeged annak az óhajának adott kifejezést, miszerint a környező községek, köztük Gyála csatlakozzék Szegedhez, s ezzel megvalósulna Nagy-Szeged terve. Eredményeként mind Szeged, mind a környező falvak előnyösebb helyzetbe jutnának. A kölcsönös egymásrautaltság eddig is tudott dolog volt – érvelt a jegyző –, de az elmúlt évek nem voltak alkalmasak nagyobb horderejű kérdések megvalósítására. Vagyis a jegyző szerint a csatlakozás evidencia, elég hozzá pusztán az alkalmas időt kivárni, hogy megvalósítsák. De ő is belátta, hogy határozathozatal előtt vitassák meg a kérdést. Ennek jegyében szólalt föl Erdődi János képviselő-testületi tag, megállapítva, hogy Gyála fekvésénél és mindennemű egyéb vonatkozásánál fogva teljesen Szegedhez tartozik. Közvetlenül határos vele, maga a falu 2 km távolságra fekszik tőle. Ezért ajánlotta, a közgyűlés mondja ki egyhangúlag, hogy kéri a Szeged városba való bekebelezését, illetőleg odacsatolását. A közgyűlés ezt meg is tette, mert határozatba foglalták, hogy Gyála Szeged városba kíván olvadni, s ennek engedélyezését a belügyminisztertől is kérni fogják. Indoklásként fölhozták, hogy a mai állapot a közigazgatási határok furcsa helyzetét tartja fenn. Gyála mint Csanád megye községe egymagában fekszik a Tisza jobb partján, míg egész Csanád megye a Tisza balpartján. A felettes hatóságok eléréséhez Szegeden és a Tiszán át vezet az út, ami 30–40 km-es kerülő út megtételére kényszeríti a gyálaiakat, míg Szeged a falu közvetlen szomszédja. Ezt az állapotot tekintették minden baj és panasz eredőjének. Orvos, állatorvos, zöldkeresztes védőnő, szülésznő stb. nincs a községben, mert Szőregen, a körközségben laknak.¹⁹⁸ Az összefonódottságnak az is kétségtelen bizonyítéka – szól tovább a határozat –, hogy ahhoz a Szegedhez kívánnak csatlakozni, melynek gazda-polgárai a gyálai határ 6/7-ét birtokolják. Csakhogy ez régen is így volt, s akkor Gyála ezt úgy oldotta meg, hogy 1 fő irodatisztet vett föl a megnövekedett adóadminisztráció elvégzésére, mert a haszonbérletből, a forgalmi ügyletekből származó bevételekről nem akart lemondani. Akkor Szeged gazdagította Gyálarétet, ha előállt volna az odacsatolás, akkor megfordult volna ez az irány. Tény, hogy 1945–46-ban nem volt rózsás a helyzet. Sőt bizonyos területen egyenesen kétségbeejtő volt, mert a háború után Gyálára nem közlekedtek járművek, jármű nélküli időszaknak nevezték ezt a két évet. Emiatt az egészségügyi személyzet sem járt ki a faluba már hónapok óta. A Szegedhez tartozás pl. ezt a gondot természetes módon oldaná meg – gondolták sokan. Másrészt a falu ígéretet kapott, hogy I. fokú közigazgatásügyi hatóság fog helyben működni, adóhivatallal egyetemben. Szeged rendszeres autóbusz-

196 MNL–CSML Gyála község előljárástól, 238/1946.

197 31. kgy. 238/1946.

198 MNL–CSML Gyála község előljárástól, 238/1946.

járatot fog biztosítani, s ezzel az itteni lakosság lehetőséget kap, hogy részt vehessen Szeged gazdasági és kulturális életében.

Pár nappal később a falu vezetése mint hivatalos gyálai közakaratot tolmácsolhatta a beolvadási szándékot. Az előljárásság ugyanis kötelezve volt, hogy a közgyűlési határozat értelmében hivatalos kérelemmel forduljon Szeged polgármesteréhez a csatlakozás ügyében. A kérvényt 1946. március 16-án írta alá Horváth Béla bíró és Ágai Gusztáv jegyző.¹⁹⁹ Folyamodványukat azzal indokolták, hogy Gyála községe és képviselő-testülete felismerve a „tagadhatatlan tény, miszerint Szeged város és Gyála község egymáshoz való közelsége és egyéb okok folytán kölcsönösen egymásra vannak utalva”, úgy határoztak, hogy „Gyála nagyközség Szeged városba való beolvasztását kéri”.

Hozzá tették, hogy a képviselő-testület nem szabott a várossal szemben a község javára egyoldalú feltételeket, melyeket a kölcsönös egymásra utaltság ténye és az egymáson való segítség elve kizárt. A bíró és a jegyző csatoltan beterveztette még a vonatkozó közgyűlési jegyzőkönyv passzusát, illetve a község lakosságának kérvényét, és kérte a polgármestert az ügy illetékes helyen való pártfogólagos támogatására. Nem mulasztottak el két konkrét kérést is előterjeszteni a város vezetőségének. Kérték, hogy munkaszüneti, főleg vasár- és ünnepnapon Gyálára délután 1-kor és ugyanaznap este 9-kor autóbusz jöjjön ki, hogy a gyálai nép Szeged kulturális életébe szabadidejében bekapcsolódhasson. Ez a ritka járat különösebb nehézség nélkül azonnal is megvalósítható – érveltek. Amivel lényegében azt mondták, jöjjön a busz, nem szükséges bevárni a hivatalos odacsatolás megtörténtét. Mivel a hetenként egyszer ismétlődő járatot a meglévő autóbuszok egyike is képes elvégezni, nehézség nélkül és azonnal megoldható a kérés.

Második kérésük a villanyvilágításra irányult. A Klebelsberg-telepi villanyvezeték 3 km távolságra feküdt Gyálától. Ezt a kis távolságot kevés anyaggal is át lehet hidalni – állította a két levélíró. A faluban lévő 50 házhoz (!) sem kell sok anyag – vélekedtek tovább –, odajuttatva a gondolatmenetet, hogy Gyálán a villanyvilágítás is mihamarabb megvalósítható. Bár megjegyezték, hogy azonnal mégsem lehet minden házba bevezetni a villanyt.

Tanulságos folyamodványról van szó, amelyben fontos igazgatási változtatások támogatására szólították fel Szegedet, elvben föltételek nélkül, gyakorlatilag azonban mégis Gyála számára fontos infrastrukturális beruházásokra biztatva, de a nagy ügyet nem hozzá kötve.

Ezek voltak a tervek 1946-ban. Ehhez képest az 1949. június 1-i közgyűlésen közvilágítási költségek címén új fejezetet nyitottak a költségvetésben arra való tekintettel, hogy „a villany a községbe 1950-ben bevezetést fog nyerni”. Ezt erősítette meg az az értesülés, hogy a villamos távvezeték Gyálaréten keresztül fog haladni, s így lehetővé válik a villanynek legalább a középületekbe való bevezetése. A „községünk villanyval való ellátásán” egyelőre ezt értették, s nem az egész falu bekötését.

Az 1949. június 21-i közgyűlésen viszont már azt mondták ki, hogy a községi épületekbe a villanyt 1950-ben be kell vezetni. Költsége az „előméri” (előlegesen fölmért) számítás szerint 2500 Ft, amelyet községi szükségletként állítanak be a kiadások közé.

A Szegedhez csatlakozás iránti határozott szándékot tükrözi a Gyála nevével kapcsolatos korábbi községi magatartás megváltozása. A község nevének megváltoztatása ügyében kiadott újabb belügyminiszteri rendelet, illetve az arra adott közgyűlési reagálás 1946. március 11-én már nem emlékeztetett a régi tiltakozásra.²⁰⁰

199 MNL-CSML Gyála község előljárásságától, 238/1946.

200 32. kgy. 176/ 1946.

Bár Gyála kérte korábban, hogy engedélyezze a belügyminiszter a „Gyálanagyvér” községnév használatát, de ezt a miniszter végül is nem engedélyezte. S a képviselő-testület ezt most ellenkezés nélkül tudomásul vette, sőt le is vette napirendjéről, mert már kilátásban volt Szegedhez csatlakozása.

Tehát az egyesítés és a névvita közös lényege abban mutatkozott meg, hogy amilyen mértékben fordult a közhangulat a csatlakozás elfogadásának irányba, úgy lanyhult a saját névhez ragaszkodás ereje.

Az igazgatási küzdelem következő, egyben végállomása, hogy a falu 1946. augusztus 4-én tartott közgyűlésén a belügyminiszter által új rendeletben (150.447/1946. III.9. sz.) ajánlott helynevek közül a „Gyálarét” elnevezést választotta. Az összes szempontok mérlegelése mellett csak ez a név alkalmas a legjobban a község nevének és főleg helyének megállapítására – szögezték le a képviselők. Ne tűnjön még egyszer úgy, mintha Gyála „jugoszláv területen volna”, ahogy a helyzetet nem ismerő hivatalos és nem hivatalos személyek körében ez gyakran előfordult.²⁰¹

Ha valaki térképen akart tájékozódni, csak a jugoszláviai Gyálát találta meg, mert Gyála mint új telep község még a térképeken sem szerepelt. Gyálarét elnevezéssel azonban ezek a félreértések lassanként el fognak múlni – lehetett föltételezni –, s helyes lesz az is, hogy az újabb térképeken a község új nevével szerepelhet, ami a zavarokat végkép eloszlatja majd.

Innentől kedve mondható, hogy a falu neve miniszteriális szinten is „Gyálarét”.

Az átalakulás sodrában

Az idők szava Gyálaréten legmélyebben a földműves társadalom életébe hatolt. Földműves lakosság nézett szembe az előbb ígérő, majd rendelkező „népi” hatalommal. Nem voltak parasztok, a gazdákat jellemző minimum 10 hold hiánya miatt. Földműveseknek tekintették magukat, mert volt sajátjuk (ház + telek) telepességük okán, azonban a család eltartásához végezték a mezőgazdasági munkások feladatát is. De nem cselédként! Nehéz idők jöttek, amelyek próbára tették az 1921 óta elért és beállt egyéni és családi helyzeteket. Levéltári iratok alig álltak rendelkezésünkre, a sajtó viszont sokat foglalkozott a problémával – gyakran pontos célföltevésből (teleológikusan). Ilyen felfogásból készült egy Gyálaról szóló újságcikk 1947-ben.²⁰²

A cél az újgazdák helyzetének összehasonlítása volt a tanulságok levonásával. Története az alábbi: Barna Lajost, aki azelőtt béresként szolgált, a földreform tette újgazdává, 5,5 hold földhöz jutott. Nagy családjával kellett megélnie belőle, de szorgos munkájából nemcsak erre, de még egy csinos újtelepi vályogház fölhúzására is tellett. Csak arra panaszkodott, hogy a jég elverte a paprikát, zöldséget, káposztát, dinnyét, alig maradt valami belőlük, de a jegyző nem veszi föl a jégkárt. Nacsa János újgazda pedig a legnagyobb bajt abban látta, hogy hiába kérték magukat Szegedhez, még mindig Makóhoz tartoznak. Fájalta, hogy minden apró-cseprő ügyben Makóra kell utazniuk, mikor itt vannak Szeged határában.

Barna Lajos történetét azzal folytatja, hogy neki adó fejében 8 mázsa búzát kellett leadnia. Viszont a termés a jég- és aszálykárok miatt összesen 14 mázsa lett. Ha ebből a családnak szükséges élelmiszeradagot és vetőmagot számítja, még kevés is a termés. De addig meg nem adnak őrlési engedélyt, míg az adóba nem fizet. Jogosan vetődött föl tehát a kérdés, hogy miből éljen. A cikk szerzője a Kommunista Párt követelésében látta a megoldást, amely az elemi kárral sújtott gazdák részére adócsökkentést sürgetett. Barna Lajos és társai mint UFOSZ (Újjonnan Földhöz Jutottak Országos Szövetsége) tagok fölhívták Csanád vármegye alispánjának figyelmét, hogy vizsgálja meg a gyálai kisparasztok ügyét. Az őrlési engedélyt adják ki

201 38. kgy. 176/1946.

202 Délmagyarország, 1947. augusztus 3. „Két véglet: Gyála és Szentmihálytelek” címmel a helyszínen szerzett tapasztalatairól.

az ilyen gazdáknak. Felülvizsgálatra javasolták a Fehér-major lebontásának ügyét, mert az abból származó bontásanyag árát olyan magasan szabták meg, hogy ember legyen a talpán, aki azt ki tudja fizetni. Mert az újjgazdák nem – panaszozzák.

Egészen más a helyzet Szentmihálytelken – állapítja meg az újságíró. A szegényparasztság föl van zúdulva, mert sok százra tehető a mezőgazdasági munkanélküliek száma. „A legreakciósabb időkben sem volt dologidőben talán annyi munkanélküli, mint most” – véli a cikk szerzője. Több gazda jelentette ki ezzel kapcsolatban, a baj oka, hogy a faluban nincs FÉKOSZ (Földbirtokosok és Kisbirtokosok Országos Szövetsége) szervezet, de az UFOSZ-t sem erősítik nagyon az újjgazdák. Így a 15–20 holdas parasztnak módjában van „a Jugoszláviából menekült fasisztákat alkalmazni, akik lakásért és élelemért minden munkát elvégeznek. Valósággal ellepték ezek a menekültek a falut, s le is nyomták szépen a munkabérek árát, háromnapos munkáért egy napi napszámért fizettek ki – fakadtak ki az újjgazdák. A kérdés megoldása az lehet – véli a cikk szerzője –, ha a jugoszláviai menekültek ügyét a rendőrségre bízják.

Mi volt e riport valós célja? Municiót szolgáltatni a Kommunista Párt „parasztvédő” politikájához, egyben az „igazi” parasztpártokra irányítani az újjgazdák figyelmét, amelyek persze nem voltak mások, mint a Kommunista Párt „útitársai”, szatellit szervezetei. Azért kellett a kontraszt, hogy példa erősítse: ahol van UFOSZ és FÉKOSZ, ott megszűnnek a bajok, és növekszik a jólét. Ahol meg nincs, ott szegényparaszttellenes politikai ármány működik. A legfájdalmasabb és legméltatlanabb minősítés az volt azonban, amikor a cikk szerzője a Titó-féle partizán halálbrigádok elől az anyaországba menekülő magyarokat, fasiszta menekülteknek nevezte. Megváltozott a közgyűléshez érkezett közérdekű támogatási kérelmek célzott köre. 1947-ben a „Madisz ifjúság kérése” egy községközi helyiség használatára vonatkozott. A képviselő-testület hozzájárult, hogy a helybeli Madisz ifjúság a melléképületben tanulásra egy helyiséget használhasson.²⁰³ Az Éfosz (Élelmiszer-feldolgozók Országos Szövetsége) anyagi támogatására 100 Ft-t szavaztak meg. Lényegében mindkettő politikai indíttatású ügyek önkormányzati forrásból való támogatását jelentette. Ennél direkter állásfoglalást fejez ki a „Hozzájárulás a Makón létesítendő „Szovjet emlékműhöz” tárgyban hozott határozat.²⁰⁴ A döntés 200 Ft hozzájárulást helyezett kilátásba, jóllehet annak fedezete nem szerepelt az elfogadott költségvetésben. A közgyűlés utasította az elöljáróságot, hogy hitelátruházással teremtsen fedezetet a hozzájáruláshoz. Fedezetül pedig a születésnői illetménynél elért mintegy 300 Ft-nyi megtakarításból igénybe vehető 200 Ft-ot jelölte ki. Az indoklás már a kor szellemének megfelelő: „a képviselő-testület készségesen járul hozzá olyan emlékmű létesítéséhez, amely országunk és népünk hősi felszabadítóinak emlékét kívánja megőrizni”.

Az anyagi támogatásban megnyilvánuló politikai „teljesítés” folytatódott a kor nagy demonstratív szocialista rendezvényének pénzbeli megsegítésével.

A község a Világifjúsági Találkozóra kiküldött ifjak és lányok részére utazási költségeik fedezetére 250 Ft támogatást nyújt.²⁰⁵ Ahogy az emlékműre, úgy erre sem volt költségvetési fedezet, de az összeg hitelátruházás útján biztosítható volt a születésnői illetménynél elért megtakarítás terhére.

Tanulságos esetekről van szó. Régen is éltek ezzel a költségvetési eszközzel, de akkor szinte kivétel nélkül hasznos beruházások érdekében. 1945 után, de különösen 1949-ben ezt a költségvetési eszközt már politikai célok érdekében alkalmazták, amelynek viszont nem eshetett áldozatul valamely beruházás, így a régi

203 4. kgy. 46/1947.

204 33. kgy. 1476/1949.

205 35. kgy. 1555/1949.

nomenklatúra illetményét karcsúsították a megfelelő mértékre. Bizarr fejlemény, hogy az érintett esetekben mindig a szülész nő keresményét találták problémamentesen szűkíthető tételnek.

A Világifjúsági Találkozó támogatása – úgy látták helyben – minden demokratikus szervezetnek, de a községi közigazgatásnak is feladata. Különösen azért, mert oda szegény munkásemberek gyermekei tudnak eljutni, akik a múltban hasonló élményből és képviseletből ki voltak zárva.

Eltelkintve attól, hogy az országos ifjúsági ügyek anyagi támogatása sosem volt feladata a falusi önkormányzatnak, kulturális felajánlást tettek régebben is nemzeti tárgyú rendezvények alkotások pártolása címén, fedezettel. Esetünkben azonban a „demokratikus szervezetek” kompetenciájába jól illő feladatokat községi feladatként aposztrofálja a határozat, amit politikai kényszerből fakadó, egyszerre igazodó és igazoló érvnek tekintünk. Teljeséggel érthetetlen és logikus módon meg nem magyarázható indok a szegény munkásemberek gyermekeinek a múltbéli „hasonló élményekből és képviseletből” való kimaradására hivatkozás. Akkor államnak, falunak a megkapaszkodás, az új élet megteremtése volt országosan is a feladata. Különösen így volt ez Gyálaréten, mert nemrég született, ennél fogva az 1949-ben élő gyálaréti „munkásgyerekek” múltja gyermekkoruk megélése és ifjává válása volt. Tudták ezt a közgyűlésben szavazók is, de az akkor már erőteljesen elvárt ideológiai azonosulás elől nem térhettek ki, azt az élet szinte minden területén föl kellett mutatni.

Egy példa arra, hogy 1939-ben milyen közhasznú célokra szavazott meg támogatást az önkormányzat. 190 P-vel támogatta a Horthy Miklós nemzeti repülőnapot, amit ezentúl minden évben ekkora összegben támogat a falu büdzséséből, s 30 P-t szavaztak meg a Nemzeti Kultúra támogatására 1940-től folytatólagosan.²⁰⁶

A szovjetizálás éveiben a magyar falu életének kiemelkedő tényezője volt a heti piac. A gyálai helyzetről Szeged város elsőfokú közigazgatási hatósága tudósított „Heti piaci jelentés” címet viselő iratában. Táblázatba foglalt konkrét adatait az 1948. október 27-i (szerda), illetve október 30-i (szombat) piacnap tapasztalatai alapján állította össze.²⁰⁷

Árucikk megnevezése	Hatósági ár		Szabadpiaci ár		Feketepiaci ár	
	szerda	szombat	szerda	szombat	szerda	szombat
Gabonaneműek, nagybani árban						
Búza (q)	-	-	-	-	-	-
Rozs (q)	-	-	-	-	-	-
Árpa (q)	-	-	80	90	70	90
Zab (q)	-	-	70	80	70	80
Kukorica (q)	-	-	70	80	70	90
Korpa	-	-	80	90	70	90
Vágóállatok, élő súly (kg)						
Szarvasmarha/ökör	nincs bejegyzés					
Borjú						
Sertés						
Juh						

206 32. kgy. 2191/1939.

207 MNL-CSML

Árucikk megnevezése	Hatósági ár		Szabadpiaci ár		Feketepiaci ár	
	szerda	szombat	szerda	szombat	szerda	szombat
kicsinybeni (fogyasztói) árak						
Élelmezési cikkek						
Kenyér (kg)	-	-	-	-	-	-
Liszt (kenyér) (kg)	-	-	3,50	4,50	3	4,50
Liszt (főző) (kg)	-	-	5	8	5	8
Kukorica liszt (kg)	-	-	90	0,1	90	0,1
Zöldpaprika (darab)	-	-	0,4	20	02	20
Vöröshagyma (kg)	-	-	30	40	30	40
Fokhagyma (kg)	-	-	2,50	4	2,50	4
Tej (teljes) (liter)	1.10	1.10	0.1	1.20	1.10	1.30
Tej (fél) (liter)	4	4	4	8	4	8
Vaj (kg)	22	22	16	22	16	22
Tehéntúró (kg)	2,70	2,70	2,70	5	2,70	5
Juhtúró (kg)	15	15	-	-	-	-
Tehénsajt (kg)	12	12	10	12	10	12
Juhsajt (kg)	15	15	15	18	15	18
Méz (kg)	-	-	11	12	11	12
Cukor (kg)	-	-	-	-	-	-
Dió (kg)	-	-	7	8	7	8,50
Tojás (darab)	-	-	90.	1,10	01.	1,20
Étolaj	9	9	12	13	12	13
Húsneműek						
Marhahús (kg)	8,40	8,40	-	-	-	-
Borjűhús (kg)	10.	10.	8	10	8	10
Juhhús (kg)	-	-	8.	13	8	13
Sertéshús, friss (kg)	-	-	7	18	7	18
Szalonna olv. való (kg)	19	19	-	-	-	-
Szalonna füstölt (kg)	-	-	24	26	24	26
Sertés zsír (kg)	20	20	25	30	25	30
Libazsír (kg)	22	22	25	30	25	30
Főzelék félék (kg)						
Burgonya	-	-	40.	1,10	40	1,10
Bab (fehér)	-	-	1,60	2,60	1,60	2,50
Borsó hüvelyes	-	-	3.	5.	-	-
Káposzta	-	-	15.	30.	14.	30.
Kelkáposzta	-	-	50.	30.	60.	80.
Spenót	-	-	80.	0,1	60.	0,1
Sóska	-	-	0,1	1.20	80	1.20
Tök	-	-	50	70	50	70
Karaláb	-	-	50	80	40	80

Árucikk megnevezése	Hatósági ár		Szabadpiaci ár		Feketepiaci ár	
	szerda	szombat	szerda	szombat	szerda	szombat
Paradicsom	-	-	20.	50.	20.	50.
Zöldbab	-	-	1,80	2,60	2,20	3.
Zöldség	-	-	50.	0,1	50.	0,1
Sárgarépa	-	-	40.	80.	40.	80.
Karfiol	-	-	1,50	2,50	1,50	2,50
Torma	-	-	3.	5.	3.	5.
Prohedli csomója	-	-	30.	50.	30.	50.
Retek csomója	-	-	25.	40	30.	50.
Zeller (darab)	-	-	20	0,1	20.	30.
Gyümölcsök						
Alma első rendű (kg)	-	-	2,20	3.	1,30	3.
Szőlő csemege (kg)	-	-	0,2	2,60	2,20	3.
Körte első rendű (kg)	-	2,40	3,20	2,40	3.	
Szilva (kg)	-	-	-	1,20	2,50	1,20
Baromfi						
Csirke rántani (párja)	-	-	10.	18	12.	18.
Tyúk paprikásnak	-	-	18	35	18	35
Pujka (sic!)	-	-	50.	70	50	75
Liba (sovány)	-	-	70	100.	65	100.
Kacsa sovány	-	-	30	45	30	40.
Kövér liba (kg)	-	-	10	13	11	13
Kövér kacsa (kg)	-	-	10	12	10	12

Só, cukor, ecet, bor, szesz, pálinka (közönséges), baromfi zsiradék, hántott borsó, aszalt szilva, barack, őszibarack, meggy, ribizli, cseresznye, püszke és fűszerpaprika is szerepelt az árucikk-listán, de némelyiknek már lement a szezonja, a másiké még nem jött el, így azokból nem volt semmilyen forgalom. Mivel a fűszerpaprika állami jövedéknek számított, magánpiaci forgalmazását semmilyen formában nem engedélyezték.

A szerdai piaci napot így összegezte a piacbiztos: „Az összes szegedi piacokon mindenféle élelmiszerből a felhozatal közepes volt. A forgalom nagy volt, kereslet gyenge volt.” A szombati nap felhozatala viszont nagy volt élelmiszerből, a forgalom és a kereslet pedig élénk.

Hatósági ára csak a napi szükségletű élelmiszereknek, tejtermékeknek és húsneműeknek volt. De ezeknek létezett szabadpiaci és feketepiaci ára is. A hatósági áras termék központi előírás volt, míg a szabadpiacit a kereslet-kínálat alakította. A feketepiaci ár annyit jelentett, hogy nem engedélyezett piacon forgalmazott cikk ára. Ez lehetett háznál árusított termék vagy valamilyen nem engedélyezett zugpiac. A nagybani piac árai viszont mind változó forgalmi árak voltak.

Új világ felé

Az 1949–50. év Gyálaréten – az újságtudósítások szerint – a téeszésítés jegyében telt. Gondolhatták úgy a szervezők, hogy a „szegényparasztinak” tudott falu lakosságával könnyebben zöld ágra vergődnek, s egyfajta mintaként állíthatják a környező falvak elé. A fokozatosság elvét követve előbb a tervgazdaságba ágyazottan próbálták a közös gazdálkodás ügyét egyengetni. Nem volt átgondolt kezdeményezés, mert Gyálarét kisparcellás mezei gazdálkodását próbálták bekapcsolni a tervgazdálkodásba. Egyrészt magas költségekkel járt, másrészt a község földtulajdonosai közül 1600-an Szegeden területén laktak.

A munkálatok biztosítása érdekében a torontáli „Járási Főjegyző Úr” két járási tisztviselőt küldött Szegedre. De leginkább arról lehetett szó, hogy a „kisparcellás mezei gazdálkodás bekapcsolása tervgazdálkodásba” a téeszésítés eufemisztikus megfogalmazása volt, amit sok gazda megérzett. S azért ment nehezen a dolog, mert a gazdák nem akartak a TSZ-be menni.²⁰⁸

Nem tett jó szolgálatot az ügynek a beszolgáltatási adó sem. A „Beszolgáltatási kártalanítási alap” részére történt kivetés és a Termelési Bizottság járandóságának együttes kivetése nehéz próba elé állította a termelőket. A teherkirovást a 10330/1946. sz. külügyminiszteri rendelet alapján a Vörös Hadsereg ellátására és jóvátételre beadott szarvasmarhák és sertések tulajdonosainak kártalanítása céljából hajtották végre. 3 Ft 20 fill. holdankénti beszedését rendelte el a képviselő-testület a Gyála község határában szántó-ingatlannal bírók terhére. A termelési bizottság ettől függetlenül szedett holdanként 1 kg búza árát, ami 40 „forintfillérrel” egyenlő. S ezt az összeget együtt szedték be a kártalanítási járulékkal, így holdanként összesen 3 Ft 60 f. adót kellett fizetni.

Tehát az állattartók rétege által elszenvedett rekvirálási kárt a földművelői termelő rétegre kirótt adóval kártalanították.

Ahogy az a falu születésének és életének körülményeiből következett, várható volt, hogy az eminensen a mezőgazdaságból élő társadalom megnyerésére éles harcot folytatnak a közösségi gazdálkodás hívei. Erről szól az alábbi újságcikk is.²⁰⁹ A címben megfogalmazott állítást a gyálaréti Komszomol Szövetkezet jelentette „Rákosi elvtársnak”. Az egész cikk a „miért érdemes belépniük, vagy mi a jó a TSZ-ben” kérdésekre ténybeli választ nem ad, helyette ideológiai frázisokat hangsúlyoz a közös gazdálkodás felsőbbrendűségét illetően. Megtudjuk, hogy ami „felsőbbrendű”, az haladó. Farkas Dezső, a Komszomol termelőcsoport elnöke járt a Szovjetunióban a kolhoz-gazdálkodást tanulmányozni. Állítólag levelet írt onnan haza, Gyálarétnek. Vagyis nem a felesége vagy a barátja volt a címzett, hanem a falu, minél fogva leveleit azonnal tudatták a falu népével. Az első levél hatására „megmozdult a falu”, a második után 33 dolgozó paraszt lépett be a termelőcsoportba.

Mióta hazaérkezett, és a parasztküldöttek közös nyilatkozata megjelent Gyálaréten, 40-en írták alá a belépési nyilatkozatot. Gyuris István 8 holdas kisparaszt pl. azt írta, a „a csoportban jobb élet vár ránk”. Nem részletezi, csak kijelenti. Azután jutott erre az elhatározásra, hogy Farkas Dezső ismertette velük, mit látott a Szovjetunió kolchozaiban. Előadásának mintegy szemnyitogató hatására megszűnt minden aggódása belépéssel kapcsolatban.

Kicsit konkrétabb ennél Herczeg Ferenc esete. Ő is Farkas Dezső előadásaiból ismerte meg a közös gazdálkodás „nagyszerűségét”. A pár éve nős ember egyéni kisgazdaságából „mindössze a megélhetésre és egy-két ruhadarabra futotta – elmondása szerint. Feleségével együtt küszködtek, dolgoztak, harmadosok, negyedesek voltak. Hol itt, hol ott fogtak munkába, de annak gyümölcsét nem igen tudták élvezni.

208 53. kgy. 713/1946.

209 Délmagyarország, 1950. augusztus 29. Gyálarét község lakosainak a 70%-a a boldog élet útjára lépett.

Hogy a „mindössze megélhetés” mit takart, nem tért ki rá a nyilatkozó. Az újságcikk valószínűleg a nyilatkozó az 1945–1949 közötti időre vonatkozó tapasztalatait rögzítette, amikor gyakran azért alakultak úgy dolgok, hogy az egyéni gazdálkodás inkább keserűséget, néha kilátástalan küzdelmet hozzon, ami miatt szinte megkönnyebbülés lesz tőle megszabadulni. Pedig nem volt olyan rég, amikor a falualapítók pár holdas telkeken építették ki egzisztenciájukat.

Herceg Ferenc is a „boldogulás útjára” lépett, mert belépett a termelőcsoportba, s már rögtön utána maga is segített a csoport népművelőinek agitációs munkájában. Ez ám a gyors siker: belépés, s utána másoknál is előmozdítani ezt. A csoport népművelői a pártszervezet agitátoraival néha egy-egy héten át végezték „lankadatlan felvilágosító munkájukat”. 1950 augusztusának egyik hetében Farkas Dezső hazaérkezését követően 50 dolgozó parasztot szervezett be a csoportba.

Figyelemreméltó metódus volt, hogy a minél több tag avatása azután valósult meg, hogy Farkas Dezső a falu dolgozói előtt számolt be a Szovjetunióról való tapasztalatairól. Nyilván a „jövő útjára” lépést motíválhatta a kisárutermelés adóztatási környezete, a kommunális szolgáltatások szelektív gyakorlata. Az is a kor bevett szokásához tartozott, hogy az egykori „gazda” vagy „birtokos” nevet a „dolgozó paraszt” névre cserélték le, sugallva, mint a gazda nem dolgozott volna.

Direkt és erőltetett sugalmazású a cikk, amely a belépések szaporodását a szovjet példa nyomán kialakult „meggyőződésből” vezeti le. Az újságíró szerint Farkas Dezső beszámolója vitát indukált a szövetkezeti gazdálkodásról, amely vitát „spontánul” a rádió hangjai szakították meg a Szovjetunióban járt parasztküldöttség tagjainak előadásaival. Így a rádió is megerősítette azt, amit a gyálaréti parasztság már Farkas Dezsőtől is hallott: hogy ti. a szovjet „Győzelem kolhoz” ágasbúzáat – értsd: a kalászos ellentéte – termel, s hogy ott 60 liter tejet fejnek egy tehéntől naponta. A kolhoz munka eredményei megnyerő hatásúak voltak, mert a beszámoló után 83 új tag írta alá a belépési nyilatkozatot. Sőt, a lelkes hallgatóság elfogadta Farkas Dezső javaslatát, hogy az aznapi sikerről táviratot küldjenek „Rákosi elvtársnak”. Lényege, hogy az újabb belépőkkel a falu „dolgozó parasztságának” 70%-a immár kolhozformában dolgozik. A beszámoló legvégén a 83 új tagot „spontánul” szervezett ünnepélyes keretek között vették föl a termelőcsoport tagjai sorába.

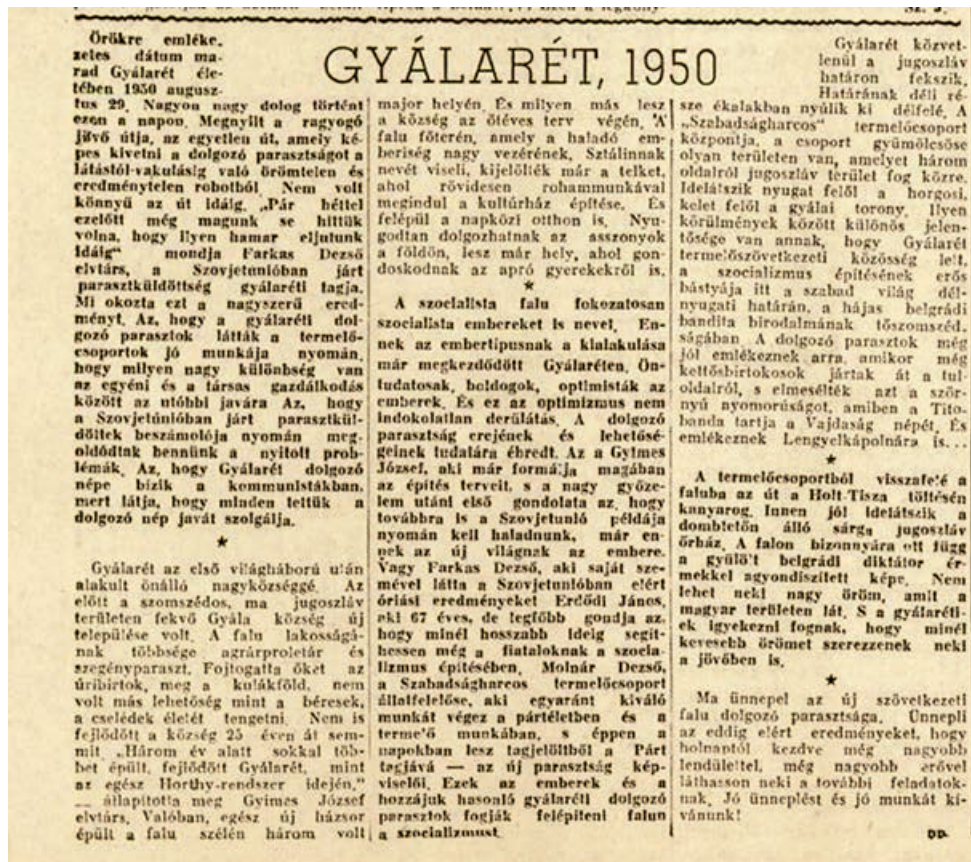
Egy újabb, 1950-ben megjelent újságcikk ugyanezt a jelenséget másik megközelítésben írta le.²¹⁰

1950. augusztus 20-án a gyálaréti megünnepléséről tudósít, mert azon a napon „megnyílt a ragyogó jövő útja, amely képes kivetni a dolgozó parasztságot a látástól-vakulásig tartó örömtelen és eredménytelen robotból”. Nem mellesleg ezzel azt is állítja, hogy a mezőből falut csinálni eredménytelen robotolás, s a „robotosok” az új generáció szülei, testvérei voltak. E munka gyümölcse se nem örömtelen, se sem eredménytelen. Nem tagadva, hogy alapvetően fáradságos, nagy testi erőt kívánó munka volt, s hogy szegényvilág jellemezte a falualapítók társadalmát.

A cikk megismétli az előbbi beszámolóját Farkas Dezsőnek, a Szovjetunióban járt parasztküldöttség gyálaréti tagjának kijelentéseiről. Vagyis azt, hogy a szovjet példa alapján is a gyálaréti parasztság belátták: „egyedül nem megy”. A társas gazdálkodás a termelőcsoportok jó munkájáról tanúskodik, az pedig közvetve a nép kommunisták iránti bizalmát növeli, mert láthatja, a kommunisták tettei a nép javát szolgálják. Leszámítva azt, hogy az egyéni és társas gazdálkodás hatékonyságának a meccse még messze nem volt lefutva, a birtokosok többsége valóban úgy döntött, hogy nem kínlódik tovább, és belép a csoportba. Ezután is vitatható megállapítások sora következik. Az még megfelel a valóságnak, hogy a falu az első világháború után alakult önálló nagyközséggé, de az már nem, hogy előtte a szomszédos Gyála új települése volt. Kétségtelen, a „nagyret” Gyálához tartozott, de nem számított Gyála „új falujának”, hanem csak határ-

210 Délmagyarország, „Gyálarét 1950”

részének, azaz külterületnek. Itt fogalomzavar áldozata lesz a cikkíró, mert az „új falu” kapcsán agrárproletárokról és szegényparasztokról ír, akik nem tehettek mást, mint elmenni béresnek, illetve a cselédek életét tengetni. Nyilvánvaló, hogy a „cseléd” és a „béres” nem a Trianon szülte falu társadalmi alakzata, hanem az uradalomé. Az persze megvolt már jóval Trianon előtt, és éltek rajta szép számmal béresek, meg cselédek. De ők 1920 után uradalmastul, mindenestül Magyarországon ragadtak. A gazdasági üzem munkaerőt szolgáltatató lakóinak azonosítása „új faluként” az uradalommal tárgyi tévedés. Ha pedig a valóban új települést, Gyálanagyretet keverte össze az egykori uradalommal, az történeti csúsztatás. Az utóbbit az valószínűsíti, hogy történelmi indokot kellett találni ahhoz, miért nem fejlődött a falu az elmúlt 25 évben semmit. Ezzel szembe lehetett állítani a kor szokásos érvét: Gyálarét 3 év alatt többet fejlődött, mint az egész Horthy-korszakban. Természetesen ezek csak az ünnepélyességet fokozó hangulati tényezők, de történeti valósághoz nincs közük. Épülhetett 1945–1950 között új házsor a faluszélén, de 1921–1945 között maga a falu épült föl és teljesedett ki. Sántít a község jövőjét előrevetítő ötéves tervre hivatkozás is, amikor vívmányként említi a község főterének elnevezését Sztálinról, illetve a rohammunkával építendő kultúrház telkének a kijelölését. Jellemző a szocialista falu nevelte szocialista embertípus leírása is. Az „öntudatos és optimista” alakot formázta Gyimes József, aki a boldogulás kulcsát a szovjet példa követésében látta. Farkas Dezső is az „új világnak az embere”, mert a saját szemével látta a Szovjetunióban elért nagy eredményeket. Erdődi János 67 évesen még abban bizakodott, hogy hosszabb ideig segíthet a fiataloknak a szocializmus építésében. Molnár Dezső, a Szabadságharcos termelőcsoport állatfelelőse jó dolgozó és kiváló pártmunkás, akinek pályafutása azért is fölfelé ívelő, mert tagjelöltből hamarosan párttag lesz. Mint az új parasztság képviselői a velük érző gyálaréti dolgozó paraszttal együtt fogják fölépíteni falun a szocializmust – vélte a cikk szerzője.



Délmagyarország:
Gyálarét, 1950.

A pártos jövőszemlélet itt még nem ért véget. Érdekes módon értelmezte Gyálarét határközelségét. Határának déli része ék alakban nyúlt ki dél felé. A Szabadságharcos termelőcsoport központja, a csoport gyümölcsöse olyan területen volt, amelyet három oldalról jugoszláv terület fogott közre. Odalátszott nyugat felől a horgosi, kelet felől a gyálai templom tornya. Ezen, akkoriban kényes földrajzi fekvés miatt tulajdonított különös jelentőséget a szerző annak, hogy Gyálarét termelőszövetkezeti közösség lett. Ahogy írja: „a szocializmus erős bástyája itt a szabad világ délnyugati határán, a hájas belgrádi bandita birodalmának tőszomszédságában. A dolgozóparasztok még jól emlékeznek arra, mikor még kettős birtokosok jártak át a túloldalról – lásd ártéri birtokosok –, s elmesélték azt a szörnyű nyomorúságot, amiben a Tito-banda tartja a vajdaság népét, és emlékeznek a Lengyelkápólnára is. ... A Holt-Tisza töltéséről jól idelátszik a dombtetőn álló sárga jugoszláv őrház. Biztos a falon lóg a gyűlölt belgrádi diktátor képe, és nem lehet neki nagy öröm, amit magyar területen lát. S a gyálarétiiek igyekezni fognak, hogy Titónak minél kevesebb öröme legyen”, azaz minél jobban menjen Gyálarétnek.

A Trianon szülte telepés hely története 1950-ben új vágányokra terelődik, attól az évtől kezdve már nem önkormányzati község, hanem tanácsfalu. Formálisan még mindig önálló, de már új megyében és új rendszerben.



fotó: Schmidt Andrea

Utószó

A Gyálaréti Lokálpatrióta Egyesület dr. Marjanucz László tanulmánykötetével emléket kíván állítani Gyálarét község alapítóinak. Azoknak az embereknek, akik viharos történelmi időkben, a trianoni békediktátum által megcsonkított országrészben, később a II. világháború vészterhes éveiben, majd egy félelmet hozó új ideológia szorításában megteremtették településünk alapjait.

A Brunner-család tragikus sorsa szembesít bennünket a korszak és a háború kegyetlenségével. Emlékezünk rájuk. Ne történhessen meg soha többé, hogy édesanyát karján a csecsemőjével, tisztességben megöregedett idős embereket származásuk miatt küldjenek oda, ahonnan nincs visszatérés.

Dicsőség a hőseknek...

Az eltelt 100 év nehéz sorsot ígér nekünk is. Múltunk előre vetíti küzdelmes jövőnket. A kötet véget ér az ötvenes években, és csak sejteti a jövőt. Az eltékozolt vagyont, a gyors meggazdagodás reményében felszámolt gyümölcsöt, helyén az „újrahasznosított” szeméttelpepet, majd veszélyes hulladéktelepet.

Mikrotörténelmünk szüleink életén keresztül hűen tükrözi az akkori társadalmi berendezkedést, de kicsinysége által az sokkal inkább átélhető, megérthető. Az első kötetben az 1930-as évek elejéig, most, a folytatásban az 1950-es évekig tárul elénk településünk történelme. A könyv tudományos alapossággal megírt tanulmánykötet, amely későbbi kutatóknak akár forrásként is szolgálhat, de hasznos útmutató és érdekes olvasmány is lehet a település jövője iránt elkötelezett polgároknak.

Gyálarét 100 éves történelmében benne van az egész XX. század, amely kíméletlenül végig söpört rajtunk. Minden család érintett volt valamiképpen a hányattatásokban. Katonaszág, leventesorozás, zsidótörvények, zsidóüldözés.

Félelmet, rettegést hozó új idők következtek. Beszolgáltatások, erőszakos tagosítások, családi tragédiák. Szegénységgel küszködve, de mindvégig reménnyel, minden megpróbáltatás után felállva, mindig újra-kezdve tették a dolgukat Gyálarét alapítói. A semmiből teremtettek egy új társadalmat. Tisztelet illeti őket.

Gyálaréti Lokálpatrióta Egyesület
Molnár Zoltánné



Emlékfa a trianoni békediktátum
100. évfordulójára